

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 7

Острого
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2020

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 10 від 22 квітня 2020 року)*

Редакційна колегія: Олександра Фомін, Анастасія Верховецька, Олександра Януль.

Рецензенти:

Рудько С. О., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»;

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія».

С 88   Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. Вип. 7. 174 с.

DOI 10.25264/22.04.2020/1

Збірник студентських наукових праць містить результати досліджень з країнознавства та міжнародного туризму, що розкривають проблеми європейської інтеграції, відносин його членів з Україною, динаміки розвитку міжнародного туризму як одного з глобалізаційних процесів сучасного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2020

ЗМІСТ

Анастасія Ішкова ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЗА ПРЕЗИДЕНТА ДОНАЛЬДА ТРАМПА	5
Анастасія Мартинюк ШВЕЦІЯ У БОРОТБІ ЗА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ У СВІТІ	14
Анастасія Марискевич ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В КОРОЛІВСТВІ ІСПАНІЯ	24
Ігор Вознюк ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПЛАНУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА «МИР ЗАРАДИ ПРОЦВІТАННЯ»	32
Віктор Лазарчук ВІДНОСИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ В УМОВАХ BREXIT	40
Вікторія Коток МІГРАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ В СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИХ КРАЇНАХ ЄС	47
Владислава Говорадло ВІДНОСИНИ МІЖ США ТА ІНДІЄЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	57
Нікіта Беляєв ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» ЯК НОВІТНЯ ФОРМА ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КНР ТА ЄС	69
Анастасія Верховецька ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	79
Владислав Горбаченко ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ	85
Ліна Закревська ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН УКРАЇНА – НАТО В ХХІ СТОЛІТТІ	93

Єлизавета Маковій РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	103
Вікторія Гордійчук ВПЛИВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПОРУ НА ЯПОНСЬКО- ПІВДЕННОКОРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ	113
Володимир Мельничук ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В ІНІЦІАТИВІ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»	122
Олександра Януль ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УСТАНОВЧИХ ДОГОВОРАХ ЄС	130
Євгеній Чопа РОЗВИТОК ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ У ХХІ СТОЛІТТІ	141
Роман Войтюк ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ	151
Анастасія Сторожук СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	161
Вікторія Іванова ПРАКТИЧНІ ЗУСИЛЛЯ СЛОВЕНСЬКОЇ ЕЛІТИ В БОРОТЬБИ ЗА УНЕЗАЛЕЖНЕННЯ ВІД СЕРБІЇ	167

Анастасія Ішкова

Національний університет «Острозька академія»

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЗА ПРЕЗИДЕНТА ДОНАЛЬДА ТРАМПА

У статті здійснюється аналіз зовнішньої політики США. Поетапно розглянуто зовнішню політику президента США Дональда Дж. Трампа, відповідно до кожного з його років на посаді. Окреслено пріоритети в зовнішній політиці США. Визначено основні події, які сталися за президентства Дональда Трампа.

Ключові слова: Дональд Трамп, зовнішня політика, США.

Anastasia Ishkova

USA FOREIGN POLICY FOR THE PRESIDENCY OF DONALD TRUMP

The article analyzes USA foreign policy. The foreign policy of USA President Donald J. Trump is reviewed in stages according to each of his years in office. Priorities in USA foreign policy are outlined. The major events that took place under Donald Trump's presidency are identified.

Keywords: Donald Trump, foreign policy, USA.

З приходом до влади Дональда Трампа політика США зазнала кардинальних змін і отримала багато відмінностей в порівнянні з політикою Барака Обами.

Метою роботи є виділення основних напрямів зовнішньої політики США в період президентства Д. Трампа.

Якщо говорити про ступінь вивчення цієї проблеми, то тема є досить популярною серед політологів та науковців. Джексон Діель, Майлс Помпер, Метью Ваксман, Філіп Гордон, Джонатан Фінер присвятили багато статей цій темі. У статтях вони висловлюють своє ставлення щодо рішень, які приймає президент США. Науковці намагаються спрогнозувати як рішення Дональда Трампа впливатимуть на подальшу політику США та на політику у світі.

Президент США Дональд Трамп, наближаючись до четвертого року президентства, зіштовхнувся з проблемами, завданими власною політикою. Адміністрація Трампа маневрувала дипломатичними культурами з Іраном, Північною Кореєю та Венесуелою. Це підірвало власні зусилля щодо припинення війни в Афганістані. Економічний збиток від торговельної війни США з Китаєм зростає, а Пекін демонструє мало ознак поступок. Водночас, вихід США з договорів та альянсів робить країну слабкою та більш ізольованою.

Зовнішня політика Дональда Трампа розгорталася поетапно, відповідно до кожного з його років на посаді. У 2017 році радники президента, а саме: головний міністр оборони Джеймс Меттіс, державний секретар Рекс Тіллерсон та радник з національної безпеки Герберт Макмастер намагалися стримувати деякі найбільш руйнівні імпульси президента. Але у 2018 році Дональд Дж. Трамп став дотримуватись власних пріоритетів у зовнішній політиці. У 2019 році політику президента США політологи називають небезпечною, непередуманою та часом суперечливою [3].

Інавгурація Дональда Трампа відбулася 20 січня 2017 року. У інавгураційному зверненні він проголошує курс «Америка понад усе», який орієнтований на зменшення дефіциту торгівлі в США та збалансування розподілу інвестицій в альянсах, обіцяє об'єднати цивілізований світ проти радикального ісламського тероризму і наголошує, що всі країни повинні ставити на перше місце власні інтереси.

Президент Дональд Дж. Трамп 28 лютого 2017 р. у посланні до Конгресу США обіцяв збільшити боротьбу з тероризмом та знищити ІДІЛ, зосередитися на захисті кордонів від іммігрантів, реформувати НАТО. Вимоги адміністрації президента до союзників у межах НАТО стосувалися збільшення військових витрат країн-членів та їх більш активної участі у стратегічних і локальних військових операціях [2].

Зовнішня політика адміністрації Дональда Трампа почала формуватися з низки заяв, рішень та проєктів:

- 24 січня 2017 р. Дональд Трамп наказує вивести США з Транстихоокеанського партнерства;

- 18 травня 2017 р. розпочинається модернізація Північноамериканської зони вільної торгівлі, членами якої є Канада, США та Мексика;

- 1 червня 2017 р. було оголошено про вихід США з Паризької угоди про попередження кліматичних змін;

– 6 січня 2017 р. Дональд Трамп визнає Єрусалим столицею Ізраїлю.

Також, проекти, які запропонувала адміністрація президента, передбачали створення регіонального союзу держав Перської затоки та формування енергетичного альянсу «країн Тримор'я», розташованих між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями [2].

27 січня 2017 р. президент Дональд Трамп підписав розпорядження про припинення приймання біженців та тимчасову заборону громадянам Ірану, Іраку, Лівії, Сомалі, Судану, Сирії та Ємену в'їжджати до США або отримувати імміграційну або неімміграційну візу [8].

20 – 27 травня 2017 р. Дональд Дж. Трамп здійснив дипломатичні візити до Саудівської Аравії, Ізраїлю, Італії, Ватикану та Бельгії. У Саудівській Аравії президента США зустрічали лідери 55 країн ісламського світу. Дональд Дж. Трамп виступив з промовою, закликаючи мусульманський світ об'єднатися проти тероризму та запропонував утворити арабський військово-політичний союз, який би діяв як регіональний аналог НАТО. Основними учасниками організації він бачить Саудівську Аравію, ОАЕ, Єгипет та Йорданію [8].

1 червня 2017 р. Дональд Трамп оголосив про своє рішення вивести США з Паризької кліматичної угоди. Він припустив, що Паризька угода призведе лише до незначного зниження глобальної температури. Також він заявив, що дотримання США Паризької угоди може призвести до 2,7 мільйона втрачених робочих місць до 2025 року, згідно з даними Національних експертів з економічних досліджень.

21 серпня 2017 р. президент США Дональд Трамп оголосив про нову стратегію щодо Афганістану. Нова стратегія охоплює Афганістан, Пакистан, Індію, країни Центральної Азії та поширюється на Південно-Східну Азію. Дональд Трамп заявив, що нова стратегія буде включати всі аспекти американської влади, буде використана дипломатія, економічна сила, розвідка та військова сила для просування американських інтересів. Він доручив Пентагону збільшити чисельність американських військових в Афганістані та дав дозвіл атакувати Талібан та інші терористичні угруповання Афганістану. США продовжать підтримувати уряд Афганістану та його військових [5].

3-14 листопада 2017 р. президент США здійснив візити до Японії, Південної Кореї, Китаю, В'єтнаму та Філіппін. Він використав цю поїздку, щоб продемонструвати прихильність США до Індо-Тихоокеанського регіону та зміцнити альянси та партнерства США.

Президент Дональд Дж. Трамп вирішив широкий спектр стратегічних питань з іноземними лідерами, включаючи ядерну загрозу Північної Кореї. Поїздка президента була зосереджена на таких цілях: зміцнення міжнародної рішучості щодо денуклеаризації Північної Кореї, сприяння вільної та відкритої торгівлі в Індо-Тихоокеанському регіоні. Президент підкреслив відкритість Америки до розширення економічних відносин з партнерами в Індо-Тихоокеанському регіоні, які поділяють прихильність до вільної, справедливої та взаємної торгівлі [8].

6 грудня 2017 р. Дональд Трамп визнає Єрусалим столицею Ізраїлю. Президент США оголошує плани про перенесення посольства США до Єрусалима. Прем'єр-міністр Ізраїлю Беньямін Нетаньягу, закликав інші країни приєднатися до США та визнати Єрусалим столицею Ізраїлю.

Оцінюючи політику США у 2017 р. можна виокремити такі головні пункти:

- США бачать велику небезпеку в ядерних приготуваннях Північної Кореї;
- політика на Близькому Сході позначається новими договорами;
- в пріоритеті залишається Ізраїль та Саудівська Аравія як противага Ірану;
- погіршення відносин між США та країнами-членами ЄС та НАТО [2].

2018 р. у зовнішній політиці президента США Дональда Трампа починається з випуску стратегічних документів. Адміністрація президента оприлюднила низку стратегічних документів, включаючи документи з питань національної безпеки та оборони, які виокремлюють Китай та Росію як головних стратегічних конкурентів. Незабаром адміністрація випускає ядерну доктрину, яка розширює обставини, за яких США можуть використовувати ядерну зброю [8].

З 1 березня 2018 р. Дональд Дж. Трамп оголошує нові тарифи на сталь та алюміній з Канади, ЄС та Мексики. А вже на початку квітня Китай вводить митні тарифи на продукцію США на суму близько 3 мільярдів доларів, що посилює торговельну війну між країнами. До листопада США встановлюють тарифи на 250 мільярдів доларів на китайські товари, тоді як Китай ввів тарифи на 110 мільярдів доларів на американські товари. У грудні на саміті лідерів країн «Великої двадцятки» в Буенос-Айресі президенти США та Китаю домовились про так звану угоду «першої фази». Китай зобов'язався збільшити імпорт США на 200 млрд доларів та посилити правила

інтелектуальної власності, США погодилися скоротити вдвічі тарифи, які наклали на Китай [3].

8 травня 2018 р. Дональд Трамп оголошує про вихід США з угоди щодо ядерної програми Ірану 2015 р. та введення санкцій проти Тегерана і його партнерів. Вихід США з угоди ризикує серйозно послабити довіру міжнародних організацій та домовленостей, які є важливою частиною глобальної безпеки. Зокрема, дії США підтримують глобальні зусилля щодо нерозповсюдження ядерної зброї шляхом саботажу важливої та ефективної угоди про розповсюдження ядерної зброї [9].

Також треба відмітити, що у 2018 р. президент США Дональд Трамп провів важливі зустрічі з президентами Північної Кореї Кім Чен Инном та Російської Федерації Володимиром Путіним.

Перша зустріч між лідерами США та Північної Кореї пройшла 12 червня в Сінгапурі. На зустрічі було підписано документ, який зобов'язав Північну Корею працювати над повною денуклеаризацією Корейського півострова. Також, президент США зазначив, що готовий надати гарантії безпеки Північній Кореї [7].

16 липня пройшла зустріч між лідерами США та Російською Федерацією в Гельсінкі. На зустрічі багато питань стосувалося вторгнення Росії у передвиборчу кампанію США, а саме обвинувачення спецпрокурора Мюллера проти 12 російських спецслужб. Дональд Дж. Трамп прийняв пропозицію Володимира Путіна, щоб РФ могла приєднатися до розслідування, щодо вторгнення у передвиборчу кампанію США. Обидва лідери також заявили, що будуть працювати разом для вирішення сирійської кризи. Володимир Путін назвав зустріч у Гельсінкі як «відверту і корисну», тоді як Дональд Трамп заявив, що був «глибоко продуктивний діалог» [9].

19 червня 2018 р. США вийшли з Ради ООН з прав людини. Рішення про вихід із Ради ООН з прав людини було оголошено послом США в ООН Ніккі Хейлі. «Ми робимо цей крок, тому що наші зобов'язання не дозволяють нам залишатися частиною лицемірної та самокорисливої організації, яка знущається з прав людини», – заявили Ніккі Хейлі та державний секретар США Майк Помпео на виступі у Вашингтон [11].

2019 рік починається з визнання США лідера венесуельської опозиції Хуана Гуайдо законним президентом Венесуели та виходу США з ядерної угоди з РФ. До досягнень Дональда Трампа у 2019 р. можна віднести успішний перегляд умов в рамках Північноамериканської зони вільної торгівлі (NAFTA), тепер це Угода США – Мексика – Канада (USMCA); укладення нової взаємовигідної торговель-

ної угоди з Японією й у цілому альянсу; суттєвий підрив могутності Ісламської держави; заохочення країн НАТО до збільшення витрат на свою оборону і загальну консолідацію членів Альянсу навколо питання стримування Російської Федерації; розширення санкцій щодо РФ; зміцнення відносин з Ізраїлем та Польщею; посилення американсько-тайванської співпраці; продовження операції Збройних сил США у Сомалі [1].

Необхідно також зазначити, що США звернули серйозну увагу на Арктику, а Пентагон у червні цього року представив Конгресу документ концептуального характеру під назвою «Арктична стратегія», в якому визнається, що безпечний і стабільний геостратегічний ландшафт Арктики є життєво важливим національним інтересом США [1].

30 червня 2019 р. Дональд Трамп відвідав Північну Корею після саміту G20 в Японії. Він повинен був провести переговори з Кім Чен Ином про зупинення ядерних переговорів з Північною Кореєю та відвідати демілітаризовану зону – буферну зону між Південною та Північною Кореєю. Зустріч Дональда Трампа та Кім Чен Ина тривала майже годину, було домовлено відновити переговори щодо ядерної програми Північної Кореї. Дональд Трамп заявив, що санкції проти Північної Кореї не знімуть, але залишається можливість їх послабити.

8 вересня 2019 р. Дональд Трамп скасовує переговори з керівництвом Афганістану та Талібану. Причиною скасування переговорів став теракт у Кабулі, під час якого загинув американський військовий [8].

11 жовтня 2019 р. США надали додаткову підтримку Саудівській Аравії, після нападу на їх нафтові споруди у вересні 2019 р. Атака на саудівські нафтові споруди зменшила світові постачання нафти на 5% і призвела до зростання цін на цей продукт. Саудівська Аравія та США звинувачують Іран в нападі. Іран спростував ці звинувачення. Однак лідери Франції, Німеччини та Великобританії заявили, що інших пояснень терактів немає [8].

Однак, США поки не вдається зупинити ракетно-ядерну програму Північної Кореї, врегулювати палестинську проблему. РФ продовжує проявляти агресивність і здійснювати експансію в Африці і навіть Латинській Америці, де наразі тримається венесуельський режим Мадуро; все більше поглиблюються системні розбіжності з Китаєм [1].

2020 р. для Дональда Дж. Трампа почався з зовнішньополітичної кризи з Іраном та Північною Кореєю. Відносини США з Іраном ста-

ли досить напруженими після ударів США по іракському ополченню та після того, як демонстранти увірвалися в посольство США в Іраку. Президент США попереджає Іран, що будь-які нові загрози американцям або напади на США можуть спровокувати ще більш серйозну ескалацію, ніж і без того потужні американські удари. У відповідь на політику США, Іран відновив ядерну діяльність. 3 січня за наказом Дональда Трампа був вбитий генерал Касем Сулеймані. Пентагон пов'язує Сулеймані з демонстраціями в американському посольстві в Багдаді. Іран у відповідь на вбивство Сулеймані завдав удару ракетами по двох базах, де розміщуються солдати США, спонсуючи Вашингтон ввести нові санкції проти Ірану [10].

Тим часом Кім Чен Ин попередив, що Північна Корея почне розробляти нову стратегічну зброю. Дипломатія між США та Північною Кореєю незабаром може розчинитися в новому небезпечному Транстихоокеанському протистоянні [6].

Повернення Північної Кореї до розробки нової зброї показує, що три зустрічі між Дональдом Дж. Трампом і Кім Чен Ином не принесли бажаних результатів. Дипломатія президента США не досягла прогресу в напрямку денуклеаризації Корейського півострова, не зважаючи на поступки, які він запропонував на зустрічі з лідером Північної Кореї [10].

28 січня у спільному виступі президент США та прем'єр-міністр Ізраїлю оголошують про новий мирний план, який допоможе вирішити ізраїльсько-палестинський конфлікт. Угода була розроблена без палестинського внеску та надає перевагу Ізраїлю, виділивши їй великі частини Західного берега та Єрусалиму. Палестинські лідери заявили, що їх не запрошують брати участь у переговорах, і, попередньо, відхилили план. Проти плану також виступають лідери більшості арабських держав.

Політика Дональда Дж. Трампа зустрічає у світі неоднозначну реакцію. І хоча багато його ідей виглядають цілком справедливо й достатньо виправдано, у деяких випадках, вочевидь, можна погодитись з тим, що його принцип «Америка понад усе» достатньо ефективно діє у короткостроковій перспективі, а там де баланс між інтересами сторін втрачений, може нести й різні непередбачувані наслідки для США [1].

Проблеми, з якими стикається президент можна назвати результатом суперечливого зовнішньополітичного вибору, який він зробив у перші три роки свого президентства. Зростання напруженості по-требує стійких дипломатичних кроків президента.

Взаємні підвищення тарифів між США та Китаєм, завдали шкоди економіці Китаю, але вони також посилили тиск на економіку США. Протягом трьох років президентства Дональда Трампа його адміністрація все ще не розробила підходу до конкуренції з Китаєм [6].

Але не зважаючи на останні зовнішньополітичні проблеми, які виникли перед США, можна сказати, що Трамп ініціював процеси, які стали початком переосмислення багатьох засад зовнішньої політики США. Китай і Росія визначені стратегічними опонентами; Договір про ліквідацію ракет середньої та малої дальності в Європі ліквідований; почалася системна робота щодо стримування глобальної та регіональної активності Китаю; вже розроблені та реалізуються програми активного переозброєння практично усіх видів збройних сил США [1].

Політику Дональда Трампа можна назвати політикою максимального тиску, яка зводиться до використання тарифів, санкцій та інших засобів економічного тиску, щоб змусити противників і союзників США приєднатися до вимог Білого дому.

Максимальний тиск повинен був змусити режим Кім Чен Ина здати весь арсенал ядерної, хімічної та біологічної зброї та змусити Іран обмежити ядерну програму, але така політика виявилась не достатньо ефективною та не принесла бажаних результатів.

Джерела та література:

1. Белокоп О. Зовнішня політика президента США Дональда Трампа за рік до виборів: як діяти Україні? URL: <https://www.mfaua.org/uk/publications/zovnishnia-polityka-prezydenta-ssha-donalda-trampa-za-rik-do-vyboriv-iak-diiaty-ukraini>

2. Міжнародна політика США: від Трумена до Трампа. URL: <https://uaforeignaffairs.com/ua/zs/mizhnarodna-polityka-ssha-vid-trumena-do-trampa/>

3. A quick guide to the US-China trade war. URL: <https://www.bbc.com/news/business-45899310>

4. Brands H. Trump's Foreign Policy Is in a Downward Spiral Toward 2020. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-09-27/reckless-choices-bad-deals-and-dangerous-provocations>

5. President Trump unveils new Afghanistan, South Asia strategy. URL: https://www.army.mil/article/192723/president_trump_unveils_new_afghanistan_south_asia_strategy

6. Trump faces raft of foreign policy challenges in new year. URL: <https://apnews.com/f51c1a76c19ab4aaadacd5906e48b9c6>

7. Trump Kim summit: US and North Korean leaders hold historic talks. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-44435035>

8. Trump's Foreign Policy Moments. URL: <https://www.cfr.org/timeline/trumps-foreign-policy-moments>

9. Trump's Second Year. URL: <https://www.foreignaffairs.com/lists/2019-01-20/trumps-second-year>

10. Twin foreign policy crises greet Trump as election year dawns. URL: <https://edition.cnn.com/2020/01/01/politics/donald-trump-iran-north-korea-diplomacy/index.html>

11. US withdraws from UN Human Rights Council. URL : <https://www.aljazeera.com/news/2018/06/withdraws-human-rights-council-180619173311272.html>

Анастасія Мартинюк

Національний університет «Острозька академія»

ШВЕЦІЯ У БОРОТЬБИ ЗА ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ У СВІТІ

Швеція – перша країна світу, яка почала проводити зовнішню політику, що підтримує фемінізм. Її основною метою є сприяння рівності та повне забезпечення прав людини для всіх жінок. Виконання основних прав жінок є як обов'язком у рамках міжнародних зобов'язань, так і необхідною умовою досягнення більш широких зовнішньополітичних цілей Швеції – миру, безпеки та сталого розвитку.

Ключові слова: Швеція, зовнішня політика, фемінізм, гендерна рівність, права людини, дискримінація.

Anastasia Martyniuk

SWEDEN IN THE FIGHT FOR GENDER EQUALITY IN THE WORLD

Sweden is the first country in the world to launch a foreign policy that supports feminism. Its main purpose is to promote equality and full respect for human rights for all women. The fulfillment of women's fundamental rights is both a responsibility in the framework of international commitments and a prerequisite for achieving Sweden's broader foreign policy goals of peace, security and sustainable development.

Keywords: Sweden, foreign policy, feminism, gender equality, human rights, discrimination.

Королівство Швеція – одна з держав, що славиться своєю розвиненою економікою та високим рівнем життя, вона вже довгий проміжок часу сповідує принципи демократії, турбується про екологію і високо цінує права людини. Зважаючи на це все, не дивно, що Швеція вже давно створює всі умови для підтримки гендерної рівності серед своїх громадян, а попереднього року її уряд проголосив себе «феміністським» і заявив, що зовнішня політика країни буде спрямована на підтримку розвитку рівності прав між жінками і

чоловіками у всьому світі. Важливим фактом є й те, що проведення такої політики країни підкріплене тільки Актом про дискримінацію 2009 року, який виключає будь-яку дискримінацію в країні, включно з тою, що спирається на стать людини, у всіх сферах життя, а гендерні квоти у політиці взагалі є добровільними. Тому актуальним завданням є дослідження цього вектору зовнішньої політики Швеції, а зважаючи на те, що це питання є досить молодим, досліджень саме цієї теми немає, не зважаючи на це є багато досліджень щодо моделі гендерної рівності всередині країн Скандинавії, і зокрема Швеції. Наприклад, шведська дослідниця Івон Хірлман розглядає гендерну систему як сукупність відносин між чоловіками і жінками, що включає уявлення, неформальні і формальні правила і норми, визначені згідно з місцем, цілями і положенням статей у суспільстві, та описує гендерну систему як сукупність гендерних контрактів. Геста Еспінг-Андерсен, датський соціолог, що досліджував демографічні проблеми сім'ї та роль чоловіка і жінки в ній. Темою гендерних квот займаються шведські дослідниці Друд Далеруп і Леніта Фрайденваль із Стокгольмського університету, також вони займаються вивченням скандинавського і світового досвіду запровадження квот, Друд Далеруп навіть є співавторкою і редакторкою всесвітнього дослідження квот «Жінки, квоти і політика» 2006 року. Зважаючи на те що сучасних праць щодо поширення моделі гендерної рівності Швецією немає, дане питання є актуальним і вимагає дослідження.

Протягом тривалого часу Швеція є видатним поборником гендерної рівності, як у країні, так і на міжнародному рівні, незалежно від політичної партії в уряді. Наприклад, Шведський закон про гендерну рівність був прийнятий у 1979 році, щоб створити рівний ринок праці, вільний від дискримінації, і з 1994 року було нормою, що половина міністрів є жінками. Після загальних виборів 2014 року, коли соціал-демократичний прем'єр-міністр Стефан Левен визнав свій новоутворений уряд феміністським, він підкреслив свій намір прискорити порядок денний гендерної рівності. Заявляючи про феміністичний уряд, Левен підкреслив, що гендерна рівність – це не лише питання жінки, а питання для суспільства в цілому, не в останню чергу фінансово [9]. Відносини між чоловіками та жінками будуються соціально, і бар'єри, які заважають жінкам та дівчатам повністю реалізувати свої права та потенціал, повинні бути усунені. Економіка процвітає, коли реалізується весь потенціал країни.

Перша «феміністська» зовнішня політика у світі народилася шість років тому. Задум тодішнього міністра закордонних справ Швеції Марго Уолстрем, «феміністська» зовнішня політика була

озвучена негайно на першій зустрічі новопризначеного міністра з дипломатичними працівниками Міністерства закордонних справ. Визнання гендерної рівності було знайоме, але політика була новою та сміливою. Незабаром після цього формально була розпочата «феміністська» зовнішня політика, і вона все ще діє [8].

Швеція вже славилася своїми наполегливими згадками про гендерну рівність, і прийняла закон, щодо цього питання ще у 1979 році – Закон про гендерну рівність між чоловіками та жінками у трудовому житті (1979: 1118). Закон про рівність (1991: 433) також був шведським законом, який мав завдання сприяти рівним правам жінок і чоловіків у трудовому житті. З одного боку – вимоги до роботодавця брати участь у активному розвитку гендерної рівності, а з іншого він забороняв пряму та непряму дискримінацію за ознакою статі. Крім того, була заборона на сексуальні домагання. Закон набув чинності в 1991 році, а потім замінив, коли і замінив подібний закон 1979 року [11]. Закон припинив свою дію, коли ще один закон про дискримінацію набув чинності 1 січня 2009 року. Новий Акт про дискримінацію, замінив закони в Швеції щодо усунення будь-якої дискримінації, об'єднавши всі попередні закони в один нормативний акт, який до того ж заборонив дискримінацію за віковим критерієм і за сексуальною ідентичністю. Окрім того було введено пост єдиного омбудсмена, що має контролювати виконання цього закону. Закон захищає від дискримінації у різних сферах, наприклад: праці, вищої освіти, в школі, в сфері торгівлі, медичного обслуговування. Два основні розділи, що містяться в Акті стосуються гендерної рівності в сфері саме трудових відносин, а саме зобов'язує роботодавців вживати активних і цілеспрямованих заходів для досягнення рівності чоловіків та жінок, а також забороняє дискримінацію і вимагає від роботодавця розслідувати, припиняти і створити всі умови, щоб виключити всі випадки сексуальних домагань [5]. З 21 січня 2019 року у Швеції є новий «феміністичний» уряд. «Ми будемо використовувати свою політику для побудови суспільства, в якому всі люди мають однакову цінність і рівні права, можливості та обов'язки, і в якій ніхто не обмежений своєю статтю», – заявляють прем'єр-міністр Штефан Лефвен і міністр з рівності статей Оса Ліндхаген. Тобто уряд прийматиме рішення та здійснюватиме політику, яка б пропонувала нові можливості для тих, хто проживає у Швеції та за її межами. Загальна політика уряду перерозподіляє владу та ресурси для суспільства, яка має рівні права незалежно від статі; мета полягає в тому, щоб жінки та чоловіки мали однаковий вплив на формування суспільства та власного життя. Що стосується

жінок у політиці, то поширеним стереотипом про Швецію є те, що саме завдяки квотам, їх там багато, але у Швеції ніколи не було законодавчо закріплених квот. В країні було натомість запроваджено добровільні партійні квоти ще 1972 року, коли Ліберальна народна партія вперше в країні запровадила політику «мінімум 40% будь-якої статі у внутрішніх правліннях і комітетах» [2, 153–161]. Тобто запровадження «феміністської» політики це скоріше питання менталітету людей. Як і всі нові політичні ініціативи, ця також викликала зацікавленість за кордоном, а також деякий скептицизм.

Зовнішня політика фемінізму не є заміною чи доповненням до зовнішньої політики. Йдеться про застосування перспективи гендерної рівності у всіх питаннях зовнішньої політики. Він ґрунтується на простому обґрунтуванні: чоловіки та жінки разом становлять населення світу та для досягнення сталого миру, безпеки, розвитку та економічного зростання, і чоловіки, і жінки повинні брати участь у формуванні світу, який ми поділяємо. Гендерна рівність сама по собі є ціллю і засобом досягнення інших загальних цілей, таких як мир, безпека та стійкий розвиток. На жаль, сьогодні існує систематична дискримінація жінок на різних рівнях у всіх країнах світу. Сюди входить Швеція, тому феміністська зовнішня політика також має внутрішню сестринську політику. Вони впливають із того, що шведський уряд також є феміністським урядом, виходячи з мети, що і чоловіки, і жінки повинні мати однакові можливості для формування власного життя, а також свого суспільства [1]. Зовнішня політика феміністів – це перспектива і метод, що спирається на три стовпи, починаючи з літери R, а саме Rights (права), Representation (представництво), Resources (ресурси).

Що стосується прав, то Шведська служба закордонних має стати на захист прав людини, сприяти розвитку гендерної рівності та допомагати у боротьбі з будь-якими проявами дискримінації та насилля. Другий стовп передбачає, що Шведська служба закордонних справ має сприяти тому, щоб жінки могли брати участь у прийнятті рішень у всіх сферах на рівних умовах з іншими учасниками. Щодо ресурсів, то Шведська служба закордонних справ має розподіляти власні ресурси так, щоб це сприяло розвитку гендерної рівності та наділяти рівними можливостями всіх, не залежно від статі.

Існує також четвертий R, який позначає, що дія повинна базуватися на Reality (реальності), він передбачає те що, попри незліченну кількість домовленостей, резолюцій та планів дій протягом останніх десятиліть, рівності жінок не досягнуто. Для ілюстрації, минуло понад 70 років з часу прийняття Загальної декларації прав людини,

40 років з часу прийняття Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), майже 25 років з часу прийняття акції План Всесвітньої конференції з питань жінок у Пекіні та майже 20 років з моменту прийняття першої резолюції Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки, та жінки досі не користуються рівними правами з чоловіками. Жінкам не дозволено представляти себе чи бачення майбутнього своїх країн у місцях, де приймаються такі рішення, і, нарешті, не виділяються ресурси для забезпечення прогресу жінок та дівчат. Це шкодить стійкому миру, безпеці та розвитку. Тому «феміністська» зовнішня політика є ключовою для більш інклюзивного та гендерно рівного майбутнього [14].

Розглянемо детальніше стовпи на яких тримається ця політика.

Права. Повна реалізація прав людини для жінок та дівчат далека від реальності. Насправді понад 50 відсотків країн світу юридично обмежують жінок на певних робочих місцях. У 18 країнах чоловіки можуть юридично обмежувати роботу дружин. Хоча у порівнянні з минулим сьогодні більше дівчат ходять до школи, все ще є щонайменше 63 мільйони, хто цього не робить. Близько 47 000 дівчат, які не досягли 18 років, одружуються щодня.

Насильство – це бар'єр для прогресу та розвитку. Зокрема, насильство над жінками має ще більші наслідки. Тому свобода від фізичного, психологічного та сексуального насильства є головним питанням. У всьому світі кожна третя жінка зазнала фізичного чи сексуального насильства. Дискримінація та насильство з боку держави чи вдома заважають жінкам та дівчатам отримати право на освіту, тим самим заважаючи їм стати соціальними, політичними та економічними суб'єктами як для себе, так і для своїх громад. Близько 60 відсотків країн світу прийняли законодавство проти домашнього насильства. Попри такі зусилля, домашнє насильство, в якому злочинець є партнером, є головною причиною травм жінок у всьому світі.

На стратегічному рівні Швеція підвищила поінформованість про стан прав жінок завдяки своїм доповідям про ситуацію з правами людини, що охоплює всі регіони світу. Швеція була найбільшим донором для жінок ООН та дій ООН проти сексуального насильства в конфлікті [13]. Швеція внесла свій внесок у підвищення обізнаності щодо зв'язку між неконтрольованим розповсюдженням зброї та насильством проти жінок, і вони продовжують підтримувати організації громадянського суспільства, які надають юридичну та інші форми підтримки вразливим жінкам [3].

Представництво. Чому інклюзія має значення? Виключаючи жінок, половина населення залишається поза більшістю мирних про-

цесів, а це означає, що вони не можуть сприяти вирішенню конфлікту, а також формуванню майбутнього суспільства, до якого вони належать. З 1992 по 2011 рік менш як чотири відсотки людей, що підписали мирні угоди становили жінки. Дослідження показали, що коли жінки беруть участь у вирішенні конфлікту, а також у постконфліктному будіванні миру, досягається більш стійкий результат. Повинно бути основним правилом, що дискусії про жінок не повинні відбуватися без жінок. Якщо жінкам заборонено висловлювати свої занепокоєння, основні причини конфлікту можуть повторюватися.

Швеція активно працювала над збільшенням залучення жінок до мирних процесів у Колумбії, Малі, Сирії, Афганістані, М'янмі та Сомалі шляхом політичної, технічної та фінансової підтримки. Швеція також надала допомогу декільком країнам Європи, Азії, Африки та Близького Сходу у розробці національних планів дій щодо жінок, миру та безпеки. Як відповідь на те, що у всьому світі існує менше ніж 10 відсотків жінок мирових посередників та перемовників, у Швеції, у північних країнах, в Індонезії та в Африканському союзі створено мережу жінок-посередників під назвою Femwise. Швеція також продовжить наполягати на гендерній перспективі як у цивільній, так і у військовій діяльності з управління кризовими ситуаціями та місіях в ЄС, ООН, НАТО та ОБСЄ [7].

Іншими прикладами діяльності, що сприяють ширшому представництву, є SheDecides, ініціатива розблокувати ресурси для жінок; та WikiGap, яка спрямована на залучення більшої кількості жінок-авторів у Вікіпедії та більшої кількості статей про жінок – на тлі того, що близько 90% авторів Вікіпедії – чоловіки, а статей про чоловіків в 4 рази більше, в порівнянні з кількістю статей про жінок [12].

Ресурси. Більш рівноправна участь чоловіків і жінок у прийнятті рішень – будь то в місцевій громаді, парламенті або в управлінні компаній – сприятиме більш справедливому розподілу коштів. Це допоможе виділити більше коштів на потреби громади, країни чи компанії. Законодавство про спадщину, доступ жінок до освіти та можливість працевлаштування показали важливе значення для економічного зростання країни. Збільшення участі жінок на ринку праці розраховано на збільшення зростання ВВП країни на 50%. Нещодавні дослідження змогли встановити, якщо гендерна рівність була досягнута, то можна буде досягнути 12 трильйонів доларів США світового ВВП. Наприклад, приватні компанії, якими керує управлінська команда, до складу якої входять жінки, зазвичай працює краще. Економічні розширення можливостей часто йдуть поряд з

посиленням соціальних та політичних можливостей [4]. Наукова робота також показала, що існує зв'язок, між рівнем суспільства та рівнем насильства та корупції. Словом, більша рівність означає менше насильства та корупції [10].

Жінки, чоловіки, дівчата та хлопці, по-різному, впливають на одні й ті ж події. Розуміння того, що люди різні, і впливати можуть іншими вчинками на подібні ситуації, є необхідним для пошуку найкращого рішення для розв'язання проблеми, приносячи користь не тільки постраждалим, але й суспільству в цілому. Як правило, на жінок та дівчат непропорційно впливають конфлікти та зміни клімату. Понад 40 000 людей щодня змушені тікати через конфлікти та переслідування, але відповідь все ще побудована на гендерному стереотипі. Відповіді на надзвичайні ситуації міграції та гуманітарних ситуацій завжди повинні враховувати різні дії та ситуації, що стосуються жінок, чоловіків, дівчат та хлопців. Отже, дані та статистика важливі для розуміння того, як виглядає країна та як створити кращу основу для прийняття рішень.

Існують прості стратегічні інструменти та методи, які допомагають пролити світло на гендерні наслідки при створенні бюджетів та аналізі пропозицій. Задаючи та даючи відповіді на кілька основних питань, наприклад, які гендерні моделі є та виникають, яке значення вони мають для гендерної рівності та які альтернативні пропозиції можуть бути, щоб сприяти більшій гендерній рівності, на меті маємо поінформований погляд на питання гендерної рівності серед чоловіків та жінок, хлопців та дівчат [16].

Після формування нового уряду Швеції на початку 2019 року було складено новий план дій на найближчі чотири роки. Він спирається на роботу попередніх років і акцентує увагу на трьох основних напрямках:

- Сприяння підвищення рівня економічних та соціальних умов для жінок, включаючи боротьбу з дитячими шлюбами та всіма формами гендерного насильства. Представництво та участь жінок у різноманітних переговорах залишається ключовою темою;
- Посилення роботи з питань поліпшення репродуктивного здоров'я жінок та чоловіків та роботи щодо прав людини;
- Посилення роботи щодо порядку денного «Жінок, миру та безпеки».

Продовженням ініціативи є Форум з гендерної рівності, вперше проведений у Стокгольмі у 2018 році та знову в Тунісі у квітні 2019 року, який зібрав 600 учасників з 80 країн для вирішення ролі жінок у місцевих просторах та уряді. Ця ініціатива продовжиться

у Франції та підготується до 25-ї річниці Пекінської платформи у 2020 році [15].

Виділяючи 20-ту річницю першої Резолюції Ради Безпеки щодо «Жінок, миру та безпеки» у 2020 році, Швеція заохотить жінок брати участь у виборах у всьому світі, при чому заохотить як голосувати, так і балотуватися на ту чи іншу посаду. Жіноче підприємництво отримає підтримку, і Швеція працюватиме над тим, щоб міжнародна торгівля була вигідною для жінок як виробників, підприємців, працівників та споживачів так само, як і чоловіків. У Міністерстві закордонних справ Швеції та урядових відомствах застосовуються також рекомендації щодо гендерної рівності. Все, починаючи зі звітування до найняття, повинно враховувати гендерну рівність. Як наслідок, у Швеції сьогодні понад 40 відсотків жінок-глав підприємств за кордоном, число яких було 10 відсотків 20 років тому [17].

Законодавство та заходи політики можуть наблизити нас до досягнення гендерної рівності. Однак, в остаточному підсумку, для повного втілення гендерної рівності необхідна зміна мислення. Щоб домогтися зміни норм, участь чоловіків та хлопців абсолютно життєво важлива [6]. Гендерна рівність не є питанням жінок, не стосується лише жінок. Чоловіків та хлопців необхідно ще більше заохочувати до участі у справах забезпечення гендерної рівності та наголошувати на їх ролі в сім'ї та суспільстві. Це стосується всіх: від чоловіків, які беруть участь у неоплачених домашніх роботах та догляді за дітьми, до ради чоловічої компанії, яка призначає генерального директора жінку для ведення бізнесу. У всьому світі Швеція ініціювала дискусії щодо ролі чоловіків у сім'ї через фотовиставку під назвою «Шведські тати».

Штучний інтелект та кодування є прикладами областей, які вже формують наше майбутнє. Те, що може здатися нейтральним та неупередженим технологічним та цифровим розвитком, створюється людьми, якими керуються наші нинішні гендерні стереотипи, таким чином, можливо, вони відтворюють нерівність, яку ми маємо сьогодні. У цих стратегічних сферах необхідний гендерно-чутливий підхід.

Колишній міністр закордонних справ Марго Уолстрем часто використовувала цитату, приписувану Махатмі Ганді, пояснюючи продовження феміністської зовнішньої політики: «Спочатку вони ігнорують тебе, потім сміються з тебе, потім вони б'ються з тобою, потім ти перемагаєш». Гендерна рівність залишається важкою битвою, але феміністська зовнішня політика вже не ігнорується і немає над чим посміятися. Швеція перша та не єдина, насправді в цьому

беруть участь близько 80 країн, які розробили власну політику та національні плани дій щодо гендерної рівності. Гендерна рівність – це жорстке економічне зростання, розвиток та безпека. Без гендерної рівності буде лише хибна безпека, нестабільний розвиток та затримка зростання [14].

Отже, на сьогодні гендерній політиці виділяється важлива роль, вона забезпечує соціальну гармонію в суспільстві, соціальну безпеку держави і засвідчує її цивілізованість. Гендерна нерівність – один із проявів соціально-економічної диференціації населення, що надає більше можливостей для самореалізації як жінок, так і чоловіків у суспільстві. Останні десятиліття ця проблема є в центрі уваги Європейського співтовариства, що формує гендерний правовий простір, беручи до уваги гендерний аспект країн, що інтегрується до нього, чому сприяють міжнародно-правові аспекти з гендерного законодавства в країнах Європейського Союзу, де узагальнені потреби відповідних перетворень. Про це зазначено у загальній декларації прав людини, в Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Платформі дій четвертої всесвітньої конференції зі становища жінок, підсумкових документах Генеральної Асамблеї ООН та інших документах.

Зважаючи на те, що досягнення гендерної рівності є пріоритетним напрямком політики країн ЄС, то не є дивним той факт, що на даний момент є багато моделей для досягнення цієї мети, і одним з найуспішніших та відомих є приклад Королівства Швеція – одного з всесвітньо визнаних гендерно-егалітарних лідерів. Фемінізм у Швеції має вже понад сторічну історію, він зазнав трансформацій від ідеї про особливу жіночу місію в публічній сфері до концепції рівноправні соціальні ролі чоловіків і жінок у всіх сферах суспільства. Сьогодні Швеція посідає лідируючі місця серед країн, які борються за гендерну рівність, а їх Акт про дискримінацію виключає будь-яку дискримінацію за будь-якою ознакою, у тому числі і гендерною.

Джерела та література:

1. Життя європейців: гендерна рівність в Швеції. Повага. 2014. URL: <https://povaha.org.ua/amp/zhyttya-jevropejsiv-henderna-rivnist-v-shvetsiji/>

2. Марценюк Т. О. Політичне представництво жінок та гендерні квоти: шведський досвід. *Соціальні виміри суспільства: укр. наук. журн.* К.: Інститут соціології НАН України, 2007. №. 10. С. 153–161.

3. Механізми збільшення кількості жінок у політиці. *Гендер в деталях.* 2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/mehanizmi-zbilshennya-kilkosti-zhinok-u-polititsi-134918.html>

4. Фемінізм у Швеції. Wikipedia. 2019. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC_%D1%83_%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%97
5. Diskrimineringslagen 2008:567. *DO*. 2008. URL: <https://www.do.se/lag-och-ratt/diskrimineringslagen/>
6. En feministisk utrikespolitik. *Regeringskansliet*. 2018. URL: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/en-feministisk-utrikespolitik/>
7. Exempel på vad Sveriges feministiska utrikespolitik har bidragit till. *Regeringskansliet*. 2018. URL: <https://www.regeringen.se/artiklar/2018/03/exempel-pa-vad-sveriges-feministiska-utrikespolitik-har-bidragit-till/>
8. Feminism Comes to the Forefront of Swedish Politics. *Time*. 2014. URL: <https://time.com/3319652/feminism-comes-to-the-forefront-of-swedish-politics/>
9. Feministisk regering. *Regeringskansliet*. 2018. URL: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/feministisk-regering/>
10. HOW FEMINIST IS THE SWEDISH FEMINIST FOREIGN POLICY? *CFFP*. 2019. URL: <https://centreforfeministforeignpolicy.org/journal/2019/11/11/how-feminist-is-the-swedish-feminist-foreign-policy>
11. Jämställdhetslag (1991:433). *SVERIGES RIKSTAG*. 2015. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/jamstalldhetslag-1991433_sfs-1991-433
12. SET UP YOUR OWN #WIKIGAP EVENT. *Swedish Foreign Policy Stories*. 2019. URL: <http://www.swemfa.se/wikigap/>
13. Sveriges nationella handlingsplan för genomförande av FN:s säkerhetsrådsresolutioner om kvinnor, fred och säkerhet 2016–2020. *Regeringskansliet*. 2016. URL: <https://www.regeringen.se/rapporter/2016/05/sveriges-nationella-handlingsplan-for-genomforande-av-fns-sakerhetsradsresolutioner-om-kvinnor-fred-och-sakerhet-20162020/>
14. SWEDEN'S FEMINIST FOREIGN POLICY ILLUSTRATED. *TPQ*. 2019. URL: <http://turkishpolicy.com/article/952/swedens-feminist-foreign-policy-illustrated>
15. Sweden's Feminist Foreign Policy, Long May It Reign. *FP*. 2019. URL: <https://foreignpolicy.com/2019/01/30/sweden-feminist-foreignpolicy/>
16. THE SWEDISH FEMINIST FOREIGN POLICY. *CFFP*. 2019. URL: <https://centreforfeministforeignpolicy.org/journal/2019/11/11/the-swedish-feminist-foreign-policy>
17. The Swedish Foreign Service action plan for feminist foreign policy 2019–2022, including direction and measures for 2019. *Government Offices of Sweden*. 2018. URL: <https://www.government.se/information-material/2018/03/swedish-foreign-service-action-plan-for-feminist-foreign-policy-20192022-including-indicative-measures-for-2019/>

Анастасія Марискевич

Національний університет «Острозька академія»

ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В КОРОЛІВСТВІ ІСПАНІЯ

У статті аналізується внутрішня міграція робочої сили в Іспанії і вивчаються фактори впливу на міграційні потоки іспанських та іноземних робітників у межах Королівства.

Ключові слова: *Іспанія, міграційні процеси, безробіття, міграційні потоки, внутрішня мобільність робочої сили.*

Anastasiia Maryskevych

INTERNAL LABOUR MIGRATION IN SPAIN

The article is devoted to the analysis of internal labour migration in Spain and to the study of the factors affecting migration flows of Spanish and foreign workers within the Kingdom.

Keywords: *Spain, migration processes, unemployment, migration flows, internal mobility of labour force.*

Міграційні процеси є невіддільною складовою історичного розвитку багатьох держав, зокрема Іспанії. У другій половині XIX – першій половині XX ст. іспанське населення активно залишало як територію країни, так і європейський континент, а вже в середині XX ст. у межах самого Королівства активізувалися міграційні рухи. Однак, з плином часу високий показник безробіття на національному рівні скоротив по всій країні можливості працевлаштування, що негативно позначилося на внутрішній міграції, а саме на географічній мобільності робочої сили в межах Королівства. Насправді, роль останньої у розв'язанні проблеми регіональних диспропорцій на ринку праці є досить вагомою. З огляду на це, у рамках даної статті актуальним буде дослідження внутрішньої міграції робочої сили в Іспанії.

Протягом останніх десятиліть науковці активно займаються вивченням міграційних процесів, що відбуваються у різних країнах,

зокрема у Королівстві Іспанія. Тема внутрішньої міграції в Іспанії не раз пробуджувала інтерес у дослідників, які робили спроби пояснити її з різних точок зору та з використанням різних наборів даних. На увагу заслуговують публікації переважно закордонних авторів. Так, наприклад, вивченню внутрішньої мобільності іноземців та місцевого населення між іспанськими провінціями у період 2004-2012 рр. присвячена робота М. Гутієррез [23]. Питанням внутрішньої міграції іноземців в Іспанії також займалися Й. Рекано-Валверде та М. Роїг [27]. Історичні передумови та сучасні тенденції міграції в Іспанії досліджували закордонні вчені О. Бовер та П. Велілла [3].

Офіційні відомства Королівства також проводять дослідження сутності міграційних процесів у країні. Так, джерелами дослідження внутрішніх переміщень населення в Іспанії слугували дані перепису населення та Статистика зміни місця проживання (Estadística de Variaciones Residenciales – EVR) [15] Національного інституту статистики (Instituto Nacional de Estadística – INE) [11]. EVR реєструє нові прибуття і від'їзди на муніципальному рівні. Хоча її недоліком є мізерна інформація про характеристики мігрантів, ця статистика широко використовується в якості найбільш правдивих щорічних даних про міграційні потоки всередині країни.

Однак, попри вагомий внесок учених у вивчення іспанських міграційних процесів, недостатньо дослідженими залишаються окремі їх аспекти, пов'язані з внутрішньою міграцією робочої сили в Іспанії.

Метою статті є аналіз внутрішньої міграції робочої сили в Іспанії й вивчення факторів впливу на міграційні потоки іспанських та іноземних робітників у межах Королівства.

Одним із найбільш тривожних аспектів іспанської економіки протягом останніх десятиліть було й залишається недостатнє функціонування її ринку праці. Іспанія – держава-член ЄС, що має один із найвищих рівнів безробіття (13,7% станом на грудень 2019 р.) [5]. Насправді, з моменту смерті Ф. Франко в 1975 р. та початку демократизації країни й до сьогодні безробіття знаходиться серед низки найбільш значних національних проблем [6]. Порівнюючи рівні безробіття в різних автономних співтовариствах Королівства можна помітити велику різницю, яка, крім того, характеризується різкою стагнацією: в регіонах, в яких у 1975 р. рівень безробіття був відносно високим/низьким, спостерігається тенденція до того, що він залишився таким і у 2003 р. [6].

Крім того, в умовах конкурентної економіки, як правило, очікується, що переміщення робочої сили призведе до вирівнювання регіонального рівня безробіття в країні, оскільки передбачається, що робітники будуть переміщуватися з регіонів із високим рівнем безробіття в регіони з нижчим рівнем безробіття. Однак, реальність в Іспанії далека від цього.

Найяскравішим прикладом є 1994 р., коли безробіття в Андалусії, найпівденнішому автономному співтоваристві Іспанії, досягло 34%, що є найвищим рівнем у її новітній історії. З іншого боку, в Арагоні рівень безробіття становив всього 16%. Це дуже низький показник у порівнянні з середнім рівнем безробіття в країні на той час (23%) [6]. Звичайно, можна було очікувати, що це призведе до припливу мігрантів у інші автономні співтовариства з відносно низьким рівнем безробіття, таких як Арагон. Однак цього не відбулося. Навпаки, в Андалусії чистий приріст населення склав 2 327 осіб [6].

Безумовно, все вищезазначене наклало свій відбиток на міграційні рухи всередині країни, зокрема на внутрішню мобільність робітників. Протягом останніх декількох десятиліть відбулися важливі зміни внутрішньоіспанських міграційних потоків. У 60-х рр. ХХ ст. великий внутрішній потік робітників призвів до розвитку й економічного зростання Іспанії [4]. Власне, з початку 1960-х і до середини 1970-х рр. внутрішня мобільність населення Королівства була дуже інтенсивною (охопила близько 10 млн іспанців) та змінила загальну картину розселення жителів країни [3]. Розширення можливостей працевлаштування в нових індустріальних провінціях та великий розрив у заробітній платі між містом і селом стимулювали міграційний відтік багатьох людей із бідних сільських регіонів – Андалусії, Естремадури, Галісії, Кастилії-Ла-Манчі та Кастилії-Леон – у багатші промислові міста – Барселону (Каталонія), Більбао (Країна Басків), Мадрид і Валенсію. Значною мірою це сприяло скороченню нерівності доходів між іспанськими провінціями.

Однак, наприкінці 1970-х рр. ситуація змінилася. Міжрегіональні потоки сильно скоротилися [3]. Це було пов'язано з тим, що починаючи з середини 1970-х рр. характерною особливістю іспанського ринку праці став високий рівень безробіття. Зареєстровані безробітні з низьким рівнем освіти, які отримували допомогу, рідко переїздили в інші регіони. Тими, хто вирушав у дорогу, ставали, переважно, освічені люди, які хотіли покращити якість свого життя. Саме розширення можливостей працевлаштування в секторі послуг

дало поштовх для руху, головним чином, кваліфікованих робітників, у більші міста, де створювалися нові робочі місця.

З 1982 р., після тривалого падіння минулих років і попри на незмінно високе загальне безробіття, внутрішньодержавна мобільність населення знову почала набирати оберти [3]. Зміни в трудовому законодавстві в 1990-ті рр. призвели до більшої гнучкості ринку праці [12]. У цей період осередками міграційних потоків стали малі та середні міста (від 10 до 50 тис. осіб), регіони із розвинутою сферою обслуговування та периферія великих і середніх агломерацій [2]. Серед причин переміщення пошуки дешевшого житла, кращої якості життя і можливості професійного просування.

На початку 2000-х рр. Іспанія пережила демографічний бум, що було пов'язано з прибуттям декількох мільйонів іноземців. Згідно з даними перепису населення 2001 р., більшість новоприбулих іноземців осіли в міських центрах. Так, Мадрид та Каталонія стали основними регіонами призначення вже не лише внутрішніх, а й міжнародних мігрантів [14]. У менш динамічних регіонах (Андалусії та Галісії) також осіла значна кількість іноземців. Марокканці та інші африканці поселилися на східному узбережжі Середземного моря (в Каталонії, Валенсії й Андалусії). Частка латиноамериканців була найбільшою в урбанізованих регіонах (Мадриді, Каталонії). Мігранти з ЄС та інших країн ОЕСР більш рівномірно розподілилися по всій території країни [14].

Нові міграційні потоки сприяли зростанню внутрішньої міграції аж до рівня, який востаннє спостерігався на початку 1960-х рр, однак їхні структура та міграційна поведінка були зовсім іншими, ніж у попередні десятиліття. Інформація про внутрішню динаміку іммігрантів на ранньому етапі їх перебування в Іспанії практично відсутня. Крім того, місце їх проживання у цей період було не дуже стабільним. З часом мобільність іноземців у межах Королівства почала зростати. Так, із загального числа внутрішніх рухів (2 995 349), зареєстрованих EVR за 2003-2004 рр., 651 328 переміщень здійснили іммігранти [15].

Рухаючись далі й аналізуючи подальші загальні тенденції в області внутрішньої міграції, слід зазначити, що після зростання внутрішньої мобільності робочої сили аж до 2007 р. відбулося падіння міграційних показників. Це було пов'язано зі світовою економічною кризою та її наслідками. Для порівняння – за період 2002-2007 рр. загальна внутрішня міграція збільшилася на 25%, у той час як з 2008 по 2013 р. вона знизилася майже на 8% [9].

Серед причин, які могли перешкоджати зростанню рівня мобільності робітників в іспанських провінціях починаючи з 2008 р.: ефект допомоги по безробіттю (пошук роботи в інших провінціях ставав через це менш інтенсивним); еміграція населення (як іспанців, так і іноземців), яке залишало країну в пошуках робочих місць в інших державах; уповільнення міжнародної імміграції в Іспанію через відсутність вакансій для іммігрантів у кризовий період [9].

Під час кризи іспанські провінції, які найкраще протистояли її впливу, стали головним місцем призначення внутрішніх мігрантів [9]. Провінції Середземноморського узбережжя Іспанії, особливо валенсійські, перетворилися з великих полюсів тяжіння внутрішньої міграції в центри еміграції внаслідок руйнування робочих місць у будівельному секторі [7]. Регіони, в яких до кризи відсоток іноземних мігрантів був найвищим, такі як Галісія або Країна Басків, і ті, де важливе значення відігравало сільське господарство – економічний сектор, якого менш торкнулася економічна криза, – у післякризовий період стали найбільш привабливими. Фактично, у 2011 р. Біскайя була провінцією з найвищим міграційним приростом, за нею йшов Хаен [7].

Крім того, у 2012 р. іспанським провінціям з високим доходом надавали ще більшу перевагу, ніж у 2004 р. Все більше іспанців та іноземців з Лас-Пальмаса переселялися в Мадрид, а не на Тенеріфе, який територіально знаходиться ближче [8]. Це можна пояснити тим, що після економічної кризи, як вважалося, іспанські провінції з високим доходом гарантували більше можливостей працевлаштування.

Сучасна ж модель внутрішньої міграції робочої сили виглядає наступним чином. На відміну від малоосвічених робітників-мігрантів 1960-х і 1970-х рр. сьогодні для багатьох іспанців визначальними під час переміщення є економічні стимули. Це стосується пошуку кращих перспектив роботи, зокрема можливості працевлаштування у сфері послуг, що істотно зросла у всіх регіонах, але переважно у великих містах. Тому, згідно з даними дослідження Національного інституту статистики Іспанії щодо міграції населення в межах Королівства, частіше всього рідні місця покидають жителі Кастилії-Ла-Манчі, Кастилії-Леона, Андалусії [1]. Пунктом їх призначення є Мадрид, Балеарські острови та Каталонія.

Особливості руху як іспанських, так і іноземних працівників в Іспанії залежать від комбінації економічних чинників (відносного рівня безробіття та допомоги по безробіттю, ймовірності працевлаштування, очікуваного поточного та майбутнього рівня заробіт-

ної плати, легкості знаходження житла і ціни на нього, витрат на міграцію), інших неекономічних факторів (клімату, навколишнього середовища, щільності населення, інфраструктури), а також демографічних і соціальних характеристик осіб (вікової структури, освіти, місця на ринку праці).

Що стосується цін на житло, то іспанці, як правило, більше схильні реагувати на цей фактор під час прийняття рішення про переїзд, ніж іноземці, переселяючись у провінції, де вартість житла є нижчою. Для іноземних робітників ціни на житло не є визначальним чинником міграції й дуже часто вони обирають Мадрид як місце призначення [8].

Показник регіонального рівня безробіття має різний вплив на іспанців, які перебувають у різних обставинах. Ймовірність міграції зростає у тому випадку, коли людина має вищу освіту або є незареєстрованим безробітним. Зареєстровані ж безробітні з низьким рівнем освіти проживають у регіонах із високим рівнем безробіття, та ймовірність їх переїзду в інший регіон є найменшою тому, що вони розраховують на допомогу по безробіттю [3]. Що стосується впливу рівня безробіття на міжрегіональну міграцію іноземців в Іспанії, то вони шукають провінції з відносно низьким рівнем безробіття [8].

Заробітна плата також впливає на міграційну поведінку обох груп – як іноземців, так і іспанців [8]. Чим вищий дохід у новому місці, тим більшою є готовність робітників до переїзду. Відповідно, невеликі відмінності в регіональних доходах означають нижчі фінансові стимули для переїзду [13].

Під час міграції враховують також частку сільського господарства, промисловості та сфери послуг у ВВП регіону. Таким чином можна визначити, чи найбільш розвинений сектор економіки в новому місці є привабливим для мігранта (існує змога отримати роботу та водночас задовольнити вимоги ринку праці). Так, досить часто вихідці зі Східної Європи, Африки і Латинської Америки спочатку займають нішу в сільському господарстві, а потім переселяються на нові місця, якщо отримують там роботу в іншому секторі економіки або ж знаходять інформацію про такі можливості працевлаштування [14].

Кліматичні умови впливають на міжрегіональну міграцію обох груп населення [8]. Не тільки іспанців, а й іноземців приваблюють помірна температура й оптимальні погодні умови.

Відстань між регіонами теж має значення при прийнятті рішення про міграцію. Чим більша відстань, тим нижчі темпи міжрегіональної міграції [8]. Це стосується обох груп. Внутрішня міграція на великі

відстані найвища серед африканців, за ними йдуть латиноамериканці [11]. З іншого боку, в межах лише окремих провінцій переміщуються найчастіше мігранти з європейських країн (переважно з вищим рівнем освіти). Часто іноземні мігранти спочатку переселяються недалеко від початкового місця перебування, а вже згодом починають розширювати просторове охоплення своєї міграційної траєкторії.

Слід згадати про деякі особистісні характеристики, які впливають на міграцію. Це, зокрема, людський капітал. Він не є значним у випадку корінних жителів – люди з регіональним специфічним людським капіталом часто відмовляються від міграції через можливість зниження заробітної плати через те, що їх навички є менш цінними в інших регіонах [4]. Водночас людський капітал відіграє значення для робітників іноземного походження, які зазвичай навіть не мають середньої освіти, віддають перевагу провінціям із відносно низькими значеннями людського капіталу з метою бути включеними в іспанський ринок праці.

На формування міграційної моделі іноземців також впливає їх походження. Не всі іноземці переміщуються однаково. Так, наприклад, внутрішня мобільність вихідців з Азії й Африки вища, ніж латиноамериканських іммігрантів [4]. На відміну від них, іммігранти з ЄС-15, тобто західноєвропейці, переміщаються менше, і тому їх міграційні моделі найбільш подібні до іспанців. Решта європейців – з нових країн-членів ЄС – набагато мобільніші [7].

Крім того, не менш важливим фактором мобільності іноземних робітників є також і наявність у регіоні осіб та громад, що вже існують, одного і того ж національного походження. Досить часто іммігранти замість економічних центрів обирають етнічні анклав. Чим вищою є концентрація земляків у цих місцях, тим меншою буде ймовірність подальшої міграції [10].

Отже, протягом декількох останніх десятиліть відбулися важливі зміни внутрішніх міграційних потоків робочої сили в Іспанії. До 1970-х рр. між регіонами існували сильні відмінності. Це призвело до збільшення обсягів внутрішньої міграції. Більшість людей переїхали з сільських слаборозвинених південних регіонів, де можливості працевлаштування були меншими, у промислові північно-східні регіони та Мадрид.

На початку 1980-х рр., після економічної кризи, іспанська економіка зазнала структурних змін. Це вплинуло на тенденції міжрегіональних міграційних потоків. Регіони з вищим рівнем безробіття почали приймати мігрантів з більш розвинених регіонів. Це призвело до так званого процесу «зворотної міграції».

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Іспанія пережила масове прибуття осіб іноземного походження, перетворившись в одного з найбільших реципієнтів мігрантів. Водночас внутрішня мобільність іспанського населення з початку ХХІ ст. опустилася на досить низький рівень. Іноземні робітники виявились навіть більш мобільними у порівнянні з корінними іспанськими жителями, що відіграло важливу роль у територіальній структурі розселення населення країни та змінило модель іспанської міжрегіональної міграції.

Джерела та література:

1. Все больше испанцев уезжает из страны. URL: <https://espanarusa.com/ru>.
2. Населення Іспанії: система розселення, урбанізація, міграції, трудові ресурси. URL: <http://www.geograf.com.ua>.
3. Bover O. Migrations in Spain: historical background and current trends. URL: <https://www.bde.es>.
4. Caparrós A. Internal migration of foreign-born migration in Spain: a human capital approach. URL: <http://repec.economicsofeducation.com.pdf>.
5. Countries data: demographic and economy. URL: <https://countryeconomy.com/countries/spain>.
6. Garcia V. Unemployment in Spain: an analysis of labor mobility and young adult unemployment. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/pdf>.
7. Gil-Alonso F. Foreigner's internal migration in Spain: recent spatial changes during the economic crisis. URL: <https://www.researchgate.net/Pdf>.
8. Gutiérrez M. Determinants of interregional migration in Spain: are there differences between foreigners and natives? URL: <https://old.reunionesdeestudiosregionales.org>.
9. Hierro M. Internal migration dynamics in Spain before and after the 2008 economic downturn: continuities and changes. URL: <https://old.reunionesdeestudiosregionales.org/pdf>.
10. Hierro M. Per capita income convergence and internal migration in Spain: are foreign-born migrants playing an important role? URL: <https://personales.unican.es.pdf>.
11. Instituto Nacional de Estadística. URL: <https://www.ine.es>.
12. Mulhern A. Spanish internal migration: is there anything new to say? URL: <https://eprints.kingston.ac.uk/pdf>.
13. Pablo J. Analysis of interregional labour migration in Spain using gross flow. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/30041421.pdf>.
14. Recaño J. The Internal Migration of Foreigners in Spain. URL: <https://www.researchgate.net>.
15. Residential Variation Statistics. URL: <https://www.ine.es/dyngs/INEbase>.

Ігор Вознюк

Національний університет «Острозька академія»

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПЛАНУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА «МИР ЗАРАДИ ПРОЦВІТАННЯ»

У статті зроблена спроба спрогнозувати можливість втілення плану Д. Трампа щодо мирного врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту. Також проаналізовано основні проблеми розробленого документа. Окремо досліджено реакцію арабських держав на запропоновані умови плану. Значну увагу приділено для дослідження впливу підбору кадрів, що розробляли план, на перспективи реалізації.

Ключові слова: Ізраїль, Палестинська автономія, Єрусалим, ХАМАС, мирне врегулювання, «Мир заради процвітання», Дональд Трамп, Джаред Кушнер.

Ihor Vozniuk

PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION OF THE DONALD TRUMP'S PLAN «PEACE TO PROSPERITY»

In the article, author made an attempt to predict the possibility of implementing the plan of D. Trump for a peaceful settlement of the Israeli-Palestinian conflict. The main problems of the developed document are also analyzed. The reaction of the Arab states to the proposed terms of the plan is investigated. Considerable attention has been paid to studying the impact of the selection of personnel that developed the plan on the prospects for its implementation.

Keywords: Israel, Palestinian Authority, Jerusalem, Hamas, peace settlement, Peace for Prosperity, Donald Trump, Jared Kushner.

Актуальність. Активність зовнішньої політики США у регіоні Близького Сходу завжди була характерна для американських президентів. Одним з основних напрямків цієї політики було і є посередництво у врегулюванні основного конфлікту цього регіону

– ізраїльсько-палестинського. Багато американських лідерів намагалися розробити рішення конфлікту. Білл Клінтон, Джордж Буш-молодший і Барак Обама – всі вони витратили чимало зусиль, щоб посадити ізраїльтян і палестинців за стіл переговорів і допомогти знайти ту формулу, яка забезпечила б ізраїльтянам безпеку, а палестинцям – незалежність [16].

Адміністрація Дональда Трампа також не стала винятком із цієї загальної тенденції зовнішньої політики Вашингтона. Президент розкритикував посередницький підхід Б. Обами, і запропонував свій: команда експертів, на чолі з його зятем – Джаредом Кушнером – розробити мирний план «Мир заради процвітання: Бачення того, як можна поліпшити життя палестинців та ізраїльтян». Документ складається з двох частин: економічної та політичної, які були остаточно опубліковані та представлені на обговорення 28 січня 2020 року [17].

Міжнародна громадськість та експерти очікували від плану значних змін та новизни. Цей документ може мати значний вплив на регіон та на подальшу політику США щодо ізраїльсько-арабського конфлікту та Близького Сходу. Крім того він може значно вплинути на подальші дії уряду Держави Ізраїль. Відповідно, дослідження можливості його імплементації та реакції на документ дозволить зрозуміти майбутні тенденції у регіоні. Також це дасть змогу оцінити майбутнє відносин Вашингтону з Близьким Сходом.

Метою статті є дослідження можливостей втілення мирного плану врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту, запропонованого Дональдом Трампом. Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати основні проблеми «Угоди Століття», а також дослідити реакцію палестинської влади насамперед та міжнародної спільноти на умови плану, щоб зрозуміти майбутні обставини імплементації угоди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри те, що публікація мирного плану Дональдом Трампом відбулася порівняно недавно, все ж її дослідження присвячено досить широке коло публікацій, з огляду на актуальність таких наукових розвідок. Більшість з них характеризуються науково-публіцистичним характером. Вивчення умов плану та можливостей його застосуванням на практиці можна зустріти у дослідженнях І. Куси [3], В. Федяніна [6], К. Задираки [1]. Серед іноземних дослідників варто виокремити роботи К. Светлової [4], Д. Мая [20], С. Фаяда [19], Д. Ігнатіуса [17], А. Варда [21], А. Шарая [8], Т. Варіка [18], К. Сетфорд [16]. З огляду на активні зміни у ситуації з планом, варто і далі досліджувати цю проблему.

Розглядаючи генезу напрацювання та основні політичні та економічні умови мирного плану Д. Трампа «Мир заради процвітання», можна заявити, що план провалився в той момент, коли Адміністрація Білого Дому вирішила остаточно визнати Єрусалим столицею Ізраїлю та перенести туди своє посольство [3]. Проте, навіть якби цього не сталося, сам план має певні умови та проблеми, які руйнують усі перспективи його втілення. Нижче перелічимо основні проблеми, що зробили неможливою реалізацію плану.

Першою проблемою угоди щодо мирного врегулювання можна вважати те, що вона явно є неприйнятною та нереалістичною для палестинської сторони. План врегулювання, запропонований Кушнером, по своїй суті розв'язує усі ключові питання (кордони, столиця, поселення, біженці) в одному напрямку – на користь Ізраїлю. Це сталося через те, що автори плану були зацікавленими та не могли діяти незаангажовано. Зрозуміло, що такі умови плану не сприйме жоден палестинський політичний лідер, оскільки це означувало б його політичне самогубство й означало б, фактично, тотальну капітуляцію. А палестинський народ, який вже понад 70 років бореться з ДІ, ніколи на капітуляцію не згодиться [2].

Деякі дослідники, оцінюючи умови плану і такому вимірі заявлять, що він був «мертвонароджений». Також можна заявляти, що Дональд Трамп розробляв його радше заради якихось піар цілей, це можна пов'язати з датами випуску складових частин плану. Або ще можна розглядати варіант, що план з самого початку розроблявся таким, що палестинці його відкинули й відповідно можна було цим виправдовувати анексію Йорданської долини, яку активно обіцяє для своїх виборців Б. Нетаньягу [9].

Крім того, план ще можна схарактеризувати, як однобокий та безкомпромісний. Як вже писалося вище, що палестинцям пропонують відмовитися від усіх базових вимог, які були сенсом їхнього життя і боротьби проти, як вони вважають, «ізраїльських окупантів» протягом майже століття. В обмін на це палестинці повинні отримати гарантії на виплату 50 млрд доларів протягом наступних 10 років. Зрозуміло, що тут немає жодного рівноцінного компромісу. І план має знак плюсу лише для Ізраїлю. На противагу, інша сторона конфлікту – палестинці – стають обмеженими та загнаними у глухий кут, що може в результаті призвести до радикалізації та до нової інтифади. Оскільки стіл переговорів перестає бути інструментом розв'язання проблем, а залишається лише зброя, як останній аргумент у конфлікті [3].

Ще іншою проблемою плану стало те, що він, насправді, не має мирного характеру. Дональд Трамп та автори угоди декларують, що це план мирного залагодження та врегулювання тривалого кровопролитного конфлікту, проте на папері ми маємо все навпаки. Так «Угода Століття» санкціонує анексію Ізраїлем чужої території. Мається на увазі Йорданська долина і частини палестинських земель на Західному березі річки Йордан, на яких розташовані ізраїльські поселення. Анексія, навіть схвалена однією з держав-лідерів у світі, сама по собі ніколи не веде до миру і не несе його. Навпаки, вона провокує війну та подальшу дестабілізацію та ескалацію конфлікту. Якщо розглядати ці концепції більш практично, то можна дійти висновку, що одностороння реалізація Ізраїлем цих положень, що згадані вище, може наштовхнутись на войовничий спротив зі сторони місцевого арабського населення. А про це вже можна говорити, як про повноцінну основу для збройного конфлікту і нового повстання палестинців [9].

Судячи по реакції населення Палестини на опублікування плану «Мир заради процвітання», можна обґрунтовувати думку, що при втіленні агресії, початок нової війни є абсолютно можливим. Тому, що палестинці реагували на план досить агресивно. У найбільших містах Палестинської автономії та Йорданського Хашимітського Королівства (Газі, Рамаллі та Аммані) протестували понад 10 тисяч людей, які висловлювали протест проти прийняття мирного плану Дональда Трампа. Під час цих протестів відбувалися підпали шин, прапорів Ізраїлю, США та фотографій очільника Білого Дому. Під час протестів у Газі, протести дійшли до збройних сутичок з ізраїльськими силовиками. У результаті понад три десятки людей були поранені [5].

Крім того, аналітики та експерти при схваленні дій Ізраїлю щодо анексії Йорданської долини та Західного берегу річки, від якої адміністрація Білого Дому та посол США до Єрусалима Д. М. Фрідман ще стримують консервативний уряд Б. Нетаньяху, повинні брати до уваги, що це може послужити справді державотворчим фактом для Палестини. Маємо на увазі, що перед спільною загрозою палестинські розрізнені партії та політично-військові рухи можуть об'єднатися, як це спостерігалось на певний час при загостренні відносин з Ізраїлем у 2014 році. Також, після публікації мирного плану почалася боротьба за нового лідера Палестинської автономії, адже на квітень-травень 2020 року плануються вибори на палестинських територіях і багато що буде залежати від позиції майбутнього очільника автономії [7].

Четверта проблема плану Трампа-Кушнера – це відсутність його міжнародної легітимності. Більшість положень, які пропонуються суперечить міжнародним нормам та законам. Серед таких пропозицій, що порушують вже встановлене законодавство є, зокрема: визнання Єрусалиму столицею Держави Ізраїль, анексія ізраїльськими військами вище згаданих територій, визнання законності будівництва поселень на окупованих землях після 1967 році. Всі ці пункти вирішення конфлікту прямо чи опосередковано суперечать основним принципам міжнародного права і всім резолюціям, що приймалися ООН (понад 700 документів від імені Генеральної Асамблеї, біля 100 – від Ради Безпеки та ще велика кількість від інших спеціалізованих установ цієї універсальної міжнародної організації) стосовно ізраїльсько-палестинського конфлікту [15].

Міжнародна спільнота, оцінюючи «Угоду Століття» після її публікації та оприлюднення не раз звертала увагу на факт, що вона суперечить основним міжнародним актам, що приймалися ООН про цей конфлікт на Близькому Сході. З такими заявами, до прикладу виступила ж сама організація: «ООН буде і надалі наполягати на вирішенні конфлікту через принцип «двох держав», підтримуючи зусилля Ізраїлю та Палестини врегулювати конфлікт на основі резолюцій ООН та норм міжнародного права» [14].

Також Міністерство закордонних справ Сирійської Арабської республіки не обмежилось тільки тим, що назвало план Трампа-Кушнера «підлим та несправедливим». За офіційним Дамаском, умови, які пропонує «Угода Століття» при своєму втіленню будуть дорівнювати ліквідації палестинського національного проєкту. А відповідно це порушить численні міжнародні правила та резолюції, що передбачають існування незалежної держави на території, яку зараз ділять між собою Ізраїль та Палестинська автономія і крім того, кордони держави, яку пропонує створити Трамп, не будуть такими, якими вони були до 1967 року, а таку умову передбачають більшість резолюцій та пропонуванних розв'язань проблеми, що є схваленими більшою частиною міжнародних гравців [13].

Цікавою для ілюстрації цієї проблеми є також позиція Держави Катар. Так, як Доха намагається зберігати нейтральну позицію між США та арабськими справами, то в офіційній заяві Катар привітав публікацію мирного плану з врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту, проте також було висловлене застереження, що план добрий, лише «за умови, якщо вирішення конфлікту не суперечить прийнятним резолюціям та міжнародним домовленостям». Така дипломатична гра словами дала змогу Катару задовольнити обидві

сторони: було привітання США зі створенням такого плану, проте, відразу ж, в другій частині заяви арабські держав побачили незгоду з планом зі сторони Дохи, тому що план Кушнера суперечить міжнародним правовим нормам [22].

Ще однією проблемою плану врегулювання конфлікту, що пропонується у документі «Мир заради процвітання» є те, що він не розв'язує проблему безпеки на території Палестини, а саме у Секторі Газа. Джаред Кушнер у своєму плані передбачив, що цей палестинський анклав між Ізраїлем та Єгиптом, який контролюється ісламським рухом спротиву ХАМАС і збройними загонами «Ісламського джихаду», які часто обстрілюють ізраїльські міста, має перетворитися на демілітаризовану зону. А відповідно усі збройні угруповання, які там існують, мають бути роззброєні [15].

З одного боку, така пропозиція має служити для встановлення миру, оскільки буде ліквідований чинник ісламського екстремізму на території нової палестинської держави. Проте, через відсутність в Адміністрації Трампа досвідчених радників та експертів з проблем регіону Близького Сходу, бачення щодо демілітаризації палестинського Сектору Газа є, проте немає практичних кроків, які мають призвести до втілення цього рішення. В плані не уточняється, хто і яким способом має досягнути встановлення мирної політичної влади на території Сектору Газа. Адже, палестинські фракції, які там існують самі не бажають скласти зброю та вести переговори з Ізраїлем, з яким вони ведуть постійну, перманентну військову боротьбу з 1987 року (часу заснування ХАМАСу) [12].

Крім того, ще підтвердження такої позиції можна знайти у реакції лідера ісламського руху Ісмаїла Ганї на публікацію мирного плану Трампом. Він заявив, що «народ Палестини ніколи не піде на ліквідацію нашого визвольного проєкту та ніколи не перестане боротись з окупантами». Отже, такі заяви ставлять під загрозу зриву всю «Угоду Століття». І не тільки це. Вони ще й створюють основу для збройного загострення конфлікту між Ізраїлем та палестинцями [11].

Отже, план Дональда Трампа щодо мирного врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту провалився ще від самого свого початку. На це вплинув чинник активного розвитку Білим Домом відносин лише з однією стороною та повного ігнорування іншої – Палестини. Також експертні кадри, які розробляли документ врегулювання були некомпетентними та не брали до уваги століття боротьби між народами, не намагалися розв'язати корінні проблеми, а намагалися за допомогою економічних чинників нав'язати мир для

палестинців. Негативна реакція, яка надійшла після публікування плану з Рамалли та зі столиць арабських держав показала основні проблеми плану та основні причини неможливості його реалізації. Подальші дослідження у цій темі, а особливо зміни у прийнятті плану після виборів у Палестині, є досить перспективними.

Джерела та література:

1. «Угода століття» між Ізраїлем і Палестиною провалилася: чому план Трампа не спрацював. URL: <https://apostrophe.ua/news/world/middle-east/2020-02-01/sdelka-veka-mejdu-izrailem-i-palestinoy-provalilas-pochemu-plan-trampa-ne-srabotal/187260>.

2. 70 лет спустя. Как теперь выглядит будущее конфликта Палестины и Израиля. URL: <https://carnegie.ru/commentary/74859>.

3. Дональд Трамп представил мирный план по израильско-палестинскому конфликту: что в нем особенного и почему об этом все говорят? URL: <https://cutt.ly/Br0YbAz>.

4. Неизбежность географии. Есть ли шансы у ближневосточной «сделки века» Трампа. URL: <https://carnegie.ru/commentary/78203>.

5. У Палестині пройшли протести проти мирного плану Трампа. URL: <https://hromadske.radio/news/2020/01/29/u-palestyni-proyshly-protesty-protu-myрnoho-planu-trampa>.

6. Чи приймуть Ізраїль і Палестина мирний план від Вашингтону? URL: https://dt.ua/international/ugoda-stolittya-imeni-trampa-337169_.html.

7. Abbas announces PA general elections in 2020. URL: <https://www.jns.org/abbas-announces-pa-general-elections-in-2020/>.

8. An Arab case for the Trump peace plan. URL: <https://thehill.com/opinion/international/480405-an-arab-case-for-the-trump-peace-plan>.

9. Annexation for Dummies: Making Sense of Netanyahu and Gantz's Declarations. URL: <https://www.haaretz.com/israel-news/elections/.premium-annexation-for-dummies-making-sense-of-netanyahu-and-gantz-s-declarations-1.8438442>.

10. As peace plan rolls out, Netanyahu says he will annex Jordan Valley, settlements. URL: <https://www.timesofisrael.com/as-peace-plan-rolls-out-netanyahu-says-he-will-annex-jordan-valley-settlements/>.

11. Hamas is the single biggest barrier to peace in Gaza. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/sep/03/hamas-biggest-barrier-peace-gaza-extremist-regime-palestinians-israelis>.

12. Hamas: Palestinian Nationalist Movement. URL: <https://www.britannica.com/topic/Hamas>.

13. IRAQ, SYRIA OPPOSE TRUMP'S MIDDLE EAST PEACE PLAN, CREATING FURTHER TENSIONS WHERE U.S. TROOPS DEPLOYED. URL: <https://www.newsweek.com/iraq-syria-oppose-trump-peace-plan-1484726>.

14. Key Players Reject Proposed United States Peace Plan as Failing to Meet Minimum Rights of Palestinians, Special Coordinator Tells Security Council. URL: <https://www.un.org/press/en/2020/sc14103.doc.htm>.

15. Peace to Prosperity: A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf>.

16. Should the Palestinians look a gift horse in the mouth? URL: <https://atlanticcouncil.org/blogs/menasource/should-the-palestinians-look-a-gift-horse-in-the-mouth/>.

17. The Trump peace plan is a squeeze play against the Palestinians. It might work.. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/01/28/trump-peace-plan-is-squeeze-play-against-palestinians-it-might-work/>.

18. The two-state solution comes back. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-two-state-solution-comes-back/>.

19. Trump's Middle East peace plan: What's there to be upset about? URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/02/21/trumps-middle-east-peace-plan-whats-there-to-be-upset-about/>.

20. Trump's peace plan and the Gulf Arab States' reaction. URL: <https://thehill.com/opinion/international/482737-trumps-peace-plan-and-the-gulf-arab-states-reaction>.

21. What will Palestinians do now? An expert explains Palestinian leaders' options after Trump revealed his peace plan. URL: <https://www.vox.com/2020/1/29/21113423/trump-israel-palestine-peace-plan-options>.

22. World leaders react to Trump's Middle East plan. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/world-reaction-trump-middle-east-plan-200128173439574.html>.

Віктор Лазарчук

Національний університет «Острозька академія»

ВІДНОСИНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ В УМОВАХ BREXIT

У статті окреслено актуальні проблеми відносин Європейського Союзу та Швейцарської конфедерації. Проаналізовано вплив Brexit на швейцарсько-європейські відносини та описана політика Швейцарії стосовно Великобританії, що вийшла з Європейського Союзу.

Ключові слова: *Європейський Союз, Швейцарська Конфедерація, Велика Британія, Brexit, ЄАВТ.*

Viktor Lazarchuk

THE RELATIONS BETWEEN EUROPEAN UNION AND THE SWISS CONFEDERATION IN A BREXIT CONTEXT

The article outlines the current problems of relations between the European Union and the Swiss Confederation. Also the role of Brexit in Swiss-European relations is analyzed and the policy of Switzerland towards the United Kingdom leaving the European Union is described.

Keywords: *European Union, Swiss Confederation, Great Britain, Brexit, EFTA.*

Відносини Європейського Союзу та Швейцарії є унікальними і специфічними, адже хоч Швейцарія не належить до Євросоюзу, відносини між обома сторонами є максимально інтегрованими. Вони передбачають свободу переміщення громадян, антидемпінгові заходи на ринку праці та доступ швейцарських товарів і компаній на європейський ринок без дискримінацій.

Дослідженням європейсько-швейцарських відносин займається низка закордонних вчених. Наприклад, польська дослідниця Ельшбета Кужелевська (Elżbieta Kuźlewska) досліджувала проєвропейські тенденції у Швейцарії, а німецький науковець Біт Спіріґ (Beat

Spirig) визначив переваги та недоліки вступу Швейцарії до Європейського Союзу у своїй праці «Kostenund Nutzeneines EU-Beitritts der Schweiz» де також коротко описав подальші перспективи відносин Швейцарії та ЄС. Досліджують вчені й актуальні проблеми у відносинах Європейського Союзу зі Швейцарією, наприклад, дослідження Шарлотти Зібер-Гассер (Charlotte Sieber-Gasser) «Handelsbeziehungen Schweiz – EU im globalen Kontext» описує не тільки зміни, які принесе рамкова угода, а й чинники які впливають на відносини між Швейцарською Конфедерацією та ЄС, серед яких торгова війна між ЄС та США і та вихід Британії з Європейського Союзу (Brexit).

Та попри тісні зв'язки у відносинах між ними є певні розбіжності. Швейцарія – держава з постійним нейтралітетом та прямою демократією. Ці чинники формують її зовнішню політику і відносини з Європейським Союзом. Саме через прагнення швейцарців зберегти державний суверенітет, було провалено голосування про вступ Швейцарії до Євросоюзу. Але громадяни Швейцарії все ж не були проти побудови тісних відносин з Євросоюзом. Тому було прийнято альтернативу в формі білатеральних пакетів. Вони й стали нормативно-правовою базою не тільки політичних, а й економічних відносин.

Згодом сторони зрозуміли, що для ефективного регулювання відносин потрібно об'єднати всі попередні угоди в одну рамкову угоду (InstA), що стосується важливих питань, а саме: 1) вільного переміщення людей; 2) технічних торговельних бар'єрів; 3) сільського господарства; 4) наземних перевезень; 5) повітряних перевезень. Вона також впроваджує оновлення двосторонніх відносин та вводить спеціальний механізм для врегулювання суперечок, за допомогою якого обидві сторони можуть навіть вирішувати їх через суд. Саме вона стала каменем спотикання у відносинах Швейцарії та ЄС, адже сторони ніяк не можуть узгодити її текст. Громадяни Швейцарії побоюються, що угода призведе до втрати державного суверенітету та зменшення робочих місць. З цих же причин у Швейцарії було проведено референдум про обмеження трудової міграції для громадян Євросоюзу, який на думку організаторів збереже стабільний рівень зайнятості населення та добробуту населення.

Такі дії викликали обурення в Європейському Союзі й спричинили негативні наслідки для Швейцарії, які стосуються не тільки політичної, а й економічної сфери. Спершу після скандального референдуму Європейський Союз тимчасово зупинив співпрацю зі Швейцарією в освітній сфері, а далі й в енергетичній. Згодом, після

провалу підписання тексту рамкової угоди ЄС почав обмежувати роботу швейцарських бірж, мотивуючи це тим, що лише після підписання рамкової угоди та встановлення стійких механізмів правових відносин швейцарські біржі зможуть отримати повний доступ до європейського ринку. Керівництво Європейського Союзу також не забуває про проблему «банківської таємниці» Швейцарії і погрожує можливим введенням санкцій, якщо вона його не скасує.

Процес Вrexit тісно переплітається з відносинами Швейцарії з Євросоюзом. Рішення Великобританії про вихід з ЄС має певні наслідки для Швейцарії, враховуючи те, що відносини між британцями та швейцарцями в основному будуються на двосторонніх угодах між Швейцарією та ЄС.

Великобританія є важливим партнером для Швейцарії з економічної, політичної та міграційної точки зору. За 2018 рік Сполучене Королівство зберегло свої позиції в списку важливих торгових партнерів Швейцарії. За обсягом швейцарського експорту Британія займає в списку шосте місце, а за імпортом з Великобританії у Швейцарію восьме місце. Тому уряд Швейцарії уважно стежить за подіями навколо виходу Великобританії з Європейського Союзу [3]. Також країни об'єднує тиск з боку Європейського Союзу стосовно подальших відносин. Для збереження стабільних відносин з Великобританією та їх можливого розширення федеральний уряд Швейцарії прийняв особливу стратегію під назвою «Mind the gap» [9].

В рамках цієї стратегії Швейцарія ініціювала підписання перехідної угоди, що гарантує збереження ідентичних прав для громадян Великобританії, які існували до виходу країни з ЄС. У 2019 році між країнами було підписано ще низку договорів, що зможуть регулювати відносини.

Була укладена торговельна угода, що містить угоду про вільну торгівлю, угоду про державні закупівлі, угоду про боротьбу з шахрайством та угоду про взаємне визнання сертифікатів відповідності. Авіаційна угода забезпечувала продовження чинних авіаційних прав та свободу перельотів. Також було прийнято договір про страхування. У сфері міграції Швейцарія та Великобританія прийняли угоду про вільне пересування, що зберігала право громадян Великобританії на звільнення від візових перевірок при в'їзді у Швейцарію.

Проблеми виявилися з угодою про митну допомогу та митну безпеку, адже вона залежить від майбутніх відносин Великобританії з ЄС. Якщо між ними не буде досягнуто відповідної угоди, Великобританія повинна буде вийти зі спільного бар'єру безпеки між Швейцарією, Норвегією та ЄС та буде вважатися третьою країною.

Внаслідок цього, перевезення вантажів між країнами повинне проходити через обов'язкові перевірки, що призводять до серйозного перешкоджання торгівлі, особливо продуктами, що швидко псуються [5].

Вихід Великої Британії з Європейського Союзу викликає значну стурбованість у швейцарських підприємців, адже Brexit безпосередньо впливає на сферу торгівлі у Швейцарії й деякі швейцарські компанії висловили свою позицію. Наприклад, представники найбільшого швейцарського та світового харчового концерну «Nestle» заявили, що сценарій «жорсткого Brexit» здатний створити низку ризиків для харчової промисловості. «Ми робимо ставку на подальший позитивний розвиток традиційних тісних зв'язків з партнерами не тільки з Великобританії, а й з ЄС. Така співпраця вигідна для всіх сторін, особливо в умовах вільної торгівлі. «Для нас дуже важливо забезпечити нашим споживачам з Великобританії та інших європейських країн вільний доступ до нашої продукції, незалежно від того як будуть врегульовані політичні проблеми (Brexit)» – стверджують в компанії. Агрохімічний концерн Syngenta заявив, що не припиняє сподіватися на успішне розв'язання проблеми виходу Сполученого Королівства з ЄС і завірив про змогу подолати наслідки «жорсткого Brexit», зробивши все необхідне для захисту інтересів колег, що працюють у Великій Британії. А швейцарський банк Credit Suisse наголосив, що їх експерти проводять постійні консультації для того, щоб опрацювати всі можливі підходи розв'язання проблем. Як альтернативні центри концентрації європейської діяльності будуть розглядатися Мадрид, Франкфурт-на-Майні та Люксембург, проте Лондон все ж залишатиметься важливим центром для швейцарських фінансових інституцій навіть після Brexit [1].

Відносини Швейцарії та Євросоюзу безпосередньо впливали й на переговори стосовно Brexit. Як відомо, завдяки особливим білатеральним відносинам Швейцарія без безпосередньої інтеграції може безперешкодно користуватися усіма перевагами членства в ЄС і на переговорах щодо Brexit з Великобританією Брюссель відчайдушно уникав надання такої можливості для Великої Британії.

Біржова суперечка між Швейцарією та ЄС теж певним чином мала вплив на переговори стосовно виходу Великої Британії з Євросоюзу. В 1995 році у Швейцарії шляхом об'єднання женевської, цюрихської та базельської бірж створилася біржа SIX Swiss Exchange. Після визнання її еквівалентності вона отримала спрощений доступ до європейських фінансових ринків. Швейцарський фондовий ринок є четвертим за величиною в Європі після Великобританії, Фран-

ції та Німеччини. Але у 2017 році Європейський Союз посилив тиск на Берн стосовно підписання рамкової угоди, що регулює їх двосторонні відносини. Тому він заявив, що буде визнавати еквівалентність швейцарського біржового права лише рік. Уряд Швейцарії вважає, що ЄС намагається послабити позиції Конфедерації як фінансового центру, і тому, у відповідь на «незрозумілі» дії щодо закінчення терміну еквівалентності, з першого липня 2019 року заборонив торгівлю швейцарськими акціями на європейських біржах [2].

Через це серед громадян Швейцарії почала поширюватися думка, що уже і так напружені відносини з Євросоюзом почали погіршуватися саме через Brexit. Вони вважають, що ЄС спеціально тисне на Швейцарію, аби показати Великій Британії, що отримати особливі відносини та переваги від членства в Європейському Союзі не являючись його членом дуже важко через принциповість ЄС. В самому Євросоюзі таку думку, відкидають. Канцлерка ФРН навіть заявила, що переговори зі швейцарцями повинні вестися так, ніби питання Великобританії ніколи не існувало [10].

Велика Британія пильно спостерігала за цим процесом, адже її уряд вважав, що ЄС цілком реально може використовувати еквівалентність як об'єкт маніпуляції в переговорах [6]. Колишній прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей запропонувала розв'язання цієї проблеми створюючи режим співпраці з ЄС під назвою «еквівалентність плюс», що дозволив би біржам функціонувати в нормальному режимі протягом двох років після Brexit. Але в уряді цю ініціативу не підтримали і відклали її прийняття на невідомий термін [7].

Але все одно на думку експертів, що досліджували питання можливості використання Європейською комісією маніпуляції принципом еквівалентності в переговорах, ЄС все ж навряд чи захоче повторити досвід Швейцарії, адже фондовий ринок Великобританії не тільки вдвічі більший за швейцарський, а й від нього залежить частина торгової інфраструктури Європи. Але, навіть зважаючи на це, є ризики про тимчасове рішення стосовно еквівалентності фондових ринків.

Швейцарія також планує взяти певні вигоди від виходу Великої Британії з Євросоюзу. Враховуючи складні відносини з Європейським Союзом після референдуму у 2014 році стосовно введення квот для трудових мігрантів і тимчасового зупинення Єврокомісією участі Швейцарії в наукових дослідженнях, уряд зацікавився в можливості спільного науково-технічного співробітництва з Великобританією [8]. Також в уряді з'явилася ініціатива про заклики по-

вторного вступу Британії до Європейської асоціації вільної торгівлі, яка об'єднує Швейцарію, Ісландію, Ліхтенштейн та Норвегію і була створена саме для конкуренції з Європейським економічним простором. Представники швейцарської делегації від ЄАВТ здійснили низку візитів до Лондона і президент швейцарської делегації та депутат від ліберальної партії Ганс-Пітер Портманн, зазначив, що уряд Британії хоч і зацікавлений у повторному вступі в ЄАВТ, але все одно вважає, що британці впевнені, що можуть отримати більше можливостей, коли вони будуть діяти самостійно. Швейцарці ж аргументують свою позицію тим, що членство в ЄАВТ забезпечить їй можливість користуватися пільгами та свободою переміщення товарів, які вона втратить після виходу з ЄС та Європейського економічного простору. Голова комітету із закордонних справ у нижній палаті парламенту Швейцарії Елізабет Шнайдер-Шнайтер заявила, що підтримка Швейцарією вступу Великобританії до ЄАВТ має бути пріоритетом політики Конфедерації в контексті Brexit. Також вона додала, що лише з вступом Британії до Європейської Асоціації Вільної Торгівлі, організація здобуде свою «колишню силу», і тоді в Європі знову з'явиться сильний клуб, який в першу чергу хоче спільно працювати на економічному рівні, та менше на політичному. Президент делегації Портманн підтримав голову комітету закордонних справ та додав, що ЄАВТ повинна створити нову платформу для третіх країн, які не знаходяться в ЄС, але мають особливі стосунки з ним.

ЄС теж висловив свою позицію стосовно перспектив приєднання Великобританії до ЄАВТ. Представники Європейської Комісії з питань Brexit заявили, що Великобританія може тимчасово стати членом ЄАВТ під час перехідного періоду британсько-європейських відносин. Такий варіант часто називають «норвезькою моделлю», що дозволяє зберегти поточні торговельні зв'язки з Європейським Союзом.

Сполучене Королівство все ж замовчує свої подальші дії щодо ЄАВТ, адже вступ до асоціації вимагатиме від Великобританії прийняти закони про свободу переміщення товарів, послуг, осіб та капіталу в ЄС. Варто нагадати, що однією з мотивацій громадян Британії голосувати за Brexit, було повернення контролю над імміграційною політикою країни [4].

Отже, можна зробити висновок, що процес виходу Великобританії з Європейського Союзу мав вплив на відносини між Швейцарією та ЄС. Особливо це стосується питання рамкової угоди, що на думку самих швейцарців ускладнюється через прагнення Євросоюзу пока-

зати Британії свою принциповість і що дня них є пріоритетом, а також це має безпосередній вплив на розвиток торговельних відносин.

Джерела та література:

1. Брексит и швейцарский опыт прямой демократии: уроки и перспективы. *Swissinfo.ch*. 2019. URL: <https://www.swissinfo.ch/rus/%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4-%D0%B8-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%82-%D0%B8-%D1%88%D0%B2%D0%B5%D0%B9%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BE%D0%BF%D1%8B%D1%82-%D0%BF%D1%80%D1%8F%D0%BC%D0%BE%D0%B9-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B8--%D1%83%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D1%8B/45397812>

2. Трофимова О. Отношения Швейцарии и ЕС: интеграция без вступления. *Международная жизнь*. 2018. № 11. С 138-154.

3. Brexit. *Segreteriadi Stato della migrazione*. 2019. URL: https://www.sem.admin.ch/sem/it/home/themen/fza_schweiz-eu-efta/brexit.html

4. Brussels' Brexit plan: Treat the UK like Norway. *Politico*. 2017. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-brussels-suggests-norway-model-for-uk-after-brexit-talks-negotiations/>

5. Der Brexit und dessen Auswirkungen auf die Schweiz. *VIMENTIS*. 2019. URL: <https://www.vimentis.ch/d/publikation/671/Der+Brexit+und+dessen+Auswirkungen+auf+die+Schweiz.html>

6. EU-Swiss share trading row: What does it mean? *BBC*. 2019. URL: <https://www.bbc.com/news/business-48833680>

7. EU-Swiss trading dispute has Brexit implications, says Swiss stock exchange boss. *CNBC*. 2019. URL: <https://www.cnbc.com/2019/09/09/eu-swiss-trading-dispute-could-repeat-for-brexit-britain-says-stock-exchange-boss.html>

8. Faced with 'dogmatic' EU, Switzerland may turn to UK on research cooperation. *Euractiv*. 2019. URL: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/faced-with-dogmatic-eu-switzerland-may-turn-to-uk-on-research-cooperation/>

9. L'uscita del Regno Unito dall'Unione europea («Brexit») e la strategia «Mind the Gap» del Consiglio federale. *Missionedella Svizzera pressol'Unione europea*. 2019. URL: <https://www.eda.admin.ch/missions/mision-eu-brussels/it/home/dossier-prioritari/brexit.html>

10. Why Swiss struggles do not bode well for UK after Brexit. *Sky News*. 2018. URL: <https://news.sky.com/story/why-the-clock-is-ticking-for-swiss-in-eu-treaty-talks-11565976>

Вікторія Коток

Національний університет «Острозька академія»

МІГРАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ В СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИХ КРАЇНАХ ЄС

У роботі окреслено явище нелегальної міграції в Середземноморському басейні. Описано генезис та джерела цього явища. Проаналізовано наслідки міграційної кризи в Середземноморських країнах та кроки державних служб та формувань для протидії незаконній міграції. Визначено проблеми міграції в країнах Середземномор'я.

Ключові слова: міграція, міграційна криза, Середземномор'я, проблеми міграції, біженці, Європейський союз.

Viktoriia Kotok

MIGRATION PROBLEMS IN THE MEDITERRANEAN COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

The article outlines the phenomenon of illegal migration in the Mediterranean basin. The genesis and sources of this phenomenon are described. The consequences of the migration crisis in the Mediterranean are analyzed, as well as the steps taken by public services and entities to counteract illegal migration. Migration problems in the Mediterranean are identified.

Keywords: migration, migration crisis, the Mediterranean, migration problems, refugees, the European Union.

Для країн, які приймають мігрантів, 2015 рік відзначився початком міграційної кризи. Маючи великий вплив на європейські держави, міграційна криза завдала вагомих збитків і дала поштовх для змін. Зокрема, проблема міграційної кризи позначилася на країнах Середземномор'я. На сьогодні загальноєвропейська криза біженців є однією з найактуальніших проблем у суспільстві, так як Європа не припиняє здійснювати прийом величезної кількості біженців, створюючи цим небезпеку і ризик для політичної, економічної, культурної та соціальної сфер життя. Мігранти нерідко перепливають

Середземне море цілими родинами, з дітьми, вагітними жінками і старими людьми. Багато з них так і не потрапляють до Європи. Багато з них залишають землі власної батьківщини в заповнених суднах, що не вселяють надію на благополучне переправлення.

Проблему міграційної кризи загалом детально розглянуто вітчизняними та закордонними науковцями і проведено достатньо чіткий аналіз діяльності ЄС в напрямку вирішення цього питання. Щодо міграційних проблем в Середземноморських країнах, то можна виділити декілька українських науковців, в роботах яких тим чи іншим чином описувався стан міграційних потоків і їх вплив на Середземноморські країни ЄС. А саме: В.Дальський [1], В.Лисак [2], Н.Пак [3], В.Серафімов, Б. Хассуна, А.Юдіна [2]. Серед закордонних діячів варто зазначити таких, як: Е.Ваутерс [5], Дж. Крістіані, П.Міцкевіч [4]. В їх працях було описано яким чином ЄС співпрацює з Середземноморськими країнами в питаннях міграції, наскільки сильним є вектор впливу міграційної кризи на країни, які приймають біженців та проаналізовано поточні дії ЄС щодо напруженої ситуації з біженцями в Середземному морі. Всі ці дослідження є достатньо значимі для такого важливого питання, як міграційна криза, та цього недостатньо для повної картини ситуації в Середземному морі, про що свідчить актуальність теми цієї роботи.

Метою дослідження є аналіз наслідків міграційної кризи, важливості Середземного моря як можливості для міграції в Європу та визначення проблем міграції в Середземноморських країнах.

Італійська берегова охорона рятує людей в Середземному морі, яке стало вкрай небезпечною перешкодою на шляху тих, хто втікає від війни або авторитарного ладу чи шукає кращого життя. У 2019 році у спробі мігрувати з Африки до Європи загинули або зникли безвісти більше 1200 людей, що вдвічі менше, ніж у 2018 р., та незважаючи на те, що міграційні потоки стрімко зменшувались, в Середземномор'ї простежувався зростаючий міграційний рух з весни 2019 року, який досяг свого піку у вересні, але потім став знижуватися відповідно до сезонних тенденцій. За весь 2019 рік на цьому маршруті було переправлено більше 82 тис. незаконних мігрантів, що приблизно в 46% більше, ніж у 2018 році. У другій середині 2019 протизаконні прибуття до регіону були найзначнішими з часу введення договору про реадмісію мігрантів ЄС-Туреччина у березні 2016 року, але водночас ці показники є набагато нижчими ніж у 2015 році та на початку 2016 року, а саме до того часу, коли була укладена ця угода. І хоч з кожним роком кількість мігрантів зменшується, про закінчення міграційної кризи говорити зарано [6].

Європейське агентство прикордонної і берегової охорони (далі Frontex) визначає основні маршрути по морю, які використовуються нелегальними мігрантами для міграції в ЄС [13].

Західносередземноморський коридор: біженці дістаються Європи, прямуючи з Марокко та Алжиру в Іспанію. Регулярно через кордон Іспанії з Марокко, 7-метровий паркан, що охороняється, намагаються проникнути африканські біженці.

Центральносередземноморський коридор: біженці, що направляються з Еритреї, Нігерії та Сомалі, а також Лівії, рухаються морським шляхом, щоб дістатися Італії. Шукачі притулку, що прибувають до Італії, також рухаються в сторону Німеччини та Швеції, проходячи через Австрію.

Східносередземноморський коридор: найпростіший, найдешевий та найбезпечніший маршрут в Європу проходить через Туреччину в Грецію. Саме ним користуються біженці з Іраку та Сирії. Є два способи дістатися пункту призначення: наземний і морський. Перший спосіб – доїхати автобусом зі Стамбула в Елладу. Його обирає меншість, тому що він передбачає прохід через контрольні прикордонні пункти. Туреччина є «безпечною країною», тому факт перетину її кордону може означати відмову у наданні статусу біженця в ЄС. Окрім того, Туреччина регулярно відміняє автобусні рейси у цьому напрямку. Хоча наземний спосіб найбільш дешевий та безпечний, набагато більше шансів успішно дістатися Європи морем. Ще частина сирійців прибувають в Грецію морем з Єгипту. Опинившись в Греції, біженці рухаються через Сербію, Македонію та Угорщину на північ – до Німеччини та Швеції. Через жорсткіший прикордонний контроль біженці намагаються оминати Болгарію та Румунію, які також знаходяться на цьому шляху.

Зважаючи на все вище сказане, країни Середземномор'я потрапили в складне становище, внаслідок того, що значна частка людей не направляється далі на північ, а залишається в країні, в яку прибула, на невстановлений період.

Міграція займає центральне значення в історії Середземномор'я. У сучасну епоху, приблизно з 16 по 18 століття, міграція була інтенсивною і різноманітною, як і сьогодні. В цей період переважно європейці вирушали до Африки та Близького Сходу в пошуках кращого життя чи врятуватися від релігійних переслідувань. Ця тенденція посилилася в 19 столітті. З 1830-х років збіднілі селяни з Іспанії, Мальти, Італії та Франції масово мігрували до Північної Африки [8].

Багато з тих, хто перетинав Середземномор'я на початку сучасної епохи, робили це проти своєї волі, рятуючись від воєн і політичних чи релігійних переслідувань. Найвідомішим випадком «релігійних біженців» було вигнання тисяч євреїв та мусульман з Іспанії у 1492 року. Вигнані євреї розселилися по всій Греції, італійських державах, Північній Африці та на Близькому Сході тобто, на землях, які в той час були підвладними османським султанам. В той період євреї рухалися на південь до османських областей, щоб уникнути переслідування в Європі [8].

Інша форма примусового переміщення була пов'язана з торгівлею людьми. Стародавні торговельні шляхи рабів, що перетинали цю територію ще з античності, давали можливість прибуттю африканських рабів до Європи та османських територій. Прибережні жителі Іспанії, Північної Африки, Італії та Палестини також потрапляли в полон під час частих піратських набігів і пізніше продавалися як раби. Кораблі та човни різних розмірів часто ставали здобиччю піратів та корсарів, що призвело до того, що багато англійців та голландців потрапляли в кайдани [8].

Люди також подорожували Середземномор'ям за власним бажанням. Регіон завжди характеризувався постійним переміщенням солдатів, паломників, дипломатів та мандрівників. Як і сьогодні, чоловіки та жінки рухалися в пошуках кращого життя, але раніше цей рух в основному був спрямований з північного на південний берег Середземномор'я [8].

Ця поширеність міграції з півночі на південь через Середземномор'я тривала до 20 століття. Потім вона почала змінюватися. Перший потік збіднілих селян з Північної Африки до Європи, витіснений європейською колонізацією, після хвилі незалежності на кінець Другої світової війни повернувся після повернення тих європейців, які оселилися в колоніях. Пізніше, у 1970-х, приїзд робітників з південного берега Середземномор'я був заохочений європейськими урядами, які потребують робітників [8].

Корінь цього зрушення в напрямку міграційних потоків знаходиться в економічних і політичних процесах, що почалися ще в 17 столітті. Наприклад, зростаючий вплив європейської влади. В результаті, це зрушення продовжить зміну в економічних відносинах між двома берегами Середземномор'я. Це зрушення, врешті-решт, призведе до трансформації Близького Сходу та Північної Африки, що передує тому, що ці регіони стануть постачальниками сировини для французьких та британських заводів і прокладе шлях до колонізації [8].

Коли до Європи прибуло понад мільйон людей, значна частина яких подорожувала східним шляхом через Туреччину, Грецію та Балкани, як наслідок їхнього географічного положення та Дублінського регламенту, який встановлює порядок подання заяв про надання притулку в Європейському Союзі, найбільш постраждали країни першої приїзду Італія, Греція та, меншою мірою, Іспанія. Зростання кількості приїздів створило уявлення про некеровану кризу та зробило громадськість все більш обізнаною з цим питанням. Закономірності міграції, як правило, швидко змінюються. Тим не менше, центральний середземноморський маршрут був одним із найбільш послідовно зайнятих; маршрут до Греції зазнав значних змін; а з 2017 року західний середземноморський шлях до Іспанії використовувався набагато більше, ніж у попередні роки. Це не означає, що трафік через інші маршрути був перенаправлений на захід, оскільки змінилися також основні країни, з яких прибувають мігранти. Наприклад, приїзд в Іспанію може бути пов'язаний із погіршенням соціально-економічної ситуації в Алжирі та політичною напругою в регіоні Ріф в Марокко, тоді як відкриття нового маршруту з Тунісу в Італію, є наслідком труднощів, які інші країни Північної Африки переживають [15].

27 січня 2016 року Європейська комісія звинуватила Грецію у нехтуванні її зобов'язаннями за Шенгенською угодою про проведення зовнішнього прикордонного контролю, заявивши, що візит інспекторів ЄС в листопаді 2015 року показав, що Греція не в змозі правильно ідентифікувати і зареєструвати прибуваючих, щоб перевірити проїзні документи на справжність і відповідність баз даних. 12 лютого ЄС призначив Греції тримісячний термін для встановлення прикордонного контролю, інакше інші держави-члени можуть отримати дозвіл на продовження прикордонного контролю на термін до двох років замість звичайних шести місяців. 1 березня 2016 року уряд Греції звернувся до ЄС з проханням виділити 480 млн. євро у вигляді надзвичайних фондів для укріптя 100 000 біженців [7].

Північна Македонія закрила кордон з Грецією 9 березня 2016 року, де застрягли 12 000-13 000 мігрантів в Ідомейні на грецькій стороні, тоді як загальне число мігрантів по всій Греції, за оцінками, становило понад 50 000 чоловік. У 2019 році у Греції спостерігалось значне зростання числа мігрантів, які перетинають Туреччину. Табори Морія і Ваті описувалися як «закриті центри перед від'їздом» – оголошення, яке, як сподівався уряд в Афінах, буде помічено як торговцями, так і потенційними біженцями [7].

Табори на всіх п'яти островах біля турецького узбережжя були переповнені, наприклад, у таборі Морія, який передбачає надання притулку 3000 осіб, проживало понад 15 000 біженців.

У 2018 році агентство ООН у справах біженців закликало уряд Греції обмежити в'їзд особам, які шукають притулку, описавши умови як «точку кипіння». У той час в таборі Морія жили 8000 осіб [10].

Правоцентристський уряд, який прийшов до влади в липні 2018 року, пообіцяв зайняти жорстку позицію, оскільки щоденне число прибуваючих досягло максимуму з 2016 року [10].

Було оголошено про плани перемістити 20 000 чоловік на материк, причому 10 000 чоловік, чії заяви про надання притулку було відхилено, чекатимуть на депортацію в Туреччину до кінця 2020 року. Після закриття відкритих таборів, таких як Ваті і Морія, уряд заявив, що пропонуване переселення 20 000 чоловік має бути завершено до початку 2020 року [10].

Уряд також посилив прикордонний контроль і поліцейську діяльність на Егейських островах. В рамках нового агентства з прикордонного нагляду була створена прикордонна служба [10].

У січні цього року на грецьких островах були проведені страйки та протести з приводу того, як уряд обробляє мігрантів, що прибувають з Туреччини [10].

Чисельність мігрантів зростає, а умови в переповнених таборах на островах похмурі. У Морії, більше 19 000 прохачів притулку живуть в будові на 2840 осіб [10].

В Італію у 2015 році прибули 153 842. більшість біженців і мігрантів прибули з Еритреї, Нігерії та Сомалі, в той час як число сирійських біженців різко скоротилося, так як більшість з них пішли по східно-середземноморського маршруту з Туреччини до Греції [14].

У квітні 2016 року майже 6000 африканських мігрантів з країн, розташованих на південь від Сахари, висадилися в Італії всього за чотири дні.

У 2016 році в Італію по морю прибуло 181 100 мігрантів. За даними ООН, в першій половині 2017 року в італійських центрах біженців було зареєстровано близько 80 000 біженців, що на 14 відсотків більше в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року. У червні 2017 року в Середземному морі італійської береговою охороною та іншими військово-морськими судами було зібрано 10 000 прохачів притулку всього за пару днів [14].

У липні 2017 року Італія розробила кодекс поведінки для рятувальних суден НУО, що доставляють мігрантів в італійські порти.

Human Rights Watch і Amnesty International піддали критиці кодекс поведінки, і деякі НУО, такі як MSF, відмовилися його підписувати. Італійська влада побоювалася, що замість того, щоб рятувати життя, діяльність неурядових організацій спонукала все більше людей пробувати дуже небезпечний прохід, який здійснюється торговцями людьми. Судам неурядових організацій, які не ведуть себе відповідно до кодексу, може бути відмовлено в доступі в італійські порти [14].

Після вступу в силу кодексу НУО число прибулих в липні 2017 року зменшилася на 52,5 відсотка в порівнянні з тим же місяцем 2016 року із 23 552 до 11 183, а в серпні 2017 року кількість прибулих зменшилась на 85% з 21 294 до 3 914. Також всі НУО, крім *Sos Méditerranée*, вивели свої кораблі з Середземного моря.

Італія працює з Німеччиною, Францією і Мальтою над створенням системи квот для розподілу врятованих на морі мігрантів. До сих пір вони не змогли змусити потенційних країн-партнерів домовитися [14].

Іспанія ніколи щедро не захищала осіб, які шукають притулку, та й люди не вибирали її в якості бажаного місця призначення.

У будь-якому випадку, хоч в 2017 році кількість заяв про надання притулку в ЄС скоротилася на 50%, головним чином через скорочення числа заявників в Німеччині в результаті більш суворої політики та контролю щодо надання притулку в цій країні, Іспанія, навпаки, зареєструвала вдвічі більше в порівнянні за попередній рік, який представляє майже 5% від загального числа ЄС [14].

У той же час іспанська держава має один з найвищих показників в Європейському союзі з примусового повернення нелегальних мігрантів. У 2017 році під варту були поміщені 18 794 особи, які були класифіковані як незаконні мігранти, і було видано 4 917 постанов про вислання, з яких 4 054 були примусово виконані 3 041 – для людей з Іноземного інтернваного центру (ІІЦ) (75,01%) і 1 013 – для людей без попереднього утримання.

Політика Іспанії щодо іноземних громадян та права на притулок в Іспанії є виключною юрисдикцією держави [14].

Люди, які просять про міжнародний захист в іспанській державі, мають право приєднатися до програми по догляду, як тільки їх заяву буде прийнято для обробки. Але це часто відбувається запізно і закінчується задовго до завершення процесу подачі заявки, який може затягнутися на три роки.

Рішення про надання притулку приймаються Міністерством внутрішніх справ на основі пропозицій Міжвідомчої комісії з притулку

і біженців (CIAR), до складу якої входять представники департаментів, що відповідають за зовнішню політику, правосуддя, внутрішні справи, притулок, імміграцію та рівність [14].

Заявники, яким не надано притулок, повинні покинути країну, якщо вони не мають посвідчення на проживання і згодом розглядаються як мігранти з нерегульованим статусом.

Іспанія є однією з країн в Європейському союзі, яка приймає найменшу кількість біженців і осіб, які шукають притулку, та все ж вона відреагувала на гуманітарну кризу, скоротивши кількість біженців, яка, на думку Європейської комісії, має бути переміщена до Іспанії з Італії та Греції. Аргумент центрального уряду полягав в тому, що країна «насичена» нелегальними мігрантами [14].

У будь-якому випадку виконавчий директор Іспанії оголосив про своє зобов'язання у вересні 2015 року перевести в Іспанію в цілому 17 313 осіб, хоча в кінцевому підсумку вона склала 1910 людей.

У вересні 2017 року, коли був досягнутий крайній термін, Іспанія прийняла тільки 14% людей, яких вона обіцяла перевести з Греції та Італії. Фактично, коли мова йде про держави ЄС з більш високими показниками недотримання їх квот, єдиними гіршими правопорушниками є кілька країн Східної Європи, які очолювані Румунією, які, на відміну від виконавчої влади Іспанії, фактично проголосувала проти цієї системи. Однак це недотримання було засуджено, і в підсумку Верховний суд Іспанії звинуватив іспанську державу в тому, що вона не виконала свого зобов'язання приймати біженців [14].

У 2019 році відбулося падіння кількості прибуттів нелегальних мігрантів на 39%, що означає, що уряд Іспанії наближається до своєї мети скорочення нерегулярної імміграції вдвічі в 2019 році. У 2018 р., для порівняння, західний середземноморський маршрут став головними воротами в Європу після того, як Італія закрила доступ до своїх портів. В результаті в Іспанію прибуло 65 000 чоловік. У ці дні саме в Греції спостерігалися найвищі показники прибуття в Середземномор'ї: 28 200 осіб у 2019 році.

Отже, було розглянуто три країни Середземномор'я, які приймають мігрантів на своїх територіях і тепер можна прийти до висновку, що основними міграційними проблемами в цих країнах є:

- неможливість забезпечити достатньо місця для тієї кількості біженців, яка прибуває в країну;
- недопустимо пом'якшена політика, щодо прийняття мігрантів з інших країн;
- помітна бездіяльність органів Європейського союзу;

- занадто велика кількість нелегальних мігрантів, які навіть не працюють;
- лояльна політика до мігрантів, оскільки вони пропагують свою релігію, займаються кримінальними справами, роблячи країну небезпечною для її громадян;
- можлива демографічна катастрофа, оскільки народжуваність в європейських державах менша, ніж в країнах Африки та Близького Сходу;
- біженці приходять задля влаштування свого хорошого життя тим самим погіршуючи стан в країні, куди мігрували;
- циклічні зміни в співпраці між країнами європейськими країнами та країнами Середземномор'я призводять до зміщення шляхів регулярної міграції і потоки біженців стають абсолютно неконтрольованими;
- масовий ріст рівня насилля зі збільшенням кількості мігрантів на території Середземноморських країн;
- рішення урядів держав не щодо міграції, а щодо ксенофобії, зародженої міграцією;
- контр продуктивність європейської міграційної політики.

Джерела та література:

1. Дальський В.Б. Міграційний вимір політики ЄС щодо Середземноморських партнерів. *Науковий вісник збірник наукових праць «Гілея». Історичні науки, філософські науки, політичні науки*. Київ, 2018. № 4. С. 484-489.
2. Лисак В.Ф., Юдіна А.А. Зовнішня політика Італійської Республіки в умовах сучасної міграційної кризи. *Вісник Маріупольського державного університету. Історія, політологія*. Маріуполь, 2017. №19. С. 201-209.
3. Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. Київ, 2016. №44-45. С. 30-32.
4. Mickiewicz P. Bezpieczeństwo europejskie – wymiar śródziemnomorski : źródła, istota zjawiska i formy przeciwdziałania nielegalnej imigracji w basenie Morza Śródziemnego. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego. Województwo dolnośląskie*, 2006. № 1. С. 37-51.
5. Wauters E., Cogolati S. Crossing the Mediterranean Sea: EU Migration Policies and Human Rights. Brill, 2017. С. 9–11.
6. Как развивался миграционный кризис в 2019. URL: <https://ru.euronews.com/2019/12/23/migration-crisis-in-2019>
7. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>

8. Нелегальна міграція на кордонах ЄС – на найнижчому рівні з 2013 року. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/9/7104934/>
9. European migrant crisis. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/European_migrant_crisis#Greece
10. Greece migrant crisis: ‘Horrible’ camps to shut amid influx. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-50486209>
11. Greece migrant crisis: Islanders strike over crowded camps. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-51204084>
12. Migration across the Mediterranean is nothing new. And people used to head the other way. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/06/migrants-have-crossed-the-mediterranean-for-centuries-but-they-used-to-head-from-north-to-south>
13. Migratory routes map. URL: <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-map/>
14. Role of the European Union. URL: <https://ciutatrefugi.barcelona/en/spain-response>
15. The Mediterranean and migration: Postcards from a ‘crisis’. URL: https://www.ecfr.eu/specials/mapping_migration#

Владислава Говорадло

Національний університет «Острозька академія»

ВІДНОСИНИ МІЖ США ТА ІНДІЄЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті проведено аналіз динаміки відносин між Сполученими Штатами Америки та Республікою Індія впродовж 2018-2019 років. Обидві держави налаштовані на формування взаємовигідного партнерства, відповідно до нових потреб та можливостей, які й будуть проаналізовані в цій роботі. Основну увагу зосереджено на політичних стосунках обох країн. Крім того виокремлено торгово-економічну та оборонну сферу відносин.

Ключові слова: Сполучені Штати Америки, Республіка Індія, американо-індійські відносини, міжнародне співробітництво, торгово-економічні відносини, сфера безпеки та оборони, стратегічне партнерство.

Vladyslava Hovoradlo

RELATIONS BETWEEN THE USA AND INDIA AT THE PRESENT STAGE

The article analyzes the dynamics of the development of relations between the United States of America and Republic of India during 2018–2019. Both countries are determined to forming a mutually beneficial partnership, in line with the new needs and opportunities that will be analyzed in this work. The main attention is Relations between the US and India at the present stages focused on the political relations of the two countries, in addition, the trade, economic and defense sphere of relations stands out.

Keywords: United States of America, Republic of India, American-Indian relations, international cooperation, economic relations, security and defense, strategic partnership.

Постановка проблеми. Американо-індійські відносини пройшли значний розвиток від «відчуженої демократії» періоду холодної війни до «глобального партнерства» на сучасному етапі, яке будується на основі економічного, політичного і військового співробітництва. Однак, активна динаміка розвитку обох країн та інтенсифікація їх-

© Владислава Говорадло, 2020

нього співробітництва перебуває під впливом численних внутрішніх та зовнішніх факторів, що зумовлює необхідність подальшого дослідження та комплексного аналізу даної проблеми. В свою чергу, це свідчить про її актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під час написання статті було проаналізовано низку джерел, як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, серед яких найбільш ґрунтовними виявилися роботи Олексія Їжака [2], Рупалі Прути [10], Наурена Маліка [7], Емі Казмін [6], Шубхаджит Роя [11] та Річарда Россова [9]. Крім того, невід'ємну частину аналізу складають новини, публікації в інтернет-журналах; значна кількість інформації була опрацьована з електронних ресурсів, таких як офіційні сайти Республіки Індія та США, офіційні сайти Міністерств закордонних справ, посольств та консульств двох країн, а також публікації укладених угод між двома державами.

Сьогодні Індія є впливовою державою Південно-Азійського регіону, яка володіє потенціалом регіонального лідера. Економічна лібералізація країни наприкінці ХХ ст., що включала скасування держконтролю промисловості, приватизацію державних підприємств, пом'якшення регламентації зовнішньої торгівлі та інвестицій, прискорила темпи її економічного зростання. Індія власними зусиллями створила ядерну зброю, а також ракети, здатні виводити на орбіту штучні супутники Землі, розробила власні суперкомп'ютери, аналогів яких є тільки в США та Японії. В результаті посилення міжнародного економічного і політичного впливу Індія стала бажаним партнером для будь-якої країни, включаючи Сполучені Штати.

За останні 70 років американо-індійські відносини еволюціонували від стану холодного дистанціювання до реального стратегічного партнерства. Нині двосторонні відносини між Індією та США не лише охоплюють основні напрями стратегічного партнерства – включаючи безпеку, енергетику та технології, але й поглиблюються завдяки більшій двосторонній економічній активності. Від початку 2000-х років двосторонні відносини переросли в глобальне партнерство з більшим зближенням поглядів на низку питань, таких як міжнародний тероризм та спільний підхід до порядку в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Перший візит до США, після вступу на посаду президента Дональда Трампа, прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді здійснив 26 червня 2017 р. Також була проведена зустріч Моді із віцепрезидентом Майком Пенсом. Серед важливих результатів візиту були рішення про ініціювання зустрічі міністрів закордонних справ та

оборони двох країн у «Форматі 2 + 2», домовленість про принципи політики країн в Індо-Тихоокеанському регіоні та рішення про подальше просування відносин в галузі безпеки та оборони. Було також схвалене створення нового механізму консультацій з питань національного та міжнародного визначення тероризму [3].

Перша зустріч «Формату 2 + 2» міністрів закордонних справ і оборони США та Індії відбулася 6 вересня 2018 р. в Нью-Делі. В ході переговорів обговорювалися проблеми стратегічного партнерства, дефіциту торгового балансу, а також дотримання Індією антиросійських та антиіранських санкцій. За повідомленням індійського новинного агентства «Jagran», США на переговорах представляли держсекретар Майк Помпео та міністр оборони Джеймс Меттіс, в той час як Індію – міністр закордонних справ Сушма Сварадж і міністр оборони Нирмала Сітхараман [8].

В спільній заяві міністри підкреслили стратегічну важливість визнання Індії головним оборонним партнером США і зобов'язалися розширити сферу дії даного статусу Індії та робити взаємно узгоджені кроки для подальшого зміцнення оборонних зв'язків й сприяти поліпшенню координації та співробітництву в галузі оборони і безпеки. Відзначаючи швидке зростання двосторонньої оборонної торгівлі та якісне поліпшення рівня технологій і обладнання, пропонувані Сполученими Штатами Індії в останні роки, міністри оголосили про включення Індії в число провідних країн, що мають право на безліцензійний експорт, реекспорт та трансферти в рамках Стратегічного дозволу на торгівлю (License Exception Strategic Trade Authorization, STA-1). Це дозволило американським компаніям більш ефективно експортувати набагато ширший асортимент продукції до індійських замовників. У свою чергу, для Індії це забезпечило більш високу ефективність ланцюгів поставок як для оборони, так і для інших високотехнологічних продуктів, що покращило сумісність обох систем та скоротило час й ресурси, необхідні для затвердження ліцензування [12].

Найважливішим досягненням проведеної зустрічі стало підписання Угоди про комунікації, сумісність та безпеку (Communications Compatibility and Security Agreement, COMCASA). Це специфічна версія Меморандуму про сумісність та безпеку у сфері комунікації та інформації (Communication and Information on Security Memorandum of Agreement, CISMOA), який США підписують з союзниками та близькими партнерами з метою полегшення взаємодії у військовій сфері та продажу передових технологій. Номенклатура була змінена на COMCASA, щоб гарантувати Нью-

Делі, що розвідувальні дані, якими обмінюються дві країни, не будуть передані третім країнам.

COMCASA є однією з чотирьох основних угод, яка дає змогу стати Індії головним оборонним партнером США й має термін дії 10 років. Інші три угоди – це Загальна угода про обмін військовою інформацією (General Security of Military Information Agreement, GSOMIA) підписана Індією у 2002 р., Меморандум про угоду з обміну логістикою (Logistics Exchange Memorandum of Agreement, LEMOA) підписаний у 2016 р. й Базова угода про обмін та співробітництво в геопросторовій взаємодії (Basic Exchange and Cooperation Agreement, BECA), яка наразі ще не підписана сторонами. По суті, COMCASA забезпечує правову основу для передачі обладнання задля гарантування безпеки зв'язку з США до Індії, що сприятиме взаємодії між збройними силами обох країн і, можливо, з іншими військовими, які використовують системи американського походження для безпечних каналів передачі оперативної інформації в реальному часі. Це обладнання в основному використовується для наземного зв'язку, щоб забезпечити краще розуміння бойової ситуації. Тобто, це гарантує, що військові США та Індії матимуть змогу покращити свою «сумісність», а також обмінюватися оперативною розвідкою в режимі реального часу в майбутні роки. Наприклад, якщо американський військовий корабель або літак виявляє китайський підводний човен в Індійському океані, він може оперативно передавати інформацію про нього в Індію через військові кораблі чи літаки, оснащені обладнанням, захищеним COMCASA, в режимі реального часу. Ця угода дозволяє США передавати високотехнологічну авіоніку, шифрувальні системи зв'язку і електронні системи, а також забезпечувати секретність своїх систем C4ISR (управління, контроль, зв'язок, ІТ (комп'ютери), розвідка, спостереження, інструментальна розвідка). Також підписання угоди дозволило Індії закуповувати спеціалізоване обладнання для шифрованого зв'язку військових платформ американського походження, таких як C-17, C-130 і P-8Is. COMCASA стала особливо вагомим, оскільки Індія налаштована закуповувати бойову версію дронів «Sea Guardian» у Сполучених Штатів. Навряд чи Вашингтон надав би Індії зазначені системи дронів без цієї угоди. Однак підписання угоди ще не означає, що Індії доведеться обов'язково купувати тільки американську військову техніку. Перед підписанням угоди Індія подбала про те, щоб отримати повний доступ до обладнання та щоб не було ніяких зобов'язань по їх придбанню [10]. Всупереч готовності США повністю замінити російське озброєння на індійському ринку аме-

риканським і «скоротити залежність» Індії від іранських енергоресурсів, індійська сторона дала зрозуміти, що зі стратегічних та економічних причин не збирається відмовлятися від партнерства з цими країнами. Таким чином, Індія підтвердила готовність купити російський комплекс ППО С-400 і дозволити постачання іранської нафти, попри санкції США [1].

У зв'язку з швидкозростаючим військовим партнерством, обидві сторони також заявили про проведення нових військових навчань за участю трьох служб, (армії, флоту і військово-повітряних сил; «Tiger Triumph») та про здійснення подальшого збільшення обміну кадрами між двома військовими й оборонними відомствами. Крім того, проаналізувавши нещодавнє зростання двосторонніх відносин на підтримку безпеки на морі та обізнаності в морській сфері, міністри обох країн виразили прихильність щодо більшого розширення співпраці в цій галузі. З цією метою міністри зобов'язалися розпочати обмін між Центральним командуванням ВМС США та Індійським ВМС, підкреслюючи важливість поглиблення їхнього морського співробітництва в західній частині Індійського океану [4]. Також, визнаючи унікальну роль технологій в індійсько-американському оборонному партнерстві, міністри заявили про прагнення продовжувати заохочувати та визначати пріоритетні проекти спільного виробництва й спільного розвитку в рамках американо-індійської Ініціативи у сфері оборонних технологій та торгівлі (Defense Technology and Trade Initiative, DTTI), а також розвивати інші напрямки співробітництва у сфері оборонних інновацій. В результаті було укладено Меморандум про наміри між Групою оборонних інновацій США й Індійської організацією оборонних інновацій під назвою «Інновації для вдосконалення оборони» [8].

Окрім того, варто зазначити, що обидві сторони зобов'язалися працювати спільно з іншими партнерами над просуванням вільного, відкритого та інклюзивного Індо-Тихоокеанського регіону, заснованого на визнанні центральної ролі АСЕАН й на повазі до суверенітету, територіальної цілісності, верховенства права, вільної та справедливої торгівлі, свободи судноплавства і польотів. Відзначаючи важливість інфраструктури та зв'язності для Індо-Тихоокеанського регіону, обидві сторони наголосили на необхідності спільної роботи з іншими країнами-партнерами з метою підтримки прозорості, відповідальності та стійкої практики фінансування в галузі розвитку інфраструктури в даному регіоні.

Не дивлячись на те, що США й Індія «дружать» збройними силами, проте держави гостро сперечаються про торгівлю. Індія, на-

певно, могла б стати для США стратегічною альтернативою Китаю, якби тільки індійська економіка була в кілька разів більша за китайську. Уже декілька років торговельні відносини між США та Індією залишаються нестабільними з тих самих причин, з яких погіршуються торговельні відносини США з багатьма іншими країнами. Дональд Трамп вважає, що Америка занадто багато віддає для зростання світової економіки й занадто мало за це отримує.

Сполучені Штати та Індія перебувають в різних економічних категоріях. Цим Індія кардинально відрізняється від Китаю, який досягає рівноваги з США. Індійський ВВП вдвічі менший за американський, якщо рахувати за паритетом купівельної спроможності, і в сім разів – у номінальному вираженні. З цього можна зробити висновок, що у країн асиметричні торговельні відносини. США для Індії є основним торговельним партнером, в той час як Індія для Сполучених Штатів лише дев'ятий у рейтингу торговельний партнер. Обсяг торгівлі між державами перебуває на рівні 75 млрд. дол. на рік, дефіцит для США складає близько 16 млрд. Цей дисбаланс є досить помірний. Індія не входить навіть у топ-15 країн за величиною торговельного дисбалансу зі США. Проте Америка надто принципова й тому адміністрація Трампа розпочала боротьбу з негативним сальдо повсюдно. Як наслідок, 8 березня 2018 р., президент США Дональд Трамп підписав указ про введення тарифів на імпорт сталі та алюмінію в розмірі 25% і 10%, які в першу чергу спрямовані на ліквідацію залежності від таких імпортних поставок. Заходи торкнулися імпорту сталі обсягом приблизно 760 млн. дол., алюмінію – 380 млн. дол. Протягом року імпорт індійської сталі в США скоротився на 46% і внаслідок цього середнє мито на імпорт індійських товарів у США зросло на 2,3% [2]. Цифри здаються незначними, але вони відбивають болісну для Індії тенденцію. Індія як виробник сталі поділяє другий рядок з Японією. І хоч вона в дев'ять разів відстає від Китаю, але саме індійська металургійна компанія «Arcelormittal», очолює топ світових виробників сталі. За останні роки нові тарифи торкнулися 70% імпорту індійської сталі в США. Однак Індія достатньо довго втримувалася від зустрічних заходів.

Інший болісний для Індії американський торговельний хід – перегляд загальної системи преференцій (Generalized System of Preferences), яка призначена для торговельного сприяння найбіднішим країнам, що розвиваються. На Індію ці преференції поширювалися з 1975 р. У 2018 р. США вирішили, що Індія вже далеко не бідна й досить розвинена країна, тому позбавили її преференцій, в результаті чого постраждав імпорт з Індії в США на 5,8 млрд дол.

(це близько 12% усього імпорту з Індії). Усього ж торговельні заходи, які почав Трамп, торкнулися індійського експорту в США на 7 млрд дол. (14% від усього експорту в США). Середнє мито на індійські товари зросло з 3% на початку 2018 р. до 3,9% у середині 2019 р. Після усвідомлення неможливості домовитися зі США про торгівлю, крім як шляхом жорстких переговорів, Індія відповіла зустрічними діями. Збільшила мита на понад 20 товарів із США загальною вартістю близько 1,4 млрд дол. (5,5% усього експорту США в Індію) [6].

Однак, напевно в Індії є план розв'язання проблем у відносинах з Вашингтоном, використовуючи негативний тренд в американо-китайських відносинах. Відповідно свій інтерес є й у США, які по низці позицій намагаються замінити китайські товари індійськими. Обидві країни стурбовані зростаючою економічною та військовою потугою КНР і вибудовують власне економічне та військово-політичне співробітництво на основі «загальних демократичних цінностей та інтересів». Нині США налаштовані «змінити курс в напрямі Індії» та замінити сім ліній продуктів, обсяг яких складає приблизно 1,5 млрд дол., включаючи гуму, взуття й кухонне начиння. В такому випадку їхній імпорт з Індії може збільшитися на 25%. Зі свого боку, індійський уряд визначив понад 500 товарних позицій, за якими експорт із Китаю й Індії важливий для світової економіки та за якими Індія могла б спробувати витиснути КНР. З цієї кількості, як вважає індійський уряд, на американському ринку Індія могла б конкурувати більш ніж за 200 позиціями з тих, у яких нині домінує Китай [2].

На тлі торговельних суперечок розвивається й енергетичне співробітництво США й Індії. У вересні 2019 р. прем'єр-міністр Моді здійснив візит до США в ході якого зустрівся з декількома керівниками американських компаній для обговорення можливостей поглиблення співпраці у вуглеводневому секторі. У результаті цього між американською компанією Tellurian Inc. та індійською компанією Petronet LNG Limited (PLL) був підписаний Меморандум про взаєморозуміння на суму 2,5 млрд дол., що передбачає імпорт 5 млн тонн скрапленого природного газу (СПГ) щорічно протягом наступних чотирьох десятиліть. Загалом, протягом 2018-2019 рр. експорт американського СПГ, видобувної нафти та інших енергоносіїв в Індію зріс на загальну суму 6,7 млрд дол. [7].

Незважаючи на бурхливу політичну ситуацію в обох країнах та непрості торговельні відносини між ними, 18 грудня 2019 р. відбувся другий діалог у «Форматі 2 + 2». В ході другої зустрічі держсекретар Майк Помпео та міністр оборони Марк Еспер приймали

міністра зовнішніх справ Індії Субраманьяма Джайшанкара та міністра оборони Райнатта Сінгха у Вашингтоні. Зустріч виявилась досить успішною: було проаналізовано та підведено підсумки виконаних завдань, зокрема у сфері оборони та боротьби з тероризмом, й поставлено нові задачі, які перш за все спрямовані на зміцнення стратегічних зв'язків між США та Індією й розширення співпраці в регіоні Індійського океану. Це є критично важливим, оскільки Китай має намір збільшувати тут свою присутність. Тематика даного діалогу була також зосереджена на глобальному партнерстві, економіці, енергетиці, навколишньому середовищі та спільному лідерстві в науці та космосі.

Високо оцінюючи зближення у своїх спільних ідеях в Індо-Тихоокеанському регіоні, міністри позитивно відгукнулись про розширення дипломатичних консультацій та координації між Індією та США на двосторонній основі з іншими партнерами як на регіональних, так і на міжнародних форумах з метою підтримки та зміцнення міжнародного порядку. У цьому контексті США заявили про свою рішучу підтримку ролі Індії в Раді Безпеки ООН та якнайшвидшого вступу Індії до Групи ядерних країн. Обидві сторони заявили про спільну зацікавленість у миротворчій діяльності ООН, тому США та Індія зобов'язалися організувати спільну роботу з підготовки миротворців з країн Індо-Тихоокеанського регіону. Також, зважаючи на важливість регіонального та глобального співробітництва для зменшення ризиків стихійних лих, США приєдналися до створеної з ініціативи Індії у вересні 2019 р. Коаліції з формування стійкої до стихійних лих інфраструктури (Coalition for Disaster Resilient Infrastructure) [5].

Зважаючи на прихильність у спільному баченні індійсько-американського оборонного партнерства, яке полягає в загальному прагненні обох країн побудувати всеосяжне, міцне й взаємовигідне оборонне партнерство та розширити усі аспекти їхньої співпраці в галузі безпеки та оборони, міністри зауважили про зростаючу співпрацю між їхніми двома флотами, особливо, про високий рівень оперативної взаємодії, досягнутих у військово-морських навчаннях «MALABAR». Також сторони домовилися проводити військові навчання трьох служб «Tiger Triumph» щороку, у форматах, які будуть вирішуватися взаємно. Вагомим кроком стала згода США приєднатися до військово-морських навчань «MILAN» в 2020 р. Це щорічні багатосторонні військово-морські навчання в Індії, що проводяться біля Андаманських і Нікобарських островів в гирлі Малаккської протоки [9].

З огляду на вагомості угод, які дозволяють індійським й американським військовим та оборонним галузям розширити співпрацю в ключових сферах, міністри відзначили швидкий прогрес у виконанні угоди COMCASA. Тому наступним логічним кроком стало підписання Додатку про промислову безпеку (Industrial Security Annex, ISA), який є частиною угоди GSOMIA та забезпечить основу для обміну й захисту секретної військової інформації між оборонною промисловістю США та Індії. Це дозволить обмінюватися інформацією не тільки між урядовими органами двох країн, але й між приватними секторами. Також міністри вирішили продовжити обговорення щодо останньої угоди, яка остаточно закріпить за Індією статус оборонного партнера Сполучених Штатів – Базової угоду про обмін та співробітництво (BECA) [11].

Значущою подією стала домовленість між США та Індією про новий проект для допомоги в управлінні водними ресурсами в умовах зростання потреб у воді. Між Міністерством водних ресурсів Джал Шакті та Геологічною службою США був підписаний Меморандум про взаєморозуміння з метою розвитку технічного співробітництва в галузі управління водними ресурсами та технологіями. На відміну від ISA, Меморандум про взаєморозуміння щодо управління водними ресурсами не обмежує інформацію для державних гравців – ці дані також надаватимуться університетам та приватним секторам.

Було продовжено обговорення питання з антитерористичної діяльності. Обидві сторони неодноразово заявляли, що неабияк зацікавлені у зміцненні діяльності ООН у боротьбі з тероризмом. Зокрема, ще під час першої зустрічі міністри заявили про активізацію обміну інформацією про відомих або підозрюваних терористів й зобов'язалися виконати резолюцію 2396 Ради Безпеки ООН про видачу іноземних терористів. У спільній заяві представники США та Індії знову закликали до узгоджених дій проти всіх терористичних угруповань, включаючи «Аль-Каїду», ІДІЛ/ДАШ, «Лашкар-е-Тайба», «Джаїш-е-Мохаммед», «Мережа Хаккані», «Хізб-уль-моджахед», «Тегерік-і-таліби в Пакистані» та «D-Company». Міністри також закликали владу Пакистану вжити негайних, послідовних і незворотних заходів для забезпечення того, щоб жодна територія, що знаходиться під їхнім контролем, не використовувалася будь-яким чином для терористичних актів проти інших країн. Закликано заарештувати та притягнути до відповідальності осіб, які вчинили транскордонні терористичні напади, включаючи теракти в Мумбаї і Патханкоті [4]. Крім того, сторони плідно співпрацюють

в судовій сфері у справах про тероризм, зокрема, між Національною судовою академією в Бхопалі і Федеральним судовим центром США, а також укріплюють партнерство в галузі кібербезпеки й проводять засідання Робочих груп з кібер-діалогу та інформаційно-комунікаційних технологій. Варто також зазначити, що поза діалогом президент США Дональд Трамп заявив про готовність виступити посередником між Індією та Пакистаном з питання врегулювання ситуації навколо спірної території штату Джамму і Кашмір.

Окрім того, варто відзначити успішне співробітництво між США та Індією в галузі цивільної авіації. Під час діалогу міністри висловили надію щодо швидкого підписання нового Меморандуму про угоду щодо цивільної авіації між Федеральним управлінням цивільної авіації США і Міністерством цивільної авіації Індії задля тіснішого партнерства. Серед інших підписаних угод варто відмітити Угоду про співробітництво в галузі науки і технологій (Science and Technology (S&T) Agreement), яка оновлює Угоду S&T 2005 року та забезпечить основу для співпраці між двома країнами у всіх галузях науки, техніки та інновацій; Програму космічної поінформованості (Space situational awareness, SSA); а також Програму стажувань молодих інноваторів (Young Innovators Internship Program, YIIP), яка надасть короткострокові можливості стажування в США для індійських студентів в ключових областях наукової та економічної діяльності.

Таким чином, нинішній стан розвитку співробітництва між Сполученими Штатами та Індією дозволяє зробити висновок, що нинішнє американське керівництво практично повертається до тієї політики в напрямі Індії, яка була розпочата адміністрацією Буша, коли 18 липня 2005 р. президент США Джордж Буш-молодший та прем'єр-міністр Індії Манмоган Сінгх у Спільній заяві задекларували наміри трансформувати відносини між своїми країнами у глобальне партнерство. На сьогодні цей союз є важливим компонентом для обох держав у реалізації тих завдань, де їхні інтереси співпадають – це питаннях боротьби з міжнародним тероризмом, контролю за поширенням зброї масового знищення, пошуки нового формату розв'язання індійсько-пакистанського конфлікту, освоєння космічного простору, мирне використання ядерної енергії, розвиток та поглиблення економічного, військового, науково-технічного та інвестиційного партнерства. За останні роки у світі значно зросла роль Китаю, тож вочевидь Вашингтон сьогодні намагається заручитися підтримкою Делі й у стримуванні китайських амбіцій. Це, безсумнівно, є предметом регулярного двостороннього обговорення,

хоча Індія, також керується власними інтересами й налаштована на реалізацію пріоритетних саме для неї зовнішньополітичних цілей. Та не факт, що протидія КНР є першочерговою серед них. Тим не менш, Індія, ймовірно, також була б не проти використати зацікавленість Америки на свою користь.

Можна також відмітити, що якщо в найближчі десятиліття Індія доведе ефективність своєї системи управління, то модель демократичного зростання може виявитися більш гнучкою та стійкою, ніж шлях комуністичного державного капіталізму в Китаї. Для США найцінніше в індійській моделі те, що вона підтримує цінності свободи підприємництва, демократії та рівних можливостей, котрі в усьому світі традиційно асоціюються зі Сполученими Штатами. Це все разом узятє і являє собою справжні засади для поглиблення американо-індійських зв'язків та подальшого розвитку стратегічного партнерства. Навряд чи Індія зможе в недалекому майбутньому помітно потіснити Китай як основного економічного партнера США, однак варто зазначити, що Індія уже стала ексклюзивним військовим партнером Сполучених Штатів, здатним урівноважувати китайську геополітичну силу.

Джерела та література:

1. В Индии прошли переговоры с США в формате 2+2. *Regnum*. 2018. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2477642.html>
2. Їжак О. Загальні цінності й розбіжні інтереси. *ZN.UA*. 2019. URL: https://dt.ua/international/zagalni-cinnosti-y-rozbizhni-interesi-318002_.html
3. Brief on India-US Relations. Embassy of India. *Washington DC*. 2019. URL: <https://www.indianembassyusa.gov.in/pages?id=4&subid=21>
4. Full text: Joint Statement on the Inaugural India US 2 + 2 Ministerial Dialogue. *DNA India*. 2018. URL: <https://www.dnaindia.com/india/report-full-text-joint-statement-on-the-inaugural-india-us-22-ministerial-dialogue-2659930>
5. Joint Statement on the Second India-U.S. 2 + 2 Ministerial Dialogue. *Ministry of External Affairs, Government of India*. 2019. URL: <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/32227/Joint+Statement+on+the+Second+IndiaUS+2432+Ministerial+Dialogue>
6. Kazmin A. What is behind the tensions in US India relations? *Financial Times*. 2019. URL: <https://www.ft.com/content/dd246946-9406-11e9b7ea60e35ef678d2>
7. Malik N. Tellurian Signs \$ 7.5 Billion LNG Pact With India's Petronet. *Bloomberg*. 2019. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-09-21/tellurian-signs-7-5-billion-pact-with-petronet-for-u-s-lng>

8. Nair S. 2 + 2 Dialogue: India-US sign historic COMCASA agreement. *Jagran Josh*. 2018. URL: <https://www.jagranjosh.com/current-affairs/india-us-two-plus-two-dialogue-held-1536208137-1>
9. Rossow R. A More Balanced U.S. India Strategic Partnership. *Center for Strategic and International Studies*. 2019. URL: <https://www.csis.org/analysis/morebalanced-us-india-strategic-partnership>
10. Pruthi R. What is COMCASA Agreement? *Jagran Josh*. 2018. URL: <https://www.jagranjosh.com/current-affairs/what-is-comcasa-agreement-1536312693-1>
11. Shubhajit R. 2 + 2 dialogue: India, US conclude Industrial Security Annexe agreement. *The Indian Express*. 2019. URL: <https://indianexpress.com/article/india/22-dialogue-india-us-conclude-industrial-security-annexe-agreement-6175848/>
12. STA-1: India becomes first South Asian country to get access to US cutting-edge technology. *GKToday*. 2018. URL: <https://currentaffairs.gktoday.in/tags/strategic-trade-authorization-1>

Нікіта Беляєв

Національний університет «Острозька академія»

ІНІЦІАТИВА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» ЯК НОВІТНЯ ФОРМА ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КНР ТА ЄС

У статті проаналізовано етапи розвитку співробітництва між Європейським Союзом та Китайською Народною Республікою у рамках реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». Розглянуто позиції та інтереси кожної зі сторін. Також проаналізовано національні інтереси деяких держав-членів ЄС у рамках реалізації проєкту.

Ключові слова: Китай, Євросоюз, ініціатива «Один пояс, один шлях», геополітика, протистояння.

Nikita Bieliaiev

THE BELT AND ROAD INITIATIVE AS A NEW FORM OF ECONOMIC INTERACTION BETWEEN THE PRC AND THE EU

The article analyzes the stages of development of cooperation between the European Union and the People's Republic of China within the framework of the Belt and Road Initiative. The positions and interests of each party are considered. It also analyzes the national interests of some EU Member States within the framework of the project.

Keywords: China, European Union, The Belt and Road Initiative, geopolitics, confrontation.

Актуальність. На початок 2020 року ініціатива Китаю «Один пояс, один шлях» є найважливішим інфраструктурним проєктом у світі. Вона має об'єднати приблизно 100 країн, в яких проживає 55% світового населення, та які формують 65% світового ВВП, в тому числі й Україну [19]. Метою цього проєкту є поєднання Китаю із країнами Євросоюзу та Африки мережею транспортних магістралей, що будуть сприяти розвитку торгівлі.

Ця ініціатива є інструментом геополітичного впливу Китаю, що демонструє зростання його ролі на міжнародній арені. Реалізація цієї ініціативи КНР може стати дестабілізаційним фактором ЄС. Так, держави-члени Союзу, що знаходяться в Східній та Південній Європі, зацікавлені в активній участі у цьому проєкті, однак, це викликає занепокоєння очільників інституцій Євросоюзу. До того ж це впливає на внутрішню єдність об'єднання та руйнує єдину зовнішню політику ЄС щодо Китаю. Тому, вивчення розвитку співробітництва між ЄС як цілісного об'єкта та КНР має значний науковий інтерес.

Метою статті є дослідження розвитку співпраці між Брюсселем та Пекіном у рамках реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». Задля досягнення цієї мети визначено такі завдання: проаналізувати позиції КНР, ЄС як єдиної інституції та провідних держав-членів Євросоюзу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на те, що питання реалізації цієї ініціативи є одним із ключових акцентів у відносинах між Китаєм та Євросоюзом, воно є актуальним для дослідження. Так, провідні дослідження у цьому вимірі належать європейським дослідникам, зокрема Філіппеля Корре [14], Людовіко Маріне [12], Агенза Шиномара [3]. Серед українських дослідників це питання є також набуло чималої актуальності, насамперед у сходинців В.О. Кітенко [19], Ю.В. Макогод [20].

З початку XXI століття європейський ринок став ключовим напрямом для торгівлі Китаю, однак повноцінному розвитку цього виміру взаємовідносин перешкоджала відсутність якісних транспортних магістралей. Про запуск інфраструктурної ініціативи Китаю «Один пояс, один шлях», інша назва якої Новий шовковий шлях, було оголошено у два етапи. У ході державного візиту нового Глави КНР Сі Цзіньпіна до Казахстану у вересні 2013 було запропоноване співробітництво Китаю із державами Центральної Азії задля створення економічного поясу Шовкового шляху – сухопутної гілки проєкту. В ході візиту до Індонезії Глава Сі наголосив на важливості співпраці КНР та держав-членів АСЕАН для процвітання регіону й запропонував взаємодіяти разом задля реалізації нового морського транспортного коридору до Європи – морської гілки проєкту. В Джакарті ж він оголосив про створення Азійського банку інфраструктурних інвестицій, що передбачав фінансування реалізації обох частин проєкту [15].

Попри постійні заяви китайського керівництва, що ініціатива «Один пояс, один шлях» є суто інфраструктурним проєктом, вона

фактично є головним геополітичним інструментом Пекіна для поширення його впливу на міжнародній арені, перш за все на близькі до нього регіони Центральної та Південно-Східної Азії. Також сферою зацікавлення КНР в рамках цього проекту є держави Африки багаті на корисні копалини.

Власне назва ініціативи «Один пояс, один шлях» або Новий шовковий шлях не повною мірою передає її масштаб. Фактично, цей проєкт складається із 65 залізничних та автомобільних магістралей, авіа коридорів та телекомунікаційних ліній, що мають з'єднати Китай та Європу у двох сухопутних напрямках, північному та південному. Північний напрям має поєднати північно-східні регіони Китаю з Німеччиною, перетинаючи територію Монголії, Росії, Білорусі та Польщі. Також розглядається варіант продовження цієї системи магістралей через Нідерланди та Францію аж до Іспанії. Південний напрям має з'єднати промислово розвинуті провінції Східного та Центрального Китаю із Німеччиною через Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Іран, Ірак, Туреччину, Україну та Польщу. Морська гілка має пройти через Індійський океан, Суецький канал, Грецію, Італію, Іспанію та Португалію. Таким чином, Китай намагається залучити більшість держав Європи та Азії до свого проєкту, що дозволить йому розширити економічний та політичний вплив.

Реалізація цього проєкту є довгостроковим завданням для Китаю. Так, кінцевий термін введення в експлуатацію останньої магістралі проєкту заплановано на 2049 рік, до сотої річниці з дати проголошення КНР [6]. Проте, більша частина інфраструктурних об'єктів у рамках цієї ініціативи повинна бути готова до експлуатації вже у 2030 році. Інвестиції Китаю у реалізацію проєкту складуть 1 трлн доларів, однак позитивний ефект тільки для Китаю оцінюється у 21 трлн доларів до 2049 року [20]. При цьому, за китайськими розрахунками, держави ЄС можуть отримати до 80 млрд євро прямих іноземних інвестицій у рамках реалізації проєкту [11]. Позитивний ефект для Європейського Союзу очікується в розмірі від 700 млрд до 1,5 трлн євро [11].

Співпраця між Китаєм та Європейським Союзом у рамках реалізації цього проєкту розвивається у двох напрямках – двосторонньому між КНР та ЄС та на рівні співпраці Китаю із кожною державою-членом окремо. Пріоритетним напрямом для керівництва Китаю є розвиток саме міждержавних відносин. Така позиція КНР не влаштовує інституції ЄС та держави «великої трійки», адже це підри-

ває внутрішню єдність Союзу та ставить під сумнів основоположні принципи об'єднання – солідарність та спільність.

Проявом такого підходу можна вважати створення у 2012 році Китаєм економічного форуму «Формат 16+1», який у 2019 році було розширено до 18 держав шляхом приєднання Греції [1]. Він об'єднує держави Центральної та Східної Європи з одного боку та Китай з іншого. Членами цього форуму є такі держави-члени ЄС як Болгарія, Хорватія, Чеська республіка, Естонія, Угорщина, Литва, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія та Греція, тобто переважна більшість учасників. Під час першої зустрічі глав держав та урядів, що відбулася у рамках Форуму у 2012 році у Варшаві, було заявлено, що основна мета співпраці направлена на розширення взаємодії в економічній сфері, насамперед у торгівлі [3].

Після початку реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях», окремим напрямом співпраці є залучення інвестицій з КНР в інфраструктурні проєкти в цих державах. Проте, цей форум офіційно не є частиною цього проєкту, але фактично виконує роль плацдарму Китаю для просування своєї ініціативи на території Європейського Союзу [3].

Жозе-Мануель Баррозу та лідери держав «великої трійки» під час Саміту Європейської Ради в Брюсселі у 2012 році висловили глибоку стурбованість та занепокоєння активністю Китаю у Східній та Центральній Європі, що порушує внутрішню цілісність Євросоюзу [16]. Однак, цей період ЄС не володів внутрішнім ресурсом та достатнім рівнем згуртованості для активної протидії китайському проєкту. Так, починаючи з 2008 року, внаслідок світової фінансової кризи, Європейський Союз переживав загальний економічний спад та кризу зони євро. Додатковим фактором посилення нестабільності виявився наплив мігрантів із країн Північної Африки та Близького Сходу. Враховуючи усі ці факти, першочерговими завданнями керівництва ЄС була стабілізація внутрішньої ситуації в об'єднанні та відновлення стабільності економіки. А питання протидії зовнішнім впливам було віднесено до важливих, але менш пріоритетних завдань. Під час проведення чергової щорічної зустрічі у рамках Форуму у 2014 році у Белграді відбулися двосторонні перемовини між Прем'єром КНР Лі Кецяном та Прем'єром Угорщини Віктором Орбаном. У спільній прес-конференції після переговорів політики оголосили, що Угорщина зацікавлена у розширенні співробітництва з Китаєм та має намір приєднатися до ініціативи «Один пояс, один шлях» [10]. Також було домовлено, що сторони почнуть переговори щодо укладання угоди про стратегічне партнерство. Вже під час

наступної зустрічі лідерів держав «Формату 16+1» 2015 році, що відбулася в Сучжоу, між Угорщиною та Китаєм було підписано Меморандум про порозуміння та Договір про стратегічне партнерство, що фактично був частиною Меморандуму [9]. Таким чином Угорщина стала першою державою ЄС, що приєдналася до ініціативи Китаю.

Згідно з документом Китай погоджувався надати Угорщині кредит у розмірі одного мільярда євро на модернізацію залізничної інфраструктури та прискорення темпів промислового зростання [5]. Також, КНР взяла на себе зобов'язання профінансувати будівництво швидкісної залізничної магістралі, що мала з'єднати Будапешт та Белград. Загальні інвестиції у цей проєкт склали 3,6 млрд євро, і за цим показником стали найбільшими китайськими інвестиціями у Європу у 2015 році [4]. Ця магістраль є частиною китайського залізничного інфраструктурного проєкту Афіни – Скоп'є – Белград – Будапешт, що має зв'язати грецький порт Піреус, який знаходиться під управлінням КНР із Центральною Європою [16].

Керівництво Польщі також прагнуло налагоджувати співпрацю із Китаєм, тому під час саміту в Сучжоу у 2015 році відбулася двостороння зустріч Прем'єра Польщі Беати Шидло та Прем'єра КНР Лі Кецяна. У ході переговорів було досягнуто домовленості, що між сторонами до кінця 2015 року буде підписано Меморандум про порозуміння [7]. Також лідери держав погодилися розпочати переговори про укладання Угоди про стратегічні відносини. Однак, на початок 2020 року ця угода ще не була підписана.

Така політика Угорщини та Польщі йшла у розріз із загальною парадигмою відносин Союзу із Китаєм, тому викликала різку критику серед провідних держав ЄС та очільників інституцій. Реакцією на значне посилення ролі КНР в Європі стало ухвалення 2016 році Європарламентом нового рамкового документа «Елементи нової стратегії Європейського Союзу до Китаю» [7]. Цей документ встановив нові, більш жорсткі правила для держав-членів ЄС щодо двосторонніх та багатосторонніх контактів із Китаєм. Таке риторику була спрямована проти діяльності «Формату 16+1» та активізації «незалежних» контактів Польщі та Угорщини з Китаєм. Було зазначено, що усі двосторонні угоди, які держави укладають з КНР, мають бути схвалені в Брюсселі як ті «що сприяють загальному благу країн-членів Європейського Союзу» [7].

Такі різкі формулювання та майже ультимативні вимоги документу, які більше стосувалися держав-членів Союзу, ніж власне Китаю свідчать про серйозне занепокоєння очільників ЄС діями КНР,

спрямованими на порушення внутрішньої стабільності об'єднання. Також, у цьому документі зазначається, що ЄС готовий розглянути варіанти співпраці з КНР у рамках реалізації проекту «Один пояс, один шлях», однак за умови, що це буде співробітництво саме на рівні офіційних Брюсселя та Пекіна.

Найактивнішими лобістами ухвалення цього документу були Канцлер Німеччини Ангела Меркель та Президент Франції Франсуа Олланд. Так, представники цих держав традиційно виступають за посилену інтеграцію держав ЄС, зокрема у формі політичного союзу, що не можливо без вироблення єдиної концепції зовнішньої політики щодо третіх держав. До того ж посилення ролі Китаю у державах, які приєдналися до ЄС впродовж 2004 – 2013 років, неодмінно б призвело до збільшення торгівлі між ними. А це, своєю чергою, становило б загрозу для економічного та політичного лідерства Німеччини та Франції у Союзі. Так, ФРН є головним економічним центром об'єднання та ключовим торговельним партнером для держав-членів ЄС в регіоні Центральної та Східної Європи. Франція, своєю чергою, є другим або третім за розміром торговельним партнером для цих держав, однак є ключовим політичним орієнтиром для країн регіону. Тому, економічне посилення Китаю в межах ЄС шляхом швидкої та неконтрольованої реалізації проекту «Один пояс, один шлях», було вкрай не вигідним варіантом розгортання подій для лідерів Союзу.

Загалом політику ЄС щодо цього проекту у 2013-2017 роках можна схарактеризувати як доволі невизначену. Так, Німеччина та Франція, які виступали головними опонентами активної реалізації цього проекту, у 2015 році стали співзасновниками Азійського Банку Інфраструктурних Інвестицій, ініціатором створення якого був Китай [9]. Статутний капітал банку складає 100 млрд доларів. В угоді про заснування банку, зазначається, що його ключовим завданням є надання кредитів задля реалізації інфраструктурних проєктів, спрямованих на об'єднання різних частин Азії між собою, а також на побудову транспортних коридорів до Європи [2]. Фактично, це означає, що більшість проєктів, які отримають фінансування банку, мають здійснюватися у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». Німеччина, яка вклала у статутний капітал банку 4,4 млрд доларів, отримала в ньому 4,6% акцій, та стала четвертим за розміром акціонером Банку після Китаю, Індії та Росії.

У травні 2017 році відбувся перший Саміт Шовкового шляху, який був покликаний зібрати лідерів усіх держав, які долучилися до ініціативи або були зацікавлені у ній. Цей форум відвідав і

ряд лідерів ЄС, а саме: президент Польщі, прем'єри Італії, Іспанії, Угорщини та Греції, експрем'єр Франції, міністр закордонних справ Німеччини, Великої Британії та Нідерландів. Європейський Союз на ньому представляв віцепрезидент Юркі Катіненем [14]. Такий різний рівень представництва, які представляли держави ЄС демонструє їх ставлення до ініціативи Китаю. Так, Польща, Італія, Іспанія, Угорщина та Греція є найбільш зацікавленими та відкритими до налагодження активної співпраці та розширення торгівлі у рамках цієї ініціативи. А Німеччина, Франція, Велика Британія та Нідерланди, у силу свого економічного розвитку та політичного впливу, відчували потребу бути присутніми на цьому форумі, однак рівень їхніх делегатів демонстрував негативне налаштування щодо ініціативи КНР.

Процес кристалізації позиції ЄС розпочався після обрання на посаду президента Франції Еманюеля Макрона. Так, у своїй першій промові після обрання на посаду Е. Макрон заявив, що Європа потребує якісного партнерства з Китаєм та немає права втратити можливості задля економічного зростання, які пропонує китайська ініціатива «Один пояс, один шлях» [13]. Така заява нового очільника Франції, була позитивно сприйнята у Пекіні, однак викликала занепокоєння у Брюсселі та Берліні. Приєднання однієї із ключових держав Союзу до ініціативи Китаю могло б остаточно порушити хитку систему спільної зовнішньої політики ЄС щодо КНР. Однак Е. Макрон наголошував на важливості подальшої європейської інтеграції та поглибленні політичного союзу із формуванням стабільної спільної зовнішньої політики.

У ході триденного державного візиту Е. Макрона до Китаю в січні 2018 року він неодноразово заявляв, що ЄС та КНР потребують переважання відносин, зокрема у питанні реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». Також Макрон заявив: «Я думаю, що вкрай важливо, аби Європа та Китай активізували свою співпрацю у цій ініціативі. Франція готова грати ключову роль в цьому. Ми маємо визначити конкретні проекти для спільної реалізації в Європі, Азії та третіх країнах» [12]. Також він наголосив, що для об'єднання важливо отримати гарантії, що ініціатива буде реалізовуватися на конкурентній основі без втручання центральних органів влади Китаю, та буде вигідна для Європи. Фактично, Президент Франції запропонував Китаю рівне партнерство у реалізації цього проекту.

Отже, чіткіша позиція Макрона стала основою загальноєвропейської політики щодо цього питання. Фактично ЄС змінив тактику співпраці у цьому питанні рухаючись від активної протидії до за-

лученості з метою управління. Реагуючи на зміну курсу у 2018-2019 роках, деякі малі держави члени ЄС підписали Меморандуми про порозуміння та приєдналися до ініціативи, а саме: Австрія, Люксембург, Греція, Португалія, Румунія [17].

У 2019 році відбулося європейське турне Сі Цзіньпіна у ході якого він відвідав ряд країн Південної Європи: Італію, Іспанію, Португалію та Францію. Його маршрут було складено таким чином, оскільки ці держави мають стати частиною морської гілки ініціативи «Один пояс, один шлях» [18].

Під час його візиту до Португалії було підписано Меморандум про порозуміння щодо реалізації ініціативи. Проте, куди важливішим був візит Глави КНР до Італії, з якою було підписано аналогічний документ, однак його значення є суттєвішим. Так, Італія стала першою державою G7, яка приєдналася до цієї ініціативи Китаю. До того ж ця держава є третьою економікою ЄС (без врахування Великої Британії) та третьою за чисельністю населення, що дає їй доволі значні важелі впливу на інституції ЄС. Також підписання цього меморандуму між Італією та Китаєм є позитивним сигналом про надійність та перспективність цієї ініціативи для решти держав регіону [21].

Наступною подією у ході турне Сі Цзіньпіна став візит до Парижа та зустріч з Еманюелем Макроном, на яку також були запрошені Ангела Меркель, Дональд Туск та Жан-Клод Юнкер. Ці переговори були значно складнішими для Глави КНР. Так, Сі був готовий до жорсткої позиції Макрона, який на саміті Європейської Ради в Брюсселі в лютому 2019 року заявив, що «епоха європейської наївності до Китаю закінчилася, тепер настав час єдності» [22].

Проте вже у перший день переговорів між сторонами було укладено торговельних угод на суму близько 40 млрд євро [13]. Такий крок зі сторони Глави КНР є способом налагодити відносини, перед важкими переговорами та зменшити градус політичної напруги серед лідерів ЄС. Однак, позиція Макрона та Меркель залишилася незмінною, вони наполягали на перегляді ініціативи «Один пояс, один шлях» та її трансформації в більш конкурентний проєкт. Так, Макрон запропонував концепцію «двосторонньої дороги», тобто рівноправні партнерські відносини між ЄС та КНР у ході реалізації ініціативи, вирівнювання торговельного балансу між сторонами та багатосторонність проєкту. Окремо було акцентовано увагу на важливості дотримання законодавства ЄС під час реалізації проєктів Ініціативи в межах ЄС. Ця питання було вкрай важливим для Брюсселя, адже давало гарантії невтручання Китаю у внутрішню політику Союзу.

Співпраця між Європейським Союзом та Китаєм у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» розвивається за характерним для акторів синусоїдним типом, тобто із почерговими періодами потепління та похолодання у відносинах. Проте взаємодія в рамках цього проєкту має ряд специфічних особливостей. Насамперед, це домінування ролі двосторонніх міждержавних відносин КНР із державами-членами Союзу. По-друге, Китай намагається мінімізувати вплив інституцій ЄС на реалізації проєкту. Проте така політика, направлена на підрив внутрішньої єдності Європи, викликала серйозне занепокоєння провідних лідерів ЄС, насамперед Франції та Німеччини, що спонукало їх на пошук оптимального варіанту розвитку взаємодії з Китаєм у цьому питанні. Фактично в ЄС за період від 2016 до 2020 року відбулася зміна бачення ролі Європи в ініціативі «Один пояс, один шлях» від несприйняття та критики, до активної співпраці, однак тільки за умови дотримання їхніх вимог.

Джерела та література:

1. '16+1' mechanism set to bolster China-Europe ties. Secretariat for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries. URL: http://www.china-ceec.org/eng/zdogjhz_1/t1575579.htm
2. About Asian Infrastructure Investment Bank. *AIIB*. URL: <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/index.html#structure>
3. Agnes Szunomár. Cooperation between China and Central and Eastern Europe: Promising Start, Doubtful Outlook. *China US Focus*. 2015. URL: <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/cooperation-between-china-and-central-and-eastern-europe-promising-start-doubtful-outlook>
4. Benjamin Novak. Hungary kicks off USD 3.6 billion Belgrade-Budapest rail line investment. *The Budapest Beacon*. 2017. URL: <https://budapestbeacon.com/hungary-kicks-off-usd-3-6-billion-belgrade-budapest-rail-line-investment/>
5. China and Hungary Sign Cooperation Document on Belt and Road. *Ministry of Foreign Affairs of People's Republic of China* від 5 лун. 2015 р. URL: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1272109.shtml
6. CrowdReviews Partnered with Strategic Marketing & Exhibitions to Announce: One Belt, One Road Forum. *PR*. URL: <https://www.pr.com/press-release/780645>
7. Elements for a new EU strategy on China : Joint communication to the European Parliament and the Council від 22 червня 2016 р. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
8. Gisela Grieger. China, the 16+1 format and the EU. *European Parliamentary Research Service*. 2018. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625173/EPRS_BRI\(2018\)625173_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625173/EPRS_BRI(2018)625173_EN.pdf)

9. Kong Defang. Italy, France approved as AIIB founding members. *People's Daily*. 2015. URL: <http://en.people.cn/n/2015/0402/c90883-8873276.html>

10. Lawrence Chung. Hungary is first in Europe to sign up for China's New Silk Road plan. *South China Morning Post*. 2015 URL: <https://www.scmp.com/news/china/policies-politics/article/1818243/hungary-first-europe-sign-chinas-new-silk-road-plan>

11. Lily Kuo. What is China's Belt and Road Initiative? *The Guardian*. 2015. URL: <https://www.theguardian.com/cities/ng-interactive/2018/jul/30/what-china-belt-road-initiative-silk-road-explainer>

12. Ludovic Marin. Macron urges cooperation on climate, Silk Road project on China visit. *France24*. 2018. URL: <https://www.france24.com/en/20180108-france-macron-kicks-off-china-visit-gateway-silk-road-xi>

13. Macron, Europe and the BRI. *OBOReurope*. URL: <https://www.oboreurope.com/en/macron-europe-bri/>

14. Philippe Le Corre. Europe's mixed views on China's One Belt, One Road initiative. *The Brookings*. 2017. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/05/23/europes-mixed-views-on-chinas-one-belt-one-road-initiative/>

15. Shobhit Seth. One Belt One Road. *Investopedia*. 2020. URL: <https://www.investopedia.com/terms/o/one-belt-one-road-obor.asp>

16. Wade Shepard. Another Silk Road Fiasco? China's Belgrade To Budapest High-Speed Rail Line Is Probed By Brussels. *Forbes*. 2017. URL: <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/02/25/another-silk-road-fiasco-chinas-belgrade-to-budapest-high-speed-rail-line-is-probed-by-brussels/#1b96e4a33c00>

17. What Does the Belt and Road Initiative Mean for Austria and the Region of Central East and Southeast Europe? *Imfino*. URL: <https://imfino.com/en/pages/news/what-does-the-belt-and-road-initiative-bri-mean-for-austria-and-the-region-of-central-east-and-southeast-europe-cesee-part-2/>

18. Китай пришёл в Европу. *Ostwest*. URL: <https://ostwest.tv/news/kitay-prisheyl-v-evropu/>

19. Кікченко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі : Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України : 22.02.17. Київ, 2017. 19 с.

20. Макогод Ю. В. Новый Великий Шелковый путь: история, состояние, перспективы. *Міжнародна та регіональна економіка*. 2018. № 3(53).

21. Прагматичное сотрудничество. RG : веб-сайт. URL: <https://rg.ru/2019/04/23/vizit-si-czinpina-v-evropu-pridal-impuls-vozhrozhdeniiu-shelkovogo-puti.html>

22. Эпоха наивности закончилась»: французская пресса о визите Си Цзиньпина. *RFI*. URL: <http://www.rfi.fr/ru/frantsiya/20190324-epokha-naivnosti-zakonchilas-frantsuzskaya-pressa-o-vizite-si-tszinpina>

Анастасія Верховецька

Національний університет «Острозька академія»

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто процес формування політики пам'яті в Європейському Союзі наприкінці XX – на початку XXI ст. Зазначено основні чинники її формування та інструменти реалізації. На основі європейського досвіду виділено способи втілення політики пам'яті в Україні.

Ключові слова: Україна, Європейський союз, політика пам'яті, історичний діалог, національна ідентичність.

Anastasiia Verkhovetska

POLITICS OF MEMORY IN THE EUROPEAN UNION: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The article examines the process of the formation of the politics of memory in the European Union in the late XX – early XXI centuries. The main factors of its creation and tools of realization are indicated. The European experience highlights ways to implement the politics of memory in Ukraine.

Keywords: Ukraine, European Union, politics of memory, historical dialogue, national identity.

Політика пам'яті – такий вид політики, що спрямований на формування в суспільстві певних уявлень про його минуле, і який використовується державою, окремими політичними силами, міжнародними організаціями та іншими акторами сучасної системи міжнародних відносин для досягнення поставлених ними цілей у внутрішній політиці держави, або на міжнародній арені. Як явище політика пам'яті виникла разом з державою та повноцінно сформувалась лише наприкінці XX ст., коли постала потреба «порозумітись» з важким минулим двох світових воєн та злочинів тоталітарних режимів. В сучасному світі політика пам'яті використовується як для побудови вільного демократичного суспільства, заснованого на повазі до людей незалежно від їх національної, культурної та ре-

лігійної приналежності, так і для посилення націоналістичних настроїв, що часто ведуть за собою дискримінацію та конфлікти на ґрунті ненависті, та для легітимізації втручання у внутрішні справи інших держав.

Тема дослідження є особливо актуальною для України, яка в процесі формування незалежної держави постала з викликами історичної та культурної розрізненості суспільства. Довготривалий період бездержавності та політична і культурна залежність від інших країн не дали сформуватись українській ідентичності, що поставило перед молодією державою нагальне завдання формування єдиної української політичної нації. З цією метою українськими вченими проводяться дослідження досвіду втілення політики пам'яті іншими державами. Серед вітчизняних дослідників слід виділити Г. Касьянова, Ю. Шаповала, Я. Грицака, А. Киридон та О. Гриценка, котрі у своїх роботах робили спробу проаналізувати формування політики пам'яті в Україні, її вплив на відносини з іншими державами. Також в роботах Я. Грицака та Г. Касьянова велика увага приділяється вивченню іноземного досвіду реалізації історичної політики.

Виходячи з актуальності теми, постають наступні завдання: дослідити основні чинники формування політики пам'яті в Європейському Союзі; виділити основні засоби реалізації цієї політики; визначити перспективи використання європейського досвіду для впровадження політики пам'яті в Україні.

Сама по собі ідея створення Європейського Союзу зробила великий прорив в історичному примиренні, об'єднавши Німеччину та Францію в межах Європейського співтовариства вугілля і сталі. Це стало першим кроком втілення головного завдання майбутнього ЄС – створення простору миру і безпеки в Європі. В цьому контексті важливу роль відіграє політика пам'яті, основою якої є примирення задля подолання історичних упереджень, ксенофобії, шовінізму і, як наслідок, формування європейської ідентичності [4].

Актуалізація політики пам'яті в ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбулась через ряд наступних чинників:

- розпад Радянського союзу та соціалістичного табору і, як наслідок, можливість вступу країн Східної Європи до ЄС;
- наступне розширення ЄС, що відбулось у 2004 р.
- об'єднання Німеччини і запуск процесу модернізації національної ідентичності німців, переосмислення нацистського та комуністичного досвіду;
- розпад Югославії, війни та етнічні чистки на Балканах;

- інституалізація пам'яті про Голокост та впровадження відповідальності за висловлювання щодо злочинів Третього Рейху;
- посилення міграційних потоків в країни Євросоюзу і відповідно утворення культурно ізольованих груп мігрантів;
- невдала реалізація політики «мультикультуралізму» і, як наслідок, посилення радикального націоналізму та ксенофобії в провідних країнах ЄС [3].

Наведені вище фактори втілились у формуванні в Європі двох взаємозалежних і, водночас, суперечливих тенденцій. Так, основою існування Європейського Союзу, крім політичної та економічної єдності, є єдність культурна та історична. Для цього роками ведеться робота з впровадження спільних цінностей, головними з яких є культурна та релігійна толерантність та з подолання культурних та історичних суперечностей на міжнародному рівні. Важливою віхою у цьому напрямку стало впровадження єдиних стандартів викладання історії Голокосту у всіх країнах Союзу та встановлення всесвітнього дня пам'яті жертв Голокосту [3].

Одночасно з цим, як на національному, так і на міжнародному рівнях спостерігається радикалізація історичної політики та посилення націоналізму. Особливо ці процеси загострились в перше десятиріччя XXI ст – напередодні і після найбільш масштабного розширення ЄС у 2004 р. Приєднання до Євросоюзу десяти країн Центрально-Східної Європи спровокувало появу наступних історичних та пам'яткових дискусій в межах Союзу: «повернення до Європи» та протистояння націоналізму та глобалізації. Розглянемо кожен аспект окремо.

Ще на етапі підготовки до вступу між «старою» та «ною» Європою виникли історичні суперечності, основою яких було ставлення до комуністичного минулого. Основний ідеологічний аргумент, що використовували країни ЦСЄ при обґрунтуванні свого вступу до ЄС – це побудова і використання почуття провини та боргу західноєвропейськими країнами, які віддали частину Європи на поталу Сталіна і зараз мусили виправити свою помилку, «повернувши» їх до Європи [5]. Така риторика продовжувалась весь період вступної кампанії. Так, в лютому 2001 р. польська газета *Nasz Dziennik*, яка була скептично налаштована до вступу в ЄС, зазначала, що Євросоюз недостатньо обізнаний в історичній ролі Польщі, яку вона зіграла для Європи в 1920 р. (Тут йдеться про роль Польщі в стримуванні комунізму та поширення більшовицької революції) [5]. Як до, так і після вступу активно проводилась дискусія про визначення місця СРСР та комунізму в європейській історії.

«Стара» Європа визнаючи злочини радянської доби, паралельно нагадувала про внесок Радянського Союзу в перемогу в Другій світовій війні. На що представники правих сил в країнах «нової» Європи заявляли, що їх західні колеги просто не мають досвіду жити за «залізною завісою» [5].

Аналізуючи досвід Європейського Союзу у царині політики пам'яті, можемо порівняти його з викликами перед Україною і провести наступні паралелі:

1. Розпад соціалістичного табору і переорієнтація поглядів, ревізії минулого – розпад СРСР, отримання незалежності, можливість європейської інтеграції, побудова власного історичного нарративу.

2. Об'єднання Європи й налагодження зв'язків по лінії «Захід-Схід» – об'єднання України в мовному, культурному, історичному та ціннісному вимірах, попри те, що території держави фактично були об'єднані в єдине ціле після Другої світової війни.

3. Інституалізація пам'яті про Голокост та інші злочини Третього Рейху та впровадження відповідальності за висловлювання, які применшують або заперечують ці події – впровадження пам'яті про Голодомор, сталінські репресії та діяльність ОУН-УПА.

4. Побудова єдиної європейської ідентичності – формування національної ідентичності, так щоб вона не суперечила іншим (передусім йдеться про українсько-польський історичний діалог).

5. Протистояння взаємосуперечливих процесів: в ЄС – це конфлікт між інтеграцією та націоналізмом, в Україні – між ідеями самостійності та проросійськими настроями.

Як бачимо, більшість викликів з якими зустрілась Україна подібні за своєю сутністю до тих, які мають місце при формуванні політики пам'яті в ЄС, хоча звісно не можна їх повністю отожднювати і необхідно враховувати специфіку кожної окремої ситуації. У випадку з Україною такими особливостями є слабка влада, відсутність чіткого політичного курсу та відкрита агресія Росії, які ускладнюють розв'язання вищезазначених питань. Та все ж певні практики Євросоюзу можуть бути ефективними й в українських реаліях.

Формування та реалізація політики пам'яті в Європейському Союзі базується на наступних принципах:

– повага та дотримання основних європейських цінностей, таких як демократія, верховенство прав людини та толерантність;

– відкрите обговорення для примирення як в середині держави, так і на рівні Союзу;

– дослідження і висвітлення всіх історичних подій, особливо складних та суперечливих;

– відмова від єдиної історичної правди та прийняття наукових досліджень заснованих на фактах [4].

Для втілення політики пам'яті, ЄС у своєму розпорядженні має широкий вибір інструментів. Перш за все йдеться про відзначення пам'ятних дат та впровадження спільних для всіх держав свят. Наприклад, День Європи, який святкується кожного року 9 травня. Або відзначення у 2004 р. 60-річчя висадки союзних військ в Нормандії, куди був запрошений канцлер ФРН [1]. Ця подія стала символічною і дала поштовх до переосмислення подій Другої світової війни, перетворюючи їх на черговий фактор об'єднання та боротьби за європейські цінності.

Наступним засобом реалізації історичної політики є робота з пам'ятниками, яка передбачає побудову нових, присвячених досягненням ЄС (пам'ятник К. Аденауеру, Р. Шуману, А. де Гаспарі та Ж. Монне в Меці), руйнування старих (перш за все стосується монументів часів диктатур та радянських пам'ятників). Одночасно з цим багато держав практикують збереження пам'ятників минулих епох, збираючи їх в парках або музеях (парк Грутас в литовському місті Друскінінкай, де зібрані радянські пам'ятники зі всієї Литви [2]). Така практика дозволяє уникнути дискусій з приводу вшанування тих чи інших подій і водночас зберегти пам'ять про них.

Ключовим інструментом політики пам'яті є розробка стандартів історичної освіти та забезпечення навчального процесу відповідною літературою. В цьому контексті найбільш успішними є реалізації проєктів по написанню спільних підручників з історії та географії. Перший такий підручник був виданий у 2006 р. Францією та Німеччиною. Через декілька років свою роботу представила також польсько-німецька комісія [7].

Також важливу роль у формуванні європейської ідентичності відіграють музеї, які в останні роки знову набувають популярності серед населення. Так, восени 2007 р. в Брюсселі був відкритий Музей Європи, в концепції якого закладена ідея показати єдину Європу, яка пережила війни, ідеологічні та релігійні конфлікти, але змогла об'єднатись навколо спільних цінностей [6].

Як бачимо основним засобом реалізації політики пам'яті в Євросоюзі є освіта населення, заснована на плюралізмі та повазі до думок інших. Формування ідентичності суспільства – це процес довготривалий, який не можна пришвидшити каральними заходами, вказуючи людям, що і як саме вони повинні пам'ятати зі свого минулого. Тому для України, спираючись на приклади інших держав, важливо зрозуміти, що єдиний шлях до побудови цілісної україн-

ської нації – це виховання такої. Це відкритий діалог між громадянами, заснований на фактах, а не на емоціях. Пам'ять про історію індивідуальна, і її неможливо вмістити в рамки, але можливо і важливо показати, що будь-яку історію готові вислухати без засудження. Тільки тоді можна буде консолідувати суспільство, окремі члени якого пережили Голодомор, а інші операцію «Вісла». У відносинах з іншими державами Україна вже впроваджує найбільш дієвий спосіб примирення, заснований на німецько-французькому та німецько-польському досвіді, а саме – працює разом з Польщею в комісії з написання спільного підручника з історії та географії.

Джерела та література:

1. GermanChancellortohonourBritain'swardeadonD-Day. *The Telegraph*. URL: <https://telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/1463437/German-Chancellor-to-honour-Britains-war-dead-on-D-Day.html>
2. Gruto Parkas. URL: http://grutoparkas.lt/en_US/about-us/
3. Касьянов Г. Історична політика 1990-х-поч.ХХІ ст.: Україна та пострадянський простір. *Україна Модерна*. URL: <http://uamoderna.com/images/archiv/21/UM-21-Kasianov.pdf>
4. Лозовий В. С. Європейський досвід втілення історичної політики як політичної технології міжнаціонального примирення. URL: onkr.kpnu.edu.ua/article/view/146925
5. Мінк Ж., Неймайєр Л. Європа та її болісні минувшини. К., 2009. 274 с.
6. Рябов Д. Политикапамяти в формированииевропейскойидентичности ЕС. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-pamyati-v-formirovanii-evropeyskoj-identichnosti-es>
7. Савицький Ю. Поляки та німці матимуть спільний підручник історії. *Радіо свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24431872.html>

Владислав Горбаченко

Національний університет «Острозька академія»

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН КЛІМАТУ

У статті розглядаються питання пов'язані із діяльністю ООН та її партнерів, спрямовані на вирішення глобальних кліматичних ризиків. Вказується на дві можливі причини глобальних змін клімату, до яких віднесено антропогенний та природній фактори. Серед проявів змін клімату визначено потепління атмосфери і океану, зменшення запасів снігу та льоду та підвищення рівня моря. До можливих ризиків, пов'язаними із глобальними змінами клімату віднесено доступ до питної води, продовольчу безпеку, деградацію прибережної смуги, екстремальні погодні явища, кліматичну міграцію та насильницькі конфлікти.

Ключові слова: глобальна зміна клімату, міжнародні організації, ООН, інформаційні кампанії.

Vladyslav Horbachenko

ACTIVITIES OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS TO ADDRESS GLOBAL CLIMATE CHANGE

This article addresses issues related to the work of the UN and its partners to address global climate risks. There are two possible causes of global climate change, which include anthropogenic and natural factors. Climate change has identified warming the atmosphere and ocean, decreasing snow and ice, and rising sea levels. Potential risks associated with global climate change include access to drinking water, food security, coastal degradation, extreme weather, climate migration and violent conflict.

Keywords: global climate change, international organizations, UN, information campaigns.

Постановка проблеми. Необхідність примирення двох протилежних бажань розвитку за власним суверенним баченням та неможливості здійснити це за відсутності широкого співробітництва

з іншими незалежними державами, призвела до появи такої форми міждержавних зв'язків як міжнародні організації [1], які також називаються міжнародними інституціями.

Міжнародні організації наразі стали незамінними. У глобалізованому світі вони забезпечують державам можливість взаємодіяти за межами їх територій, оскільки виступають міжнародними форумами для обговорення та вирішення складних питань з різноманітних предметів від збереження миру до навколишнього природного середовища, від економіки до прав людини. Масштаб сучасної міжнародно-правової інституційної системи дозволяє країнам досить швидко погоджувати та приймати нові міжнародно-правові акти та відповідно забезпечувати міжнародне нормативне регулювання своїх взаємовідносин [2].

Роль міжнародних організацій у міжнародному правопорядку, а особливо у вирішенні глобальних проблем сучасності, визначена їх міжнародно-правовою правосуб'єктністю. Вказане забезпечило отримання ними статусу суб'єктів міжнародного права і можливості реалізовувати свої права та обов'язки в міжнародному просторі [3] для розв'язання проблематики зміни клімату

Аналіз останніх публікацій. Окремі аспекти питання ролі міжнародних інституцій у регулюванні зміни клімату були предметом досліджень ряду зарубіжних науковців. Так, наукові пошуки в досліджуваній тематиці проводили такі науковці як: Малколм Шоу (Malcolm Shaw), Ли Годден (Lee Godden), Конвей Хендерсон (Conway W. Henderson) та Жаклін Піл (Jacqueline Peel) та інші.

Мета дослідження: теоретично дослідити сутність міжнародних організацій в подоланні глобальних змін клімату.

Клімат є одним із найважливіших чинників формування навколишнього середовища, адже він визначає не тільки характер ландшафту, рослинний і тваринний світ, а й можливості розвитку сільського господарства, демографічний стан та міграцію цілих народів, обсяги міжнародної торгівлі. Наукові докази щодо зміни клімату і його істотного впливу майже на всі сфери суспільного життя є переконливим. Ґрунтуючись на аналізі тисяч наукових публікацій, Міжурядова група експертів зі зміни клімату дійшла висновку, що потепління кліматичної системи Землі є однозначним, і що діяльність людини дуже ймовірно є причиною цього потепління. Підраховано, що протягом останніх 25 років, середня глобальна температура поверхні на планеті збільшилася приблизно на 0,74°C [9, 7].

Окрім того, навіть якщо шкідливі викиди на сьогоднішній день будуть значно знижені або призупинені, багато парникових газів

залишаються в атмосфері протягом тривалого періоду часу і продовжують впливати на природні системи планети протягом кількох сотень років. Однак, найбільше занепокоєння у тому, що глобальний рівень викидів парникових газів, як і раніше, росте, й, за прогнозами експертів, продовжуватиме зростати в найближчі десятиліття, якщо не внести зміни до поточних законів, політики і практичних дій. Міжнародне енергетичне агентство повідомило, що глобальні викиди парникових газів збільшилися приблизно в два рази з початку 1970-х років. Поточні оцінки показують, що ці викиди зростуть у межах від 25% до 90% у період з 2000 по 2030 рр., при цьому частка викидів парникових газів у країнах, що розвиваються, стане ще більшою в найближчі десятиліття [10].

У той же час країни ОЕСР, з високим рівнем доходу, емітують понад 13,2 тон викидів на одну людину, США – 20,6 тонн, Росія – 10,6 тонн, Казахстан – 13,3 тон. У середньому в світі цей показник збільшився до 4,5 тонн. Стосовно України, то наша країна емітує близько 7 тонн парникових газів на душу населення, при цьому в період з 1992 по 2004 роки загальний обсяг викидів скоротився на 45%, тобто до 1,1% світового обсягу викидів проти 2,6% у 1992 р. [10].

Загалом, кліматичні зміни мають свої специфічні особливості. Вони є глобальними як за причинами, так і наслідками; довготривалими та розвиваються з часом; існує значна невизначеність щодо потенційних масштабів, характеру й тривалості наслідків, а також витрат, які будуть необхідні для боротьби із зміною клімату; регіональні зміни клімату можуть значно відрізнятись від глобальних середніх величин; наслідки зміни клімату матимуть значний ефект на глобальну економіку [6, 34]. У міру того, як в останні роки зміна клімату стає одним з основних питань міжнародного порядку денного, дедалі більше уваги приділяється взаємозв'язку такої зміни із міжнародною торгівлею. Хоча наслідки зміни клімату є специфічними за місцем та рівнем розвитку, більшість секторів світової економіки, як очікується, будуть порушені, серед них і міжнародна торгівля. Експертами ЄС виділені три сфери господарської діяльності, що пов'язані з торгівлею та вважаються особливо вразливими до зміни клімату. Це сільське господарство, туризм і торгівельна інфраструктура й маршрути.

Зростають ризики і для України в цілому, зокрема існує висока ймовірність:

- появи «кліматичних біженців»;

- підвищення частоти й інтенсивності кліматичних аномалій та екстремальних явищ по годи;
- посух, що генетично властиві клімату України, які стають усе частішими та інтенсивнішими;
- подальшого розповсюдження нових видів хвороб сільськогосподарських рослин, шкідників та бур'янів;
- негативного впливу на стан продовольчої безпеки;
- можливого падіння рівня родючості ґрунтів;
- загострення проблем із водозабезпеченням південних та південно-східних регіонів України;
- підвищення рівня захворюваності й смертності населення;
- незворотних змін в екосистемах;
- погіршення іміджу України на міжнародній арені за умови збереження слабкої та безініціативної позиції нашої держави у переговорному процесі з усіх аспектів проблеми зміни клімату [9, 6-7].

Економічні моделі оцінюють витрати і ризики від зміни клімату в розмірі 5% світового ВВП щорічно, однак ця цифра може збільшитись до 20% при врахуванні ширшого спектра ризиків, приміром, соціальних проблем кліматичних мігрантів. У той же час заходи зі зниження викидів двоокису вуглецю обійдуться людству лише в 1% світового ВВП [10].

Зміна клімату, що, в свою чергу, тягне за собою ще й дефіцит ресурсів, у разі збільшує вартість та ризики ведення бізнесу. За прогнозами вчених, до середини XXI століття населення планети збільшиться до 9 млрд. чол., у той час як запаси найважливіших ресурсів, таких як земля, питна вода, нафта, істотно скоротяться [6, 35]. Зміна моделей економічного зростання та добробуту населення можуть призвести до посилення тиску на інфраструктуру й природні екосистеми. Непередбачувані наслідки кліматичних змін торкнуться матеріальних активів і ланцюгів поставок, а підвищення й волатильність цін, впровадження нових норм регулювання, зміна вподобань споживачів, обмеження, що пов'язані зі споживанням ресурсів у виробничому процесі, як результат глобальних змін, неминуче призведуть до обмежень, труднощів та ризиків для бізнесу.

Найбільш актуальними безпековими глобальними ризиками, пов'язаними із кліматичними змінами багато дослідників визначає доступ до питної води, продовольчу безпеку, деградацію прибережної смуги внаслідок підвищення рівня моря, екстремальні погодні явища, кліматичну міграцію і насильницькі конфлікти. Наприклад, зміна клімату може спричинити дефіцит води, який в свою чергу впливає на продовольчу безпеку, а обидва цих ризики можуть актуа-

лізувати вимушену міграцію, насильницькі конфлікти та зростання інфекційних хвороб. Так, доступ до води є важливим компонентом соціального розвитку та безпеки. Кліматичні зміни призводять до нерівномірності опадів у різних регіонах світу. Брак прісної води має згубний вплив не тільки для сільського господарства і здоров'я людей, а й може стати причиною політичних конфліктів і розбіжностей за право доступу до водних ресурсів. За даними МГЕЗК, «всі аспекти продовольчої безпеки потенційно викликані змінами клімату, включаючи доступ до їжі, її утилізації та стабільності цін на харчування» [8, 488].

Зміни у доступі до прісної води відбуватимуться нерівномірно, залежно від континенту і регіону. За даними ООН, до 2050 року врожаї кукурудзи, рису і пшениці знизяться на 25%, після 2050 року врожаї зернових знизяться ще значніше, в той час як кількість населення Землі досягне дев'яти мільярдів чоловік. У деяких частинах тропіків, а також в Антарктиці, улов риби може впасти на 50%. Багато видів риб мігрують в північні води, що негативно позначиться на продовольчій безпеці жителів тропічних регіонів [9].

З огляду на відсутність історичного досвіду, сьогодні важко оцінити майбутні наслідки і масштаб повільного зростання рівня світового океану. Комп'ютерні моделі показують, що зростання рівня світового океану змінить 70% рельєфу берегової лінії, що може позначиться на зростаючому впливі штормів, повеней, пошкодженні інфраструктури та деградації прибережних районів. Було визначено більше 136 міст, загальна чисельність населення яких складає понад 400 млн. чол., яким загрожує затоплення різного ступеня. В зону ризику потрапили такі міста як Мумбаї, Гуанчжоу, Маніла, Карачі та Нью-Йорк [10]. Наслідками зростання рівня моря та деградації прибережної смуги буде примусова міграція та зміна територіальних кордонів та економічних зон [10].

Рада Безпеки ООН відіграє важливу роль у подоланні кліматичних ризиків. Цей орган має мандат ООН, що дозволяє їй вживати заходів у зв'язку зі змінами клімату згідно її «правових повноважень вирішувати будь-які суперечливі зобов'язання держав-членів ООН та через широту її все більш різноманітних методів роботи у цій сфері» [10]. Рада Безпеки може, наприклад, притягувати до відповідальності винних у екологічних злочинах за допомогою законодавчих рішень та санкцій. Проте лише з 2007 року Рада Безпеки впровадила більш розгорнутий підхід до подолання наслідків змін клімату. За ініціативи Сполученого Королівства Рада Безпеки організувала офіційні дебати на цю тему, після чого вона запропо-

нувала ще декілька додаткових ініціатив, включаючи резолюцію в Генеральній Асамблеї, чергові дебати у Раді Безпеки в 2011 році, ініційовані Німеччиною та більш неформальні робочі зустрічі – так звані зустрічі «по формулі Аррії» – у 2013 та 2015 роках. Формула Аррії – це неформальні зустрічі, які організуються членом або членами Ради Безпеки ООН з метою в неофіційній обстановці і з використанням гнучких процедурних рамок провести відвертий обмін думками з колегами та представниками громадянського суспільства (наприклад, представниками ЗМІ чи громадських організацій), стосовно актуального міжнародного питання.

Такий формат засідань названий на честь посла Венесуели Дієга Аррії, який почав застосовувати подібну практику в 1992 році, коли був представником своєї країни в Раді. До сьогодні Рада Безпеки щодо зміни клімату в основному використовує так звану «стратегію без відповіді». Це означає, що Рада прямо не реагує на зміни клімату, а лише на такі явища, як громадянська війна, збільшення міграції або стихійні лиха, тобто явища і події, пов'язані з наслідками зміни клімату. Перевага цієї стратегії полягає у тому, що, не використовуючи термін «зміна клімату», вдається уникати поляризованих позицій. Недоліком є те, що ця стратегія пасивна, і не призводить до розробки ефективних програм планування, за допомогою яких можна досягнути більш амбіційних цілей. Багато дослідників пропонують Раді Безпеки виробити більш свідому лінію поведінки, в якій будуть чітко визначені наслідки та стратегії пом'якшення наслідків зміни клімату в галузі безпеки. Це можна зробити, наприклад, шляхом інтеграції пропозицій стосовно клімату в існуючі інструменти Ради безпеки. Проти такого розширення мандату Ради Безпеки виступає багато країн, в основному в рамках Генеральної Асамблеї ООН, такі як країни групи 77 та Китай.

Кількісні зобов'язання щодо обмеження й скорочення викидів парникових газів були визначені в Кіотському протоколі, що є інструментом реалізації РКЗК ООН та передбачає можливість використання сторонами економічних механізмів виконання зобов'язань, щодо викидів парникових газів, так званих гнучких механізмів Кіотського протоколу:

– проекти спільного впровадження – відповідно до ст. 6 Кіотського протоколу, згідно з якою будь-яка сторона, що має кількісні зобов'язання зі скорочення або обмеження викидів, може передавати будь-якій іншій такій стороні чи купувати в неї одиниці скорочення викидів, отримані в результаті проектів, спрямованих на скорочення антропогенних викидів парникових газів або збільшення

абсорбції поглиначами у будь-якому секторі економіки [7]. З 2004 року в Україні зареєстровано понад 200 проектів спільного впровадження, переважна частина яких здійснюється в сфері енергоефективності за рахунок модернізації, переоснащення і впровадження нових технологій [11];

– торгівля квотами на викиди парникових газів – відповідно до ст. 17 Кіотського протоколу, згідно з якою сторони, які мають встановлені кількісні зобов'язання зі скорочення або обмеження викидів, можуть брати участь у торгівлі квотами на викиди парникових газів для цілей виконання своїх зобов'язань. При цьому, будь-яка така торгівля доповнює внутрішні дії для цілей виконання визначених кількісних зобов'язань [7]. Таким чином, торгівля квота ми дозволяє двом державам – сторонам Кіотського протоколу, обмінюватись частиною своїх зобов'язань по викидах, цебто перерозподіляти між собою дозволений їм на визначений термін обсяг викидів парникових газів. Основними покупцями квот на викиди парникових газів є Японія, Іспанія, Австрія, Німеччина, Канада та Світовий Банк, а продавцями – Росія, Україна та країни Східної Європи. Потенційні обсяги торгівлі квотами України в 2010 р. становили 250 млн. одиниць, у 2011 р. – 400 млн. од., у 2012 р. – 500 млн. од. Слід зазначити, що за оцінками ринок має надлишкову кількість квот для продажу (близько 11,7 млрд.) порівняно з потребами покупців (близько 2,7 млрд.) на період до 2012 року [9];

– механізм чистого розвитку – відповідно до ст. 12 Кіотського протоколу, згідно з якою сторони, які мають встановлені кількісні зобов'язання зі скорочення або обмеження викидів, можуть реалізовувати проекти, спрямовані на скорочення викидів чи збільшення поглинання парникових газів та сприяння сталому розвитку в країнах, що не мають кількісних зобов'язань зі скорочення або обмеження викидів [7].

Підсумовуючи, зазначимо, що доти міжнародний процес зможе виробляти договори щодо заходів, які регулюються на різних рівнях управління, буде залишатися питання: як різні елементи схеми управління будуть координуватися та інтегруватися в широку юридичну структуру. Проведений аналіз діючих в кліматичній сфері організацій засвідчив, що загальне питання юридичної координації було залишено без уваги, не дивлячись на його важливість для управління такою проблемою, як зміна клімату.

Можна сказати, що до цього моменту управління в сфері зміни клімату адаптується виключно до ситуативної необхідності, а не є частиною координованої системи або стратегічного плану, орієнто-

ваного на досягнення конкретних цілей. Навіть там, де існує серйозний теоретичний базис для конкретних управлінських інновацій, існує гостра необхідність їх практичних втілень.

У довгостроковій перспективі світовий порядок та можливості розвитку будуть не в останню чергу залежати від того, як працюватимуть міжнародні організації на благо всього людства для вирішення глобальних проблем сучасності. У сфері зміни клімату свою роботу веде велика кількість інституцій, можна навіть казати про надмірну зацікавленість цим питанням, але, нажаль, така діяльність досить суперечлива.

Джерела та література:

1. Пачаури Р. К. Изменение климата: Обобщающий доклад. Вклад Рабочих групп I, II и III в Пятый оценочный доклад Межправительственной группы экспертов по изменению климата. Женева: МГЭИК, 2014. 163 с.

2. Рамкова Конвенція ООН зі Зміни Клімату. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_044.

3. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/climate_framework_conv.shtml.

4. Резолюция 43/53, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 6 декабря 1988 года, Охрана глобального климата в интересах нынешнего и будущих поколений человечества. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/534/94/IMG/NR053494.pdf?OpenElement>

5. Резолюция 45/212, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 21 декабря 1990 года, Охрана глобального климата в интересах нынешнего и будущих поколений человечества. URL: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/571/17/IMG/NR057117.pdf?OpenElement>

6. CNA Corporation. National Security and the Threat of Climate Change Virginia. 2017. С. 35.

7. Government Office for Science. Foresight, International Dimensions of Climate Change: Final Project Report. London, 2014. 129p.

8. PRINCIPLES GOVERNING IPCC WORK. URL: <http://www.ipcc.ch/pdf/ipcc-principles/ipcc-principles.pdf>

9. Schubert, R. et al. Climate Change as a Security Risk. German Advisory Council on Global Change. Berlin, 2017. 271 p.

10. The Intergovernmental Panel on Climate Change. History. URL: http://www.ipcc.ch/organization/organization_history.shtml#UkV7p9Lwlc0

Ліна Закревська

Хмельницький національний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН УКРАЇНА – НАТО В XXI СТОЛІТТІ

У статті схарактеризовано формування та розвиток відносин між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Зокрема, розглянуто питання розвитку відносин в рамках підписання Плану дій Україна – НАТО від 2002 року. Досліджено зміни, які відбулися в характері відносин після Помаранчевої революції, а також вихід на новий, якісний рівень співпраці після Революції Гідності. Проаналізовано ключові напрямки співпраці на двосторонньому та багатосторонньому рівнях щодо реформування сектору безпеки та оборони України, а також узгодження пріоритетних напрямків невійськового співробітництва на міжнародній арені.

Ключові слова: *Організація Північноатлантичного договору, План дій щодо членства, євроатлантична інтеграція, еволюція відносин, співробітництво.*

Lina Zakrevska

EVOLUTION OF RELATIONS UKRAINE – NATO ON THE XXI CENTURY

This article describes the formation and development of relations between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization. In particular, the issues of relations development within the framework of the signing of the Ukraine-NATO Action Plan from 2002 are considered. The changes that have taken place in the nature of relations since the Orange Revolution have been explored, as well as a new, qualitative level of cooperation since the Revolution of Dignity. Key areas of bilateral and multilateral cooperation in reforming the security and defense sector of Ukraine, as well as harmonization of priority areas for non-military cooperation in the international arena, are analyzed.

Keywords: *North Atlantic Treaty Organization, Membership Action Plan, Euro-Atlantic integration, evolution of relations, cooperation.*

Постановка проблеми: На тлі подій, які відбуваються в сучасному світі край важливим є розуміння процесів, які впливають на співпрацю країни на міжнародній арені. Україна з часів проголошення незалежності зробила не одну спробу аби стати дійсним членом Альянсу. Для повного дослідження даної теми необхідно проаналізувати зовнішньополітичні вектори України за часів президентства Віктора Ющенка, Віктора Януковича та Петра Порошенка. Характерною особливістю зовнішнього напрямку України можна вважати синхронне налагодження дружніх відносин з Російською Федерацією, а також заява про бажання вступу в НАТО. Саме ця особливість впливала на зміну проєвропейського вектора на східний. Примикання до НАТО забезпечує Україні посилення її національного суверенітету, захист суверенності також територіальної цілісності, оскільки ні безпосередньо Альянс, ні його члени ніяк не зазіхають на державні інтереси. Злиття України з Російською Федерацією або поглинання першої другою поведе до абсолютної втрати основних цінностей української нації також зникнення України так само як незалежної держави. Розуміння такого роду можливості створює геополітичне коло інтересів України, пов'язані зі приєднанням її до Північноатлантичного альянсу

Аналіз останніх досліджень: Дослідженням цього питання займалася низка сучасних науковців. Свої думки щодо цього питання вони висвітлювали у своїх наукових працях, статтях, монографіях. Доречно згадати працю науковця, доктора історичних наук Тодорова І. Я. «Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти». У своїй монографії він досліджував історичне та геополітичне підґрунтя співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору та Європейським Союзом. Проаналізував динаміку розвитку відносин в період від проголошення незалежності України 1991 рік та до кінця 2004 року. У 2010 році з приходом до влади Віктора Януковича вектор зовнішньої політики України зазнав змін. Це питання досліджував Анатолій Круглашов. У своїй статті «Європейська політика Києва: зміна векторів» науковець аналізує дипломатичні візити четвертого президента України до ЄС та НАТО, які були лише формальними зустрічами і не стали поштовхом до здобуття країною членства. Також Анатолій Круглашов описує дії Віктора Януковича, які призвели до політики зближення з Російською Федерацією. Дослідженням цього ж питання займався Андрій Бульвінський, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник інституту європейських досліджень НАН України. У своїй праці «Новий політичний курс Віктора Януковича та росій-

ські стратегічні інтереси» він написав про сподівання Російської Федерації на поліпшення дружніх відносин, після президентських виборів.

Мета статті: дослідження основних етапів розвитку відносин Україна – НАТО, які сприяли виходу співробітництва на якісний рівень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини між Україною та Організацією Північноатлантичного договору почали розвиватися ще в 90-х роках ХХ-го століття, невдовзі по отриманню країною незалежності в 1991 році. З того часу здійснювалася не одна спроба вивести співпрацю на якісний рівень, була підписана низка документів, які мали б посилювати співпрацю між Україною та НАТО.

Прийняття Радою національної безпеки й оборони України у 2002 році політичного рішення щодо набуття Україною в перспективі повноправного членства в НАТО стало переломним етапом у відносинах нашої держави з Альянсом. Наступним кроком у побудові конструктивної співпраці з НАТО було затвердження Державної ради з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України план дій Україна – НАТО та затвердження цільового плану Україна – НАТО на 2003 рік. Ці документи включають конкретні заходи які наближають Україну до повноправного членства. Ці заходи містять питання реформування різних галузей, зокрема: економіки, судової та правоохоронної системи, забезпечення свобод та прав людини, і звісно виконання військових критеріїв.

Після цього протягом 2003 – 2005 років відбувалося багато заходів за участі України, які продовжували посилювати взаємини між Україною та Альянсом. У 2004 році було затверджено новий план дій Україна – НАТО, в ньому прописувалися нові критерії, яким повинна була слідувати країна на шляху до членства. Вибори, які відбулися у 2005 році призвели до політичної дестабілізації в країні [16]. Майдан Незалежності заповнили люди, які вимагали оприлюднення дійсних результатів президентських виборів. Тоді у другому турі продовжили перегони чинний прем'єр-міністр Віктор Янукович та депутат від опозиції Віктор Ющенко. 2005 рік став роком початку Помаранчевої революції.

Помаранчева революція також її результати істотно змінили погляд НАТО на Україну також поміняли взаємини між Україною і Альянсом. Помаранчева революція була обумовлена підркокою голосів на президентських виборах. Уже після демократично обраного президента Віктора Ющенка, очікування країни про участь в

Альянсі підійшли до дійсності. Двадцятого квітня 2005 року Головний помічник НАТО Яап – де Хооп Схеффер повідомив у своєму інтерв'ю газеті *Financial Times*, що «стандарты членства можуть бути значно простіше виконаними владою Ющенко, ніж минулим урядом Кучми». Україна може зазначити зміну стилю країни у спостереженнях НАТО. Від перших днів своєї каденції президент Віктор Ющенко неодноразово зазначав, то що одним-єдиним шляхом формування України вважається абсолютна економічна також суспільно-політична інтеграція до НАТО та ЄС. Під час офіційних візитів до європейських держав, президент України звертався до лідерів тих країн з проханням підтримати Україну в її прагненні отримати повноправне членство. Точне політичне мотивування, вірність євроатлантичного напрямку з метою формування України так само як самостійної держави також внутрішні реформи з метою боротьби зі корупцією на той час докорінно змінили думку про Україну в очах НАТО [12]. Того ж таки 2005 року 25 листопада було прийняте рішення Радою національної безпеки й оборони України «Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)». Згідно з основними пунктами, які були указані в цій угоді передбачалося створення постійного органу в Україні з питань підготовки вступу країни до Організації Північноатлантичного договору. Відносини продовжували трансформуватися. В червні 2006 року в Брюсселі відбулася зустріч, на рівні міністрів оборони. Були підняті питання реформування сектору безпеки, як того вимагала мінлива безпекова ситуація у світі. Протягом 2007 року було здійснено декілька робочих візитів української групи при НАТО. Також у 2007 році штаб-квартиру в Брюсселі відвідав тодішній прем'єр-міністр Арсеній Яценюк, під час свого візиту він наголосив на незмінному євроатлантичному курсі України. У 2007 році виповнилося 10 років співпраці між Україною та НАТО. Свою думку щодо першої декади співробітництва висловив тодішній президент Віктор Ющенко. У своєму виступі він зазначив, що Україна є єдиною державою, яка не являючись членом Альянсу, брала участь у всіх його миротворчих операціях. Президент наголосив на тому, що співпраця мала виключно позитивні наслідки, і що за цей час уряду вдалося налагодити стосунки у всіх сферах діяльності [16].

Наступним важливим, для розширення співпраці, роком стає 2008. На саміті НАТО в Бухаресті було прийнято декларацію, в якій йшлося про надання ПДЧ Україні та Грузії. «НАТО вітає євроатлантичні прагнення України та Грузії щодо членства в НАТО. Ми со-

годні погодилися, що ці країни стануть членами НАТО [3]. Обидві країни зробили цінний внесок у діяльність Альянсу. Ми вітаємо демократичні реформи в Україні та Грузії та очікуємо вільних і чесних парламентських виборів у Грузії в травні. ПДЧ – це наступний крок для України та Грузії на шляху до їх членства. Сьогодні ми даємо зрозуміти, що ми підтримуємо заявки цих країн на ПДЧ. Тому ми розпочнемо період інтенсивної взаємодії як на високому політичному рівні, так і для вирішення ще незрозумілих питань, що стосуються їх програм ПДЧ. Ми попросили міністрів закордонних справ провести першу оцінку прогресу на своїй грудневій зустрічі 2008 року. Міністри закордонних справ мають повноваження розв'язувати питання про застосування ПДЧ України та Грузії». Таке висловлювання було дещо напруженим, оскільки офіційні США при президенті Дж. Буші-молодшому дійсно твердо стояли на бажанні на Плані дій щодо членства в НАТО, а Франція та Німеччина доклали максимум зусиль, щоб пригальмувати такий сплеск, зосередившись на так званій російській реакції, тобто на те, що ПДЧ Грузії та України буде гнівати Москву [17].

Якщо припустити добросовісність намірів європейських країн здавалося, що Російська Федерація заспокоїть агресією, якщо членство України в НАТО буде відкликано. Через декілька місяців після саміту війська Російської Федерації вторглися на територію Грузії. Такий вчинок Росії дав остаточно зрозуміти правильність рішення про євроатлантичну інтеграцію. Отримання членства в НАТО стало для України ключовим питанням, адже це могло б захистити Україну у разі повторення Російською Федерацією грузинського сценарію.

У 2010 році в Україні відбулися чергові вибори в президенти України. На них перемогу здобув лідер «Партії регіонів» В. Янукович. У своїй виборчій програмі політик наголошував на своєму прагненні відновити дружні й взаємовигідні стосунки з Російською Федерацією. Варто зазначити, що напередодні виборів президент Російської Федерації Д. Медведєв виступив з промовою, в якій відверто заявив, що сподівається, що нове політичне керівництво України буде готовим налагодити партнерські відносини з Росією, які на ділі справді будуть відповідати справжнім сподіванням народів України та Росії. Разом з тим, ні сам В.Янукович, ні очолювана ним Партія регіонів не відмовлялися формально від стратегічної мети української держави – інтеграції в ЄС. Орієнтацію на Європу продемонстрував і перший державний візит новообраного Президента, який він здійснив до Брюсселя, де зустрівся з керівниками ЄС. Хоча цей візит мав радше символічний сенс, але вже цим він підтвер-

джував важливість діалогу нової влади із західними партнерами та Європейським Союзом [2]. У сфері зовнішньої політики та політики безпеки нової влади головним, але цілком очікуваним від нового Президента його кроком стала відмова Києва від інтеграції України в НАТО. Це рішення повинно було продемонструвати як виборцям нового Президента, так і його пріоритетним зовнішньополітичним партнерам всю серйозність намірів і послідовність В. Януковича у виконанні власних передвиборчих обіцянок. Так, не тільки в його численних заявах останніх років, але і в офіційній програмі кандидата в Президенти України «Україна для людей!» вказувалося, що В. Янукович виступає за позаблоковий статус країни, відновлення дружніх зв'язків з Російською Федерацією та країнами СНД, а також за забезпечення партнерства з США, ЄС і країнами «Великої двадцятки».

Таким чином, попри заяви про партнерство із західними державами і офіційні декларації В.Януковича про стратегічне європейський курс України, в реальному житті ще більш важливими пріоритетами для нього і його команди, стають відносини з Росією, яким надано статут «особливих» [4]. Такі пріоритети й відповідні їм рішення нової української влади повертають Україну як мінімум, в безпосередню сферу геополітичного впливу, а як максимум – необмеженого домінування Російської Федерації. Про налагодження стосунків з Росією свідчать деякі домовленості, завдяки яким, певною мірою, відбулося певне зміцнення геополітичної позиції Росії на території України, прикладом цього є підписання у квітні 2010 року Харківських домовленостей про продовження терміну базування Чорноморського флоту РФ в Криму, а також використання російських авіабаз терміном на 25 років. Відповідний дрейф зовнішньополітичного курсу нових господарів Києва потребував правовому своєму закріплення [5]. І воно не змусило себе довго чекати. Запропонований Президентом України і прийнятий Верховною Радою Закон про основи внутрішньої і зовнішньої політики України (що прийшов на зміну Закону від 1993 р.), фіксує відмову Києва від інтеграції України в НАТО. Відповідно до бачення В.Януковича і Партії регіонів цього напрямку зовнішньої політики України йдеться про «дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейських системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими відокремленими

військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес [15].

Реакція на таку політику президента не змусила себе чекати. У ніч на 21 листопада, одразу після відмови президента В. Януковича підписувати угоду про асоціацію та відхід від законодавчо закріпленого курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, сотні студентів вийшли на вулиці різних міст з протестом на дії чинного президента. Пізніше, події, які відбувалися в Україні з 21 листопада до лютого 2014 року назвуть Євромайданом, а згодом назвуть Революцією Гідності. Одними з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках Віктора Януковича та його «сім'ї», небажання народу України миритись з перетворенням країни не лише де-факто, але і де-юре на одну з колоній Росії. Події, які відбувалися в Україні з особливим запалом коментували в Росії. Більшість російських державних засобів масової інформації повідомляли про події Євромайдану в найбільш спотвореному та негативному світлі, створювали провокації для учасників Майдану, спотворювали хронологію подій, применшували кількість учасників тощо. Російські ЗМІ також неодноразово замінювали відеокліпи та фотографії учасників подій, доставляючи «тітушок» – бійців для учасників антиурядових акцій протесту, а демонстрантів замінювали на прихильників Януковича. 21 лютого Віктор Янукович покинув своє помешкання в Межигір'ї, що й стало причиною прийняття Верховною Радою України постанови «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» 22 лютого 2014 року.

Перемога Революції гідності надала шанс для подолання «кризи неспроможності» незалежної України й утвердження незворотності вибору, зробленого на Євромайдані на користь євроатлантичних цінностей [9]. Однак за такий стратегічний цивілізаційний і структурний прорив Україні довелося зазнати неспровокованої збройної агресії з боку Росії, здійсненої нею анексії Криму та організованого й ефективно підтриманого Кремлем сепаратистського заколоту в Донецькій та Луганській областях. З самого початку російсько-українського конфлікту НАТО зайняла тверду позицію, яка полягає в повну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України в рамках її міжнародно визнаних кордонів. У березні 2014-го країни НАТО негайно засудили протиправну і незаконну «анексію» Росією Криму та відтоді неодноразово заявляли, що не визнаватимуть її. Крім того, вони засудили навмисну дестабілізацію Росією сходу України, викликану військовим втручанням і підтримкою бойовиків

з боку Росії [14]. Країни НАТО прийняли рішення тимчасово зупинити все практичне цивільне і військове співробітництво з Росією, залишивши при цьому відкритими політичні та військові канали зв'язку. Відтоді представники держав-членів знову підтверджують тверду позицію НАТО щодо територіальної цілісності й суверенітету України на Раді Росія – НАТО, засідання якого проводяться періодично [1].

Протягом кризи проводилися регулярні консультації в рамках Комісії НАТО – Україна (КНУ) в умовах безпосередніх загроз для територіальної цілісності, політичної незалежності та безпеки України. Керівники країн НАТО зустрічалися з Президентом Петром Порошенком на зустрічі НАТО в верхах в Уельсі (2014 р.), Варшаві (2016 р.) т Брюсселі (2018 р.) [7]. Міністри закордонних справ і міністри оборони, а також постійні представники регулярно обговорювали ситуацію в області безпеки в Україні й навколо неї. Спільні заяви, опубліковані міністрами закордонних справ країн КНУ у квітні 2014 року, грудні 2014 року та травні 2015 року, і главами держав і урядів на зустрічах НАТО в верхах в Уельсі та в Варшаві, демонструють непохитну підтримку України й солідарність з нею [6]. В березні 2018 року на Україну чекала приємна новина: Північноатлантичний альянс надав Україні статус «країни-аспіранта», що означає запрошення приєднатися до інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань членства. До цього часу в Альянсі відмовлялися офіційно визнати прагнення Києва до набуття членства. Раніше на сайті НАТО стверджувалося, що Україна «не має формальних устремлень до членства». В жовтні 2019 році під час заходів в рамках Парламентської асамблеї НАТО Єнс Столтенберг відзначив реформи здійснені за час президентства Петра Порошенка для членства України в Альянсі. Пізніше після цієї заяви, в Україні відбувся дводенний візит Північноатлантичної ради до України, він відбувся 30-31 жовтня 2019. Президент України Володимир Зеленський заявив, що Україна готова ближче співпрацювати з Альянсом і прискорити підготовку до членства в НАТО, не знімаючи з порядку денного можливості приєднання України до ПДЧ [11].

Консультації та співробітництво між НАТО й Україною охоплюють цілий ряд областей, в який входять операції з підтримки миру, реформа сектора оборони та безпеки, військове співробітництво, військові технології, оперативна сумісність і промисловість, громадянська готовність, наука і навколишнє середовище і громадська дипломатія. Зараз зміцнюється співпраця в багатьох областях, щоб підвищити здатність України забезпечувати свою власну безпеку у

зв'язку з конфліктом з Росією й активізувати зусилля по здійсненню широкомасштабних реформ [10].

Події, які відбувалися в Україні з кінця 2013 – до початку 2014 років враховуючи велику кількість об'єктивних і суб'єктивних факторів засвідчили про неповну готовність системи підтримання національної безпеки держави передбачати й завчасно запобігати виникненню криз у різних сферах національної безпеки. У зв'язку з цим в Україні було почато реформування у секторі безпеки та оборони країни. Першим кроком до реформування стала, прийнята від 28 квітня 2014 року Державна комплексна програма реформування та розвитку Збройних Сил України до 2017 року [13]. Одним з основних заходів, про який йшлося в документі є організація й проведення комплексного огляду сектора безпеки та оборони України з використання можливостей Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань воєнної реформи. На тлі дій Росії проти України на Варшавському саміті в липні 2016 року було створено Платформа НАТО – Україна з протидії гібридній війні. Вона забезпечує механізм, що дозволяє краще виявляти гібридні загрози і нарощувати потенціал в області виявлення вразливих місць і зміцнення стійкості держави і суспільства. Конференції високого рівня, проведені в рамках цієї платформи в Варшаві, Вільнюсі та Києві в 2017 і 2018 роках, сприяли досягненню цієї мети і підвищенню обізнаності громадськості. Зараз здійснюються подальші проекти в підтримку наукових досліджень, навчальної підготовки і консультацій експертів.

Окрім питань безпеки та військової допомоги Україна співпрацює з Альянсом і в інших сферах діяльності. В умовах війни дуже важливим є розвиток кібернетичних систем в Україні [8]. З метою покращення у 2015 році в Таллінні було створено Кібернетичний тренувальний центр НАТО – віртуальне середовище, що дає змогу проводити тренінги фахівців, відпрацьовувати індивідуальні та командні навички, на базі якого у квітні поточного року було проведено навчання «Locked Shields» за участі 400 комп'ютерних фахівців.

Джерела та література:

1. Артьомов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції. 2015.
2. Бульвінський А.Г. Новий політичний курс України. Київ. 2010.
3. ЄС чи НАТО: зміна пріоритетів України. *Дзеркало тижня*. 2008. №11(690)
4. Забеля М.С. Конвертаційна стратегія кандидата на посаду президента України 2012.

5. Круглашов А. Європейська політика Києва: зміна векторів. 2011.
6. Кучик О. Переосмислення безпекового виміру співробітництва України з державами Центральної та Східної Європи на сучасному етапі. *Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний, гуманітарний та екологічний вимір* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 21 квітня 2017.
7. Кушта О. Україна–НАТО: чинники, що перешкоджають євроатлантичній інтеграції України. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи безпеки* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 15–16 травня 2018.
8. Лук'янчук Р.В. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібернетичної безпеки. 2015.
9. Сампан І. Спільні навчання ЗСУ і НАТО URL: <http://ua.112.ua/.../spilni-navchannia-zsu-i-nato>.
10. Телемин В.М., Музиченко Д.П. Планування сил для виконання бойових завдань в гібридній війні.
11. Україна готова прискорити підготовку до членства в НАТО – Зеленський. URL: <https://www.dw.com>
12. Барбора Маронкова: В Україні багато стереотипів і міфів щодо НАТО: URL: <https://zik.ua/news>.
13. Генеральний секретар НАТО відзначив реформи Порошенка для членства України в Альянсі URL: <https://glavcom.ua/world/observe/generalnij-sekretar-nato-vidznachiv-reformi-poroshenka-dlja-chlenstva-ukrajini-v-aljansi-632498.html>
14. Кулеба анонсував «унікальний» візит Північноатлантичної ради НАТО до України. URL: <https://bykvu.com>
15. Україна – НАТО. Невикористані шанси URL: <https://day.kyiv.ua>
16. Українська правда: Віктор Ющенко: Україна буде в НАТО рано чи пізно URL: <https://www.pravda.com.ua>
17. Шлях України в НАТО – стримуючий фактор для російської агресії. URL: <https://www.ukrinform.ua>

Єлизавета Маковії

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Стаття розкриває розвиток економічного співробітництва між Україною та Німеччиною. Головну увагу приділено особливостям та проблемам співпраці українсько-німецьких відносин, також договірно-правовій базі економічного співробітництва. В статті аналізується роль Німеччини, як одного з найважливіших торговельних і інвестиційних партнерів України. Це не тільки другий за величиною постачальник українського імпорту і ключовий ринок для українського експорту, а й один з найбільших джерел іноземних інвестицій в Україну.

Ключові слова: міжнародні відносини, Україна, ФРН, експорт, імпорт, інвестиції, економічна співпраця.

Elizaveta Makoviy

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-GERMAN ECONOMIC RELATIONS

The article reveals the main development of economic cooperation between Ukraine and Germany. The main attention is paid to the peculiarities and problems of cooperation of the Ukrainian-German relations, as well as to the contractual and legal basis of economic cooperation of the Ukrainian-German relations. The article analyzes the role of Germany as one of the most important trading and investment partners of Ukraine. It is not only the second largest supplier of Ukrainian imports and a key market for Ukrainian exports, but also one of the largest sources of foreign investment in Ukraine.

Keywords: international relations, Ukraine, Germany, export, import, investments, economic cooperation.

Актуальність теми. Німеччина є вигідним стратегічним партнером для України в економічних відносинах. Таким чином, Німеччина може закріпити свої позиції як надійний партнер у сфері бізнесу, забезпечивши приріст ринкової економіки країни в цілому. Позитивні показники експорту та імпорту за останні роки створюю-

ють належне підґрунтя для існування партнерських зв'язків та їх подальшого розвитку. Виявлення проблем, які заважають перспективному функціонуванню цієї сфери, допоможе якнайшвидше привести українську економіку до нових стандартів.

Стан наукового вивчення. Німеччина є одним з найважливіших європейських партнерів України. Питанням економічного розвитку між Україною та Німеччиною займалися такі вчені як В. Химинець, П. Білян, А. Мартинов, С. Буравченкова та Г. Харлан висвітлили зовнішньоторговельні зв'язки та становище у сфері бізнес-середовища. В. Гульченко та Ю. Рібаков у своїх працях досліджували економічний аспект зовнішньої політики Німеччини.

Мета даної статті – проаналізувати й узагальнити становище економічних відносин України та ФРН, визначити як складатиметься договірно-правова база цих двох країн і проаналізувати, як українсько-російська війна впливає на економічний розвиток між Німеччиною та Україною.

Пріоритет зовнішньоекономічної політики нашої держави – повноцінна інтеграція у міжнародні фінансово-економічні структури, досягнення ефективного рівня участі у міжнародній кооперації та міжнародному поділі праці. Стратегічним завданням залишається входження на рівноправних засадах до Європейського Союзу. Німецько-Українську промислово-торговельну палату було створено в Києві. Верховна Рада України ратифікувала Угоду між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про створення Палати, вчиненої 23 жовтня 2015 року в Берліні (ФРН). За ухвалення в цілому Закону України “Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про заснування Німецько-Української промислово-торговельної палати” проголосувало 238 депутатів [1].

За словами заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі України – Торгового представника України Наталії Микольської, ратифікація Угоди – це важливий крок після Українсько-Німецького форуму, де і було підписано документ. Його ратифікація дасть іще більший поштовх для поглиблення економічної взаємодії наших країн.

Слід зауважити, що Палата не є торгово-промисловою палатою в розумінні Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні». Палата є господарським об'єднанням, що утворюється у правовій формі асоціації або в іншій правовій формі об'єднання підприємств відповідно до законодавства України. Палата визнається Асоціацією німецьких промислово-торговельних палат (DINK), є

самостійною юридичною особою, членами якої можуть бути українські, німецькі, а також інші суб'єкти господарювання та об'єднання підприємств [1].

Договірно-правова база відносин між Україною і ФРН складається сьогодні із 83 документів міжнародно-правового характеру, 43 з яких укладені на міждержавному та міжурядовому рівнях. Першим політичним документом двостороннього волевиявлення стала Спільна декларація про основи відносин між Україною та Федеративною Республікою Німеччина, підписана в Києві 9 червня 1993 року тодішнім Президентом України Леонідом Кравчуком та Федеральним Канцлером Німеччини Гельмутом Колем. Наразі триває підготовка до підписання низки нових двосторонніх документів, зокрема міждержавної Угоди про соціальне забезпечення, Протоколу про внесення змін до Угоди про уникнення подвійного оподаткування міжурядової тощо. Більшість договірно-правової бази двосторонніх відносин складається з угод, домовленостей та програм співробітництва, укладених на міжвідомчому рівні. Впродовж тривалого часу Україна не належала до провідних напрямків зовнішньополітичного курсу Федеративної Республіки Німеччини [8].

Про це свідчить відсутність рамкового договору про відносини між Україною й ФРН. Провідними документами, які регулюють співпрацю між сторонами є Спільна декларація про основи відносин та Договір про розвиток широкомасштабних відносин в галузях економіки, промисловості, науки і техніки, укладені ще в червні 1993 року.

Договірна база відносин Німеччини з Україною є нерозвинутою у порівнянні з її аналогами щодо Росії чи Польщі. Зрештою, в діалозі між сторонами була майже відсутня політична складова. Основними ж механізмами взаємодії з Україною офіційний Берлін вважав економічні зв'язки й секторальну співпрацю. Про український порядок денний майже не йшлося й у концептуальних документах зовнішньої політики ФРН. Приміром, у коаліційній угоді 18-го скликання Бундестагу Україна згадується лише в контексті Європейської політики сусідства [9].

Ситуація змінилася лише після початку російської анексії Кримського півострова та агресії на Донбасі. Програми основних політичних сил до виборів до Бундестагу, що відбулися 24 вересня 2017 року, містять згадки про врегулювання «української кризи», засудження агресивних дій РФ та участь Німеччини у «нормандському форматі». Виняток становлять документи партій «Ліви» та «Альтернатива для Німеччини», риторика яких тяжіє до позиції офіційного

Кремля. Одночасно російська агресія проти України слугувала чинником трансформації механізмів політичного діалогу між Німеччиною та Україною [8].

По-перше, через ці події, серед механізмів українсько-німецької взаємодії активно почали застосовуватися політичні консультації. В цьому контексті слід згадати численні переговори та заснування в червні 2014 року «нормандського переговорного формату» з врегулювання кризи на Сході України за участі України, Німеччини, Франції та РФ. Для Німеччини участь у ньому є засобом ствердження пріоритетності європейського виміру в зовнішній політиці. Для України ж діалог з німецькою стороною дає змогу розглядати російську агресію в контексті європейської безпеки.

По-друге, зазнав трансформації вимір українсько-німецьких відносин, пов'язаних з ЄС. В цьому випадку мається на увазі діалог щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Для німецької сторони цей процес становить інтерес, оскільки дозволяє зміцнити вплив Союзу в Східній Європі й наростити обсяги економічної та секторальної співпраці з Україною.

По-третє, Берлін відіграє вагомую роль в підтриманні на рівні ЄС санкційного режиму проти Росії, запровадженого у відповідь на російську агресію проти України. Дане питання видається актуальним для німецької політики на тлі не припинюваної геостратегічної фрагментації інтеграційного простору ЄС. Гостроти йому додають економічні втрати, понесені після запровадження санкцій. Останні завдали економіці ФРН збитків у близько 11,1 млрд євро з 2014 по 2016 роки. Водночас, на переконання Ангели Меркель, санкції є свідченням «нормативної сили» ЄС.

По-четверте, німецька сторона підтримала розширення зв'язків нашої держави з НАТО та створення трастових фондів з допомоги Україні під час саміту в Уельсі у вересні 2014 року, а також рішення щодо надання Україні Комплексного пакета допомоги з реформування сектора оборони, погодженого на саміті у Варшаві в липні 2016 року. Свідченням поступових змін на концептуальному рівні зовнішньої політики щодо України є визнання Німеччиною РФ викликом для власної безпеки в новій редакції «білої книги» з оборонних питань 2016 року.

Таким чином, попри той факт, що український вектор не був чітко концептуалізований в системі зовнішньої політики Німеччини, в умовах російської агресії Берлін взяв курс на підтримку України. Це призвело до трансформації українсько-німецьких зв'язків із постановням в їх рамках політичного виміру, пов'язаного як з врегулюван-

ням конфлікту на Сході України, так і з взаємодією у сфері безпеки та імплементацією Угоди про асоціацію. Як наслідок, нинішній рівень українсько-німецьких зв'язків є безпрецедентно високим [10].

Україна відновлює свої позиції як важливий економічний партнер Німеччини. Упродовж 2016 р. німецькі компанії та підприємства експортували товарів та послуг до України на 550 млн євро, або на 18% більше, ніж роком раніше. Експерти відзначають, що після двох років рецесії Україна знову заявляє про себе як про ринок, що зростає, тож збільшується й зацікавленість німецького бізнесу. Протягом 2016 р. товарообіг між Україною та Німеччиною зріс на 4,1% і становив більше 6,5 млрд дол., при цьому експорт товарів зріс на 6,9%, до рівня 1,9 млрд дол., імпорт відповідно на 3%, до 4,6 млрд дол. Сальдо двосторонньої торгівлі товарами зберігає від'ємне значення і становить майже 2,8 млрд дол. У 2016 р. економіка Німеччини зросла на 1,9%, але нерівномірно: серед федеральних земель із найвищим приростом виділяються Берлін і Саксонія. При цьому німецька столиця помітно знижує ВВП Німеччини, тоді як в інших країнах мегаполіси його нарощують. Берлін зараз переживає болісний структурний перехід до міста туризму і сфери послуг. Україна увійшла до десятки головних торговельних партнерів Німеччини у центральній та східній Європі, займаючи друге місце після Росії в торгівлі ФРН із країнами СНД та Балтії. Німеччина посідає друге місце після США серед іноземних інвесторів України [4].

Імпорт з України до Німеччини демонструє динаміку зростання. Експортно-імпортні операції між двома країнами у 2017 р. продовжили взятий раніше курс на зростання. Товарообіг між Німеччиною та Україною значно поживався. Серед статей німецького експорту до України максимальну частку мало промислове устаткування. Розширення й експорту, й імпорту спонукало зростання німецько-українського товарообігу. Зростання спирається, насамперед, на підвищення рівня німецького експорту в Україну після понад 30 місяців падіння або стагнації, коли в країні не було попиту на ці товари. Для Німеччини це є дуже чітким сигналом: зростає платоспроможність, компанії-інвестори бачать подальші перспективи для співробітництва. Закуповується все потрібне для модернізації української економіки: машини, технічні промислові установки. Експерти вважають, що Україна має всі можливості для ще вищих показників на європейському, зокрема на німецькому ринку, адже з недавнього часу йде мова про деяку реструктуризацію української економіки. Якщо раніше важка індустрія була мотором української економіки, то нині її вплив постійно зменшується. На її місце дедалі

частіше заступає легка індустрія: текстильна, електронна промисловість, виробництво автозапчастин, а також меблів, харчових продуктів і кормів. Важка індустрія, звичайно, й надалі відіграє формувальну роль в Україні, але вже не найважливішу [3].

Восени 2005 року у Німеччині відбулися позачергові парламентські вибори та був сформований новий федеральний уряд на чолі з Ангелою Меркель. Оскільки за результатами дострокових виборів до Німецького Бундестагу традиційним союзником – Християнсько-демократичний союз / Християнсько-соціальний союз (ХДС/ХСС) – Вільна демократична партія (ВДП) чи СДПН-«Союз 90/Зелені» – не вдалося самостійно утворити парламентську більшість, сторони дійшли компромісу у створенні «Великої коаліції» ХДС/ХСС і СДПН (Коаліційна угода підписана 18 листопада 2005 року). У цей час саме ХДС активніше виступав на підтримку європейської перспективи України. У Коаліційній угоді із СДПН чітко зазначена мета підтримки процесу демократичних реформ в Україні та реалізації угоди 2005 року між ЄС та Україною: «Нашою метою залишається подальша посилення підтримка демократичного й економічного процесу реформування в Україні. Ми виступаємо за те, щоб Україна знайшла своє місце в Європі» [11].

Тривалий час позиція А. Меркель зводилася до намагання знайти нову форму відносин ЄС та України, якою могла б бути «тісна співпраця» як проміжна фаза між наявною нині Європейською політикою сусідства (ЄПС) і повноправним членством у ЄС. При цьому наголошувалося, що й на цій стадії не слід давати українському керівництву певних обіцянок чи надавати європейську перспективу Україні [2].

Ключовими зовнішньополітичними пріоритетами для Німеччини є співпраця з найвпливовішими країнами світу, такими як США, Канада, Росія, Китай, Японія та Індія, трансатлантична кооперація в рамках НАТО, питання роззброєння та контролю над озброєннями, концентрація на проблемних регіонах, що становлять потенційну загрозу світовій безпеці, а також підтримка миротворчих процесів у нестабільних регіонах. Водночас з огляду на те, що Україна є безпосереднім сусідом Євросоюзу, Німеччина проголошує зацікавленість у підтримці подальших демократичних перетворень в Україні. ЄС загалом та Німеччина зокрема керуються при цьому таким принципом: без стабільної України не можна говорити про стабільність у Східній Європі. Однак Україна при цьому розглядається як «буферна зона», що може гарантувати безпеку на східних кордонах ЄС [4].

Розвиток українсько-німецьких відносин суттєво залежатиме від

німецько-російського чинника, а можливості покращення відносин між Києвом і Берліном у жодному разі не йтимуть на шкоду інтересам взаємин між Берліном і Москвою [6].

Окрім того, останніми роками спостерігається відчутне загальне охолодження Берліна щодо Києва. Ключовими факторами, що спричинили такий стан речей і втрату динаміки політично-інституційного співробітництва, можна назвати тривалу відсутність політичної стабільності в Україні, повільний прогрес на шляху реформ, необхідних для позитивних перетворень у державі, непослідовність їх впровадження та систематичне порушення взятих на себе зобов'язань. Водночас Німеччина демонструє прагнення грати більшу роль у питаннях безпекового співробітництва в Європі та зацікавлена в участі України щодо пожвавлення процесу вирішення Придністровського конфлікту. Німецька сторона виступає за активізацію переговорного процесу у форматі «5+2» та виведення російського контингенту або заміни його на змішаний російсько-європейський чи лише європейський. Дана проблема потребує подальшого моніторингу з боку України, оскільки позитивний розвиток ситуації може суттєво вплинути на зміцнення клімату довіри в Європі та формування нової системи європейської безпеки [2].

Співробітництво в економічній та енергетичній сферах є активнішим. Німеччина є однією з найпотужніших країн-експортерів промислових товарів, а Україна – перспективний ринок збуту. Зважаючи на значну залежність від зовнішньої торгівлі та високі темпи зростання показників експорту, ФРН дедалі більше зацікавлена у розширенні своєї присутності на зовнішніх ринках та у виході на нові. Український ринок має значний потенціал, але за умови модернізації економіки країни та сталого економічного розвитку. Німеччина чітко усвідомлює дану тенденцію, а тому є найбільшим після США донором двосторонньої допомоги Україні [6].

Негативом для України у торговельно-економічних відносинах з Німеччиною є традиційно від'ємне сальдо. До того ж значний обсяг імпорту з Німеччини складають вироби високотехнологічного виробництва, тоді як у структурі експорту з України переважає дувальницька сировина. В даній ситуації необхідно зосередити увагу на можливостях реструктуризації торгівлі між Україною та Німеччиною. Німеччина посідає друге місце (після Кіпру) за обсягом прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну [11].

Німецька сторона відзначає наявність значного потенціалу для нарощування німецько-українського співробітництва у торговельно-економічній та інвестиційній сферах, зокрема в енергетиці, сіль-

ському господарстві, інфраструктурі, біотехнологіях тощо. Україна має великі промислові центри. Водночас в Україні існує низка проблем, які перешкоджають ефективній співпраці. Серед цих проблем німецька сторона відзначає такі: загальна законодавча нестабільність і ненадійність правової системи; несприятливе інвестиційне середовище, відсутність стабільності та прозорості; інвестиційний податок 20%; високий рівень бюрократії та корупції; проблеми із поверненням ПДВ німецьким експортерам; затримка у переговорному процесі щодо підписання Угоди про зону вільної торгівлі, зокрема відсутність суттєвого прогресу в імplementації *acquis communitaire*; недосконалість і непрозорість механізму проведення тендерів; корумпована та ускладнена процедура реєстрації підприємств. Покращення інвестиційного клімату та приплив іноземного капіталу є важливим фактором економічного зростання. Саме іноземні інвестиції сприяли успішній трансформації нових членів ЄС. Поки що, за оцінками німецької сторони, в Україні не спостерігається прогресу на даному напрямі. Основним принципом енергетичної політики Німеччини сьогодні є диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання, що повністю відповідає загальній енергетичній політиці ЄС [11].

Німеччина вже давно висловлює свою зацікавленість щодо проєктів у галузі біоенергетики в Україні. За підсумками Українсько-німецького форуму з біоенергетики, що відбувся 12 червня 2010 року, готується до реалізації низка проєктів та прямі переговори з інвесторами і фінансовими установами ФРН. Пріоритетними напрямками розвитку біоенергетики в Україні визначено використання як енергоресурсу біомаси та аграрних відходів, спалення та гранулювання деревних відходів та біогазу. Одна з основних перешкод для реалізації цих проєктів – проблема законодавчого забезпечення. Представники німецької сторони наголошують, що закон про «зелений тариф», ухвалений нещодавно в Україні, працює, а закон про біопаливо – недосконалий і практично недієвий.

Стан двостороннього співробітництва України та Німеччини можна схарактеризувати як незадовільний. На дану ситуацію безпосередньо впливає низка зовнішньо- та внутрішньополітичних факторів. Сьогодні головна увага ФРН зосереджена на подоланні численних проблем всередині ЄС, пов'язаних насамперед із необхідністю пошуку шляхів виходу з важкої економічної та фінансової кризи, зокрема кризи єврозони. Несприятливою є також політична ситуація в самій Німеччині, де керівна коаліція стрімко втрачає по-

зиції насамперед через непопулярність антикризових заходів серед опозиції та населення [7].

Отже, Німеччина очікує від України чіткого бачення, а головне конкретних цілеспрямованих дій на шляху модернізації держави та економічної інтеграції з ЄС. У цій ситуації Україні доцільно перейти від стратегії «морального тиску» щодо надання перспектив членства в ЄС до системного впровадження економічних реформ. Німеччина зацікавлена в українському ринку, який має для неї значний потенціал і робить вагомий внесок в економічну інтеграцію України з ЄС. Важливим пріоритетом для ФРН є також модернізація української газотранспортної системи. При цьому слабка зацікавленість німецьких компаній у створенні тристороннього консорціуму з її управлінням пояснюється відсутністю чітких бізнес-пропозицій з українського боку, що своєю чергою зумовлене роллю держави як монополіста в енергетичному секторі та непрозорим законодавством України [5].

Таким чином, з метою активізації та інтенсифікації двосторонніх відносин з Німеччиною Україні необхідно зосередити зусилля на розробці комплексної стратегії щодо подальшої співпраці з ФРН, зосередившись на трьох ключових напрямках: 1) активізація та посилення політичного та безпекового діалогу; 2) подальша розбудова та оптимізація торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва; 3) співпраця в енергетичній сфері. Також, Німеччина належить до найголовніших торговельно-інвестиційних партнерів України. Найважливішими товарами німецького експорту є машини, транспортні засоби, хімічна продукція та електротехнічні вироби. Найважливішими товарами українського експорту є текстиль, одяг, метали/сплави/ залізни вироби та хімічна продукція. Багато німецьких фірм мають свої представництва в Україні. Окрім Посольства Німеччини, їхніми інтересами в Україні опікується також «Делегація німецької економіки», яка представляє Асоціацію торговельно-промислових палат Німеччини.

Джерела та література:

1. Закон України. Про торгово-промислові палати в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80>

2. Наталія Микольська: Україна посилює торговельно-економічні відносини з Німеччиною. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d59bf5af-450b-4d4a-a13d-0f75cc6198c7&title=NataliaMikolska-UkrainaPosiliuTorgovelnoekonomichniVidnosiniZNimechchinoiu>

3. Німецький імпорт до України зріс. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nemetskiy-import-ukrainu-vyros-28-1477722333.html>
4. Названий головний торговий партнер України в ЄС: інфографіка. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/economics/enews/nazvan-glavnyu-torgovu-partner-ukrainy-v-es-infografika-1108390.html>
5. Німецько-українські економічні відносини. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/themen/wirtschaft/-/1335924>
6. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка, 1918-1933 рр. К. : Інститут історії України НАН України, 2008. 323 с.
7. Кудряченко А.І., Грабарчук Г.О. Україна й Німеччина – двосторонні відносини на початку 90-х років. К.: *Наукова думка*, 1994. 25 с.
8. Договірною-правова база. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/dogovirno-pravova-baza>
9. Договірною-правова база між Україною та Німеччиною. URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/?country=ger
10. Україна та ФРН: Торговельно-економічне співробітництво. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19214/>
11. Відносини України та Німеччини: пріоритети, проблеми, перспективи. URL: <http://divovo.in.ua/strategichni-prioriteti-4-21-2011-r.html>

Вікторія Гордійчук

Національний університет «Острозька академія»

ВПЛИВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО СПОРУ НА ЯПОНСЬКО-ПІВДЕННОКОРЕЙСЬКІ ВІДНОСИНИ

У статті розглянуто вплив територіальних суперечок за острові Цусіма та групу островів Ліанкур, а також сперечання стосовно офіційної географічної назви моря, що розділяє Японію та Корейський півострів. Досліджено історичне підґрунтя територіальних конфліктів, наведено аргументацію, котру використовує кожна із сторін на підтвердження власних претензій. Також проаналізовано вплив цих суперечок на двосторонні відносини та співпрацю держав.

Ключові слова: Японія, Південна Корея, територіальний спір, скелі Ліанкур, Японське море, острови Цусіма.

Viktoriia Hordiichuk

THE ROLE OF TERRITORIAL DISPUTE ON JAPANESE-NORTH KOREAN RELATIONS

The article deals with the impact of territorial disputes over the Tsushima Island and the Liancourt Rocks, as well as the dispute over the official geographical name of the sea that separates Japan and the Korean Peninsula. The historical background of the territorial conflicts and the arguments used by each party to confirm their claims has been investigated. Also were analyzed the impact of these disputes on the bilateral relations and cooperation of the states.

Keywords: Japan, South Korea, territorial dispute, Liancourt Rocks, Sea of Japan, Tsushima Island.

Зважаючи на швидку трансформацію політичних та економічних відносин у регіоні Східної Азії, ключову роль тут починають відігравати взаємини між Японією та Республікою Кореєю. Зокрема обидві країни після Другої світової війни обрали західний вектор розвитку інституту держави, що містить демократизацію суспільства, ринкову модель економіки, розвиток соціальної бази, дотри-

мання прав та забезпечення свобод людини. Ці суб'єкти міжнародних відносин є стратегічними союзниками Сполучених Штатів Америки у військовій та політичній сферах, також вони зацікавлені у розв'язанні проблеми нуклеаризації Корейського півострова та виступають близькими партнерами у питанні протидії економічній політиці КНР. Співробітництво між державами розвивається у сферах просування ідеї тісної співпраці на міжнародній арені у політичній та економічній сферах. Але дестабілізацію у взаємини між акторами вносить історична проблема територіального конфлікту за острови Ліанкур, острів Цусіма і суперечності щодо назви Японського моря.

Розглядаючи проблематику відносин Японії та Республіки Кореї, було сформувано завдання до виконання:

- 1) дослідити причини конфлікту за острови Ліанкур та острів Цусіма. Визначити роль цього конфлікту у двосторонніх відносинах;
- 2) окреслити позиції та аргументацію позицій обох сторін. Описати протікання конфлікту, загострити увагу на його активних фазах;
- 3) проаналізувати причини сперечань довкола назви Японського моря, вказати його джерела, а також навести аргументацію, котрою послуговуються обидві сторони в обґрунтуванні власної позиції.

Метою дослідження є аналіз впливу територіальних суперечок за острови Ліанкур та острів Цусіма, а також суперечностей щодо назви Японського моря на відносини Японії та Республіки Кореї.

Варто зауважити, що коло доступних матеріалів для опрацювання є досить обмеженим та не містить праці вітчизняних науковців. У своїх дослідженнях авторка статті користувалася здебільшого інтернет-джерелами, офіційними сайтами МЗС Республіки Кореї та Японії й статтями у вітчизняних та закордонних періодичних виданнях. Важливий внесок до напрацювання науково-дослідної бази відносин Японії та Південної Кореї було зроблено Б. Глоссерманом, С. А. Снайдером, та Тхе Хе Кімом, котрі працювали над дослідженням відносин Японії та Південної Кореї, а також проаналізували вплив США на двосторонні відносини [1; 3]. Проблематика історичного контексту відносин Японії та Республіки Кореї розробляється К. Кімуруо [4].

За останнє десятиліття суттєво зросла напруга довкола територіальної суперечки за острови Ліанкур. Це сталося на фоні охолодження відносин між Японією та Південною Кореєю, котре було спричинене несумісними поглядами на спільне минуле, зокрема його трактування. Свою роль у погіршенні відносин зіграла також торгова війна, яка розпочалася на фоні цих непорозумінь. Перш ніж розглядати вплив суперечки на відносини, варто визначити та дати

пояснення самого об'єкту суперечки. Острови Ліанкур – це група незаселених скелястих островів, котрі розташовані в Японському морі та підконтрольні Республіці Кореї. Тривалий час велася дискусія щодо їх приналежності, хоча офіційно Японія претензії на цю територію не оголошувала. Варто зазначити, що острови окрім загально прийнятої назви, Ліанкур, мають також як японський варіант так і корейський. У Південній Кореї їх називають Токто («самітні острови»), а в Японії, Такесіма («бамбукові острови») [11].

Аргументуючи власні претензії на острови, обидві держави опираються на історичні записи та карти. Південнокорейська сторона стверджує, що розташування островів Ліанкур у Японському морі, відповідає розташуванню островів Усандо на історичних картах Кореї, своєю чергою, японська сторона заперечує це твердження та наполягає, що розміщення островів Усандо на корейських картах відповідає розташуванню острова Чукто, котрий лежить неподалік найбільшого корейського острова в цьому морі Улліндо [12]. Японія ж свої аргументи базує на історичному входженні цих островів у склад Японської Імперії. Приєднання відбулося у 1877 р. і з цього часу острови Ліанкур знаходилися під повною та беззаперечною владою Японії. Навіть після насильницького приєднання Кореї до Японії, ці острови не увійшли до складу новоутвореного Корейського генерал-губернаторства, а залишалися у складі префектури Сімане.

Сьогодні головною причиною існування цієї дискусії є суперечлива інтерпретація факту – чи відноситься відмова Японії від суверенітету над власними колоніями до островів Ліанкур. Корея у свій час звернулася за роз'ясненнями до Верховного командування окупаційних Союзних сил щодо питання включення Ліанкурових скель до території, на які суверенітет Японії поширюватися не повинен. Верховне командування оголосило своє рішення в Інструкції № 677 від 29 січня 1949 р., підкреслюючи, що острови Ліанкур відносяться до тих територій, що були звільнені від японського панування. Підтвердженням цього стала Лінія Макартура, котра була проведена у Японському морі задля обмеження доступу японців до прибережних вод, а також створення морського кордону між двома окупаційними зонами, Кореєю та Японією. Лінія розмежування, проведена американським генералом Дугласом Макартуром, включала острови Ліанкур до Південної Кореї, відповідно Японії було заборонено наближатися до них ближче ніж на 13 миль [11]. Проте наступна Інструкція Верховного командування заперечувала попередню постанову. В ній острови Ліанкур не визнавалися частиною Південної

Кореї та декларувалося, що Японія має право на висування вимог щодо повернення островів під свій контроль. В остаточному мирному договорі, що був підписаний у Сан-Франциско між Японією та Союзними державами, ці острови не згадуються. Це дало можливість Японії сьогодні висувати власні претензії на острови Ліанкур. З того часу Японія декларувала вимоги повернути острови, а задля утвердження власних позицій та вияву непохитності у питанні приналежності островів Ліанкур, наприкінці ХХ ст., у префектурі Сімане було започатковано «День Такесіми», котрий святкується щороку 22 лютого [5].

Попри невизначеність статусу островів, Південна Корея, після підписання Мирного договору 1951 р., встановила контроль над островами Ліанкур. Важливим кроком для остаточного утвердження власного права на ці території було введення нею у 1954 р. невеликого гарнізону сил берегової охорони. Це було зроблено задля закріплення власних позицій у Японському морі, в результаті підвищеної напруги довкола островів часто під пересічні обстріли берегової охорони потрапляли рибальські човни обох сторін. Більших втрат в цьому протистоянні зазнала японська сторона. Значна кількість японських човнів та рибалок потрапили в полон і були довгий час ув'язнені на території Республіки Кореї [3].

Суттєвою перешкодою, котра не дозволяє визначити приналежність територій класичним способом, тобто референдумом, є відсутність постійного населення на островах. Тут тимчасово проживають працівники правоохоронних служб Республіки Кореї, котрі слідкують за порядком на островах та прилеглих до них територіях, а також персонал, котрий забезпечує роботу маяка. Варто зазначити, що важливу роль у цій суперечці відіграє також суспільна думка та громадські настрої в обох країнах. За останні п'ять років серед південно-корейців популярним стало відвідування островів Ліанкур з туристичною метою для підкреслення громадської підтримки офіційної позиції держави. Своєю чергою, в Японії щороку влаштовують значні святкування Дня Такесіми у префектурі Сімане, яку відвідують в цей день японці з різних префектур, аби висловити підтримку державі у питанні приналежності островів.

Інтерес Японії та Республіки Кореї до цих островів, більшою мірою, стосується не браку територій, а висловлення протесту іншій стороні, а також підкреслення непорушності кордонів та сили держави на міжнародній арені. Для Південної Кореї ця суперечка є своєрідною можливістю утвердження власних позицій у регіоні. Своєю чергою, для Японії перемога Республіки Кореї означатиме втрату

впливу у регіоні та буде виявом слабкості, що є неприпустимим для політичних еліт. Окрім геополітичних чинників, інтерес до островів Японії та Південної Кореї стосується також прибережних вод та шельфу. Акваторії довкола островів багаті рибою та водоростями, а також потенційно містять поклади природного газу та, як наслідок, – метанового клатрату [7].

Історично події довкола островів розвивалися досить не рівномірно, як і будь-який конфлікт, він переживав різні фази розвитку. Періодично дискусії щодо островів затихали, проте ні для Японії, ні для Південної Кореї ця суперечка не втрачала своєї актуальності. Через це відносини Південної Кореї та Японії часто загострювалися. Зокрема проблема приналежності островів Ліанкур ставала причиною тимчасового зупинення переговорів про поглиблення співпраці. Особливо загострився конфлікт в останні двадцять років. Точкою неповернення, що розділила відносини Японії та Кореї на «до» та «після», а також підкреслила непримиренність позицій стала ситуація 2008 р., коли Міністерство освіти та науки Японії затвердило коментар до методичного посібника для вчителів, у якому вперше рекомендувало звертати увагу учнів на територіальну суперечку між Японією та Республікою Кореєю [5]. Це викликало обурення уряду Південної Кореї і до Токіо було надіслано ноту протесту з вимогою прибрати ці рядки з методичного посібника, на що Японія відповіла різкою відмовою. Як результат, Південна Корея відкликала свого посла з Японії, а також скасувала або ж перенесла не менше як 104 спільні, попередньо узгоджені та сплановані події, наприклад спортивні матчі, дипломатичні зустрічі та прийоми, культурні заходи. Згодом ця ситуація дещо втихла, а посол Республіки Кореї повернувся до Японії. Проте у 2011 р. уряд японської префектури Сімане прописав більш як 100 громадян Японії на островах Такесіма, на що Південна Корея надіслала ноту протесту японському уряду, яку вкотре, було проігноровано [3]. В наступні роки напруга довкола островів лише посилилася.

Свідченням цього є події 2012 р. коли тодішній президент Південної Кореї Лі Мьон Бак відвідав острови Ліанкур. Він став першим президентом Республіки Кореї який відвідав спірні території. Це відбулося з метою підняття рейтингу, котрий знизився напередодні президентських виборів через корупційні скандали, до яких були причетні його брат та наближені. У відповідь Японія тимчасово відкликала свого посла Муто Масатоші з Республіки Корея, а японський міністр закордонних справ Гемба Коїчіро висловив протест щодо незаконного візиту корейського президента на японську

територію. Зважаючи на все більше загострення суперечки, японська сторона звернулася до уряду Республіки Корея з пропозицією подати спільний позов до Міжнародного суду для остаточного врегулювання наявної проблеми. Проте Південна Корея відмовилася і звинуватила Японію в підігріванні конфлікту [13].

Ескалація довкола Ліанкурових скель відбулася також у 2017-2018 рр. Південна Корея провела військові навчання, в ході яких було відпрацьовано порядок дій у тому разі, якщо Японія спробує захопити острови силою. Це найімовірніше було спричинено подіями, що стосуються внесення поправок до Конституції. Сіндзо Абе напередодні активно просував ідею щодо зміни трактування 9 ст. Конституції Японії, котра забороняє формування збройних сил та не визнає право держави на ведення війни. У 2014 р. було прийнято нове трактування, котре дозволяє Японії брати участь у закордонних військових та миротворчих операціях з метою допомоги країнам-партнерам. Попри Закон про трактування 9 ст., дискусія щодо внесення змін до конституції досить активно ведеться і сьогодні. Ці дискусії осуджують держави Східної Азії, особливо активно свій протест проявляють саме Південна Корея та КНР.

Наступним етапом ескалації конфлікту довкола островів Ліанкур стало прийняття та публікація японської «Білої книги з питань оборони» у 2017 р., у якій Японія декларує, що острови Такесіма є споконвічною власністю японського народу і державний уряд не має наміру відмовлятися від претензій на них. Згодом у лютому 2018 р. Генеральний секретар кабінету міністрів Японії Йосіхіде Суга виразив протест Республіці Кореї щодо Корейського прапора єдності із зображенням Корейського півострова, включно з островом Улліндо та островами Ліанкур. Цей прапор було піднято під час хокейного матчу між об'єднаною корейською збірною та командою Швеції [10]. Ще одна проблема виникла у квітні цього ж року, коли під час між-корейського саміту подали десерт, прикрашений табличкою з шоколаду, на якій було зображено карту єдиної Кореї включно з островами Ліанкур. «Зважаючи на нашу позицію стосовно територіальної суперечки щодо островів Такесіма, дії Південної Кореї є неприйнятними, це викликає у нас обурення» – заявив глава департаменту Азії та Океанії міністерства закордонних справ Японії Кендзі Канасугі [3].

Територіальний конфлікт, котрий, хоча і не оголошений офіційно, проте створює певне напруження для обох держав, стосується також острова Цусіма, котрий входить до складу Японії. Офіційно Сеул так і не оголосив свої претензії на цю територію. Острів зна-

ходиться у Корейській протоці і громадяни Республіки Кореї часто вимагають від уряду встановити контроль над островом та включити його до складу Південної Кореї. Такі вимоги звучали у 2008 та 2010 рр., зокрема місцева влада провінції Масан оголосила 19 червня «Днем Даемадо». У прибережних провінціях також час від часу проходять мітинги, під час яких південнокорейці заявляють про приналежність цієї території Республіці Кореї.

Варто зазначити, що міський голова острова Цусіма – Хідео Неджиме заявив, що хоча острів межує з Південною Кореєю, проте вже протягом століть перебуває під японським контролем. Зокрема він наголосив, що після закінчення Другої світової війни Верховне командування Союзних сил залишало острів у складі Японії, попри вимогу корейського уряду передати його Південній Кореї.

«Ми мали тісні економічні зв'язки з Південною Кореєю, але протягом всієї історії ми є частиною Японії, і цей факт не піддається сумніву», – сказав пан Неджиме [9]. Попри те, що цей конфлікт більш пасивний в порівнянні із суперечкою за острови Ліанкур й проявляється він не стільки у діях уряду, скільки у діях населення держави. Це створює напруження не лише на рівні сприйняття націй та їх ставлення один до одного. Суперечність має негативний вплив на формування добросусідських відносин, і, як результат, підігріває вже присутні суперечки та конфлікти.

Ще одна територіальна суперечність стосується не права на володіння тією чи іншою територією, а назви цієї території. Це сперечання щодо назви моря, котре розташоване між Корейським півостровом та Японським архіпелагом. Сьогодні найбільш поширеною та загальноприйнятою його назвою є «Японське море». Більш як 97% карт, якими користуються у всьому світі, за винятком карт у Республіці Кореї та Північній Кореї, використовують саме цю назву. Вона була прийнята на конференції Міжнародної гідрографічної організації, котра стосувалася меж морів та океанів і була проведена під егідою ООН. На конференції було затверджено міжнародну назву морського простору, що знаходиться між Японським архіпелагом та Корейським півостровом як «Японське море». Проте Південна Корея стверджує, що оскільки в цей період Корея знаходилася під владою Японії, у неї не було можливості висловити протест щодо цього рішення. Через це, починаючи з 1992 р. на кожній конференції ООН, що стосується уніфікації географічних назв, Південна Корея висуває пропозицію переглянути назву Японського моря і замінити її на «Східне море» чи «Східно-корейське море», або затвердити

можливість використання обох назв, як Японського моря так і Східного моря.

Своєю чергою, Японія наполягає, що лише назва «Японське море» повинна використовуватись. Згідно з історичними даними ця назва вперше була використана європейцями наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. для позначення цього моря на тодішніх картах. Згадана назва використовується світовою спільнотою вже більш як 200 років. Також Японія наголошує, що це цілком природно коли море, котре відокремлюється від океану сушею, називають основним архіпелагом, котрий їх розділяє. На цьому принципі і базується назва «Японське море» і тому лише ця назва повинна залишатися в ужитку. Також як аргумент на підтвердження своєї позиції Японія стверджує, що назва «Японське море» базується на тому факті, що без існування Японського архіпелагу ця морська зона не існувала б. Завдяки цьому назва «Японське море» стала широко розповсюдженою в усьому світі [6].

Отже, опираючись на вище викладений матеріал, можна зробити висновок, що територіальні суперечки Японії та Південної Кореї займають чільне місце у формуванні відносин між державами та мають значний вплив на співпрацю обох держав. Погіршення відносин потенційно негативно вплине на роль обох акторів у регіоні. Це імовірно послабить позиції держав не лише у регіоні, але і на міжнародній арені.

Варто також зазначити, що територіальні конфлікти Японії та Республіки Корея є довготривалими, що значно ускладнює процес їх врегулювання. Також на заваді вирішенню вище згаданих конфліктів стають націоналістичні настрої громадян, котрі, у разі згоди урядів на пошук компромісу, звинувачують чинну владу у зраді державного інтересу. Усе це в комплексі не дозволяє Японії та Південній Кореї вирішити суперечки та врегулювати відносини, тому рівень співпраці зменшується, що негативно впливає не лише на відносини між державами, але і на Східно-Азійський регіон в цілому, створюючи ще один центр напруги.

Джерела та література:

1. Glosserman B., Snyder S. The Japan–South Korea Identity Clash: East Asian Security and the United States. *New York City: Columbia University Press*, 2017. 240 p.

2. Hyonhee Shin, Josh Smith, Kiyoshi Takenaka. South Korea to scrap intelligence-sharing pact with Japan amid dispute over history. 2019. URL:

<https://mind.ua/news/20201158-pivdenna-koreya-virishila-bilshe-ne-dilitis-rozviddanimi-z-yaponieyu-shchodo-kndr>

3. James J. Kim, Kang Chungku. South Korean Attitudes about ROK-Japan Relations on the Rocks. URL: <http://en.asaninst.org/contents/south-korean-attitudes-about-rok-japan-relations-on-the-rocks/#1>

4. Kimura Kan. The Burden of the Past: Problems of Historical Perception in Japan-Korea Relations. *Michigan: University of Michigan Press*, 2019.

5. Peretiатko Markiiian. Euronews. Ліанкурові Скелі: суперечка між Токіо та Сеулом через шкільні підручники. 2016. URL: <https://ua.euronews.com/2016/03/18/south-korea-protests-over-japan-school-textbooks-claiming-disputed-islands>

6. Ministry of Foreign Affairs of Japan. The Issue of Name “Sea of Japan”. 2017. URL: https://www.mofa.go.jp/a_o/na/page1we_000109.html

7. Petro Industry News. Gas exploration off Dokdo May. 2010. URL: https://www.petro-online.com/news/fuel-for-thought/13/aberdeen_university/gas_exploration_off_dokdo/9409

8. Tae-hyo Kim, Glosserman B. The Future of U.S.-Korea-Japan Relations: Balancing Values and Interests. *Washington: Center for Strategic & International Studies*, 2004. 240 p.

9. The Taipei Times. S Korea not calmed by Japan’s statement in territorial dispute. 2005. URL: www.taipeitimes.com/News/world/archives/2005/03/19/2003246889

10. Wikipedia. Корейський прапор об’єднання URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

11. Wikipedia. Скалы Лианкур. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

12. Сафронов А. Quote.rbc.ru. Почему разругались Япония и Южная Корея 2019. URL: <https://quote.rbc.ru/news/article/5d234b7f9a79478e89a122ad>

13. Посольство Японії в Україні. Питання «Такешіма» URL: https://www.ua.emb-japan.go.jp/itprtop_uk/00_000844.html#%D0%A2%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%88%D1%96%D0%BC%D0%B0:%B20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0

Володимир Мельничук

Національний університет «Острозька академія»

ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В ІНІЦІАТИВІ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ»

У статті розглянуто ретроспективу українсько-китайського діалогу з питання приєднання України до ініціативи «Пояс і шлях», геополітичні умови, що впливають на можливість такого приєднання та кроки, проблеми, які необхідно вирішити для реалізації проекту, тощо. Особливу увагу приділено основним тенденціям двосторонніх відносин та позицій країн щодо проблем, які впливають на діалог в рамках ініціативи. Дано оцінку перспективам участі України в проекті.

Ключові слова: *Україна, КНР, ОПОШ, транспорт, інвестиції, магістраль, РФ.*

Volodymyr Melnychuk

PROSPECTS FOR UKRAINE'S PARTICIPATION IN THE BELT AND ROAD INITIATIVE

The article considers a retrospective of the Ukrainian-Chinese dialogue on Ukraine's accession to the Belt and road initiative, geopolitical conditions that affect the possibility of such accession and steps, problems that need to be solved for the project implementation, and so on. Special attention is paid to the main trends in bilateral relations and the countries' positions on issues that affect the dialogue within the framework of the initiative. The prospects of Ukraine's participation in the project are assessed.

Keywords: *Ukraine, China, BRI, transport, investment, highway, Russia.*

Одним із найважливіших глобальних геополітичних проєктів початку ХХІ ст. є ініціатива КНР «Один пояс, один шлях». Суть цього проєкту полягає у побудові сухопутних магістралей та налагодження морських та повітряних сполучень між Китаєм та країнами Європи по типу Шовкового шляху, який існував у давнину. Ця ініціатива суттєво змінить торгівельні шляхи в усій Євразії та, потенційно, на-

дасть нові можливості розвитку багатьом країнам Азії, Європи та Африки.

Важливим питанням у прокладанні маршрутів у Європі є участь України у цій ініціативі через її географічне положення на перетині головних транспортних шляхів в регіоні, а також на основному шляху, який сполучає Азію та Європу на суші. Перші кроки у напрямку укладання домовленостей щодо співпраці України та КНР у цьому питанні були покладені 20 червня 2011 року в ході візиту Голови КНР Ху Цзіньтао в Україну, коли була підписана спільна Декларація про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР [2]. Перед тим, 18 квітня 2011 року за сприяння урядів держав було підписано угоду про надання експортно-імпорнтним банком КНР кредиту для будівництва залізничного сполучення об'єктів інфраструктури в Київській області. При цьому варто зауважити, що під час будівництва у сторін виникали протиріччя, пов'язані з інтерпретацією домовленостей, через що проект не вдалось реалізувати вчасно (до кінця 2012 року) [9]. Надання такого кредиту яскраво ілюструє основні інтереси сторін: зацікавленість Китаю у створенні якісної інфраструктури на новому Шовковому шляху та України у фінансуванні проектів покращення комунікацій саме на території України. Очевидно, що такі інтереси і стали основою для підписання угоди про розвиток стратегічного партнерства.

Відповідно до тексту декларації китайська сторона висунула чотири пропозиції: 1) зміцнити взаємну довіру і підтримку, зміцнити політичну основу китайсько-українських відносин стратегічного партнерства; 2) всебічно сприяти прагматичному співробітництву, зміцнювати матеріальну основу відносин стратегічного партнерства. Розширити і поглибити прагматичне співробітництво в галузі торгівлі, економіки, інвестицій, нових високих технологій, корисних копалин, енергетики та сільського господарства, всебічно підвищити рівень китайсько-українського ділового співробітництва, зробивши пріоритетом великі проекти; 3) розширити гуманітарні обміни, зміцнити соціальну основу китайсько-українських відносин; 4) активізувати співпрацю між двома сторонами в міжнародних і регіональних справах, розширити багатосторонню основу китайсько-українських зв'язків [10]. При цьому варто враховувати, що зовнішня політика КНР базується на власній економічній вигоді. Тому усі вище вказані пропозиції спрямовані на задоволення інтересів Китаю, тому українська сторона повинна критично підходити до їх розгляду задля досягнення домовленостей, які будуть вигідні також і для України.

На наступний рівень переговори вийшли 5 грудня 2013 р., коли був підписаний договір про дружбу і співробітництво між Україною та КНР, який відобразив основні принципи розвитку українсько-китайських відносин стратегічного партнерства і співробітництва на двосторонній основі та в рамках багатосторонніх механізмів, містив перелік пріоритетних сфер розвитку практичного співробітництва. Крім того, була підписана спільна декларація про подальше зміцнення відносин стратегічного партнерства, що містила досягнуті сторонами основні домовленості щодо розвитку майбутньої взаємодії [1].

Після Революції Гідності в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 рр. китайська сторона не змінила своїх поглядів. Незважаючи на те, що КНР відмовилась засуджувати дії РФ, вона також не відмовилась продовжувати діалог з новим українським урядом. «Китайська сторона висловила глибоку стурбованість у зв'язку з конфліктом на Україні і закликала сторони зберігати холоднокровність і стриманість, слідувати домовленостям, досягнутим Росією, США, ЄС і Україною в Женеві, і відмовитися від будь-яких сил або насильства, які можуть погіршити ситуацію. Для пом'якшення ситуації сторонам необхідно якомога швидше запуснути політичний діалог і процес примирення» – заявив офіційний представник МЗС КНР Цінь Ган, коментуючи ситуацію в Україні в травні 2014 року [3]. Таким чином Китай підтвердив свою політику ігнорування політичних непорозумінь на користь економічній вигоді. Це означає, що КНР продовжуватиме співпрацю з Україною навіть в умовах неоголошеної війни з Росією. Але в той же час це ставить під питання дії КНР у випадку розвитку конфлікту, адже в такому разі китайська сторона може прийняти рішення не на користь України, якщо воно відповідатиме інтересам Китаю, навіть коли суверенітет України буде під загрозою.

На користь цього свідчать і дані щодо товарообігу в торгівлі між державами. Станом на кінець 2018 року товарообіг між державами становив 11 млрд. доларів, тобто Китай став найбільшим торговельним партнером України, випередивши РФ. При цьому торговельне сальдо для України від'ємне [3]. Незважаючи на це статистика свідчить, що важливість торгівлі з КНР для української економіки лише зростає і ця тенденція буде зберігатись і в майбутньому.

Беззаперечним є також інтерес КНР в прокладанні маршруту нового Шовкового шляху через Україну, в тому числі і морським шляхом через необхідність диверсифікувати та понизити навантаження на майбутні шляхи транспортування енергоносіїв та інших товарів.

У Пекіна є добре налагоджені і облаштовані морські шляхи, які з'єднують узбережжя Китаю через Малаккську протоку, Індійський океан, Суецький канал, Середземне море, Гібралтарську протоку з Євросоюзом – одним з головних торгових партнерів КНР. Торгівля здійснюється через порти Гамбург і Роттердам, які є одними з найбільших портів світу. Що стосується відгалуження від середземноморського маршруту в Чорне море, то воно проходить через чорноморські протоки Босфор і Дарданелли і замикається на найбільший за вантажообігом український порт Одесу. Однак доставка контейнера з Шанхаю в Гамбург або Роттердам морським шляхом обходиться в середньому в 2500-3000 дол. і займає від 30 до 45 днів. Доставка ж залізницею, хоча і обходиться в 8000-15000 дол., але займає 7-15 днів, а переплата за швидкість може бути виправдана поставками декількох груп товарів високої вартості [12]. При цьому велика частина китайської торгівлі проходить через Південно-китайське море, де зростає напруженість через гострі територіальні претензії сусідніх держав. Таким чином Китай може отримати альтернативу на випадок негативного розвитку ситуації. Ключовим завданням є і необхідність дати імпульс розвитку північно-західних районів КНР.

Перевага України перед іншими державами Східної Європи полягає в її географічному розташуванні на перетині транспортних шляхів Північ – Південь і Захід – Схід, а також близькість до ринків ЄС і Росії. Український маршрут (Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан – Китай) володіє і рядом слабких місць, серед яких можна виділити такі як: застаріле обладнання в портах; зволікання з оформленням суднової документації через бюрократію; Україна не є членом ЄС, а це ускладнює і подовжує митні процедури; висока вартість суднозаходів; відсутність якісних доріг для автосполучення з ЄС; даний маршрут довший того, який пролягає через Росію і Білорусію і передбачає проходження двох морів; при цьому поромний потенціал зараз обмежений кількістю і терміном експлуатації (з 1970-х рр.); неприйнятний стан траси «Одеса – Рені», що не дозволяє використовувати її в якості відрізка міжнародного коридору на Балкани. Ще одним фактором є війна між Україною та Росією [5].

Разом з тим, Китай має стратегічні відносини і з Україною та не має наміру на угоду Москві відмовлятися від можливостей диверсифікації транспортно-комунікаційних маршрутів. Хоча Китай дистанціюється від оцінок перебігу українсько-російського конфлікту, підкреслюючи відданості принципам міжнародного права та мир-

ного вирішення будь-яких конфліктів, Пекін демонструє підтримку територіальної цілісності України.

Але в той же час варто враховувати ще один факт – в період з 2013 по 2018 рр. Україна та КНР так і не підписали жодного суттєвого договору та не провели переговорів щодо ґрунтовної співпраці задля включення України до ініціативи «Пояс і шлях». Яскравим свідченням цього була участь України на однойменному форумі ініціативи в Пекіні 16 травня 2017 року. Там Україну представляв міністр економічного розвитку Степан Кубів, в той час як більшість інших країн представляли або прем'єр-міністри, або глави держав, у тому числі і президент РФ [3]. Це свідчить про те, що зараз КНР не має наміру включити до основних торгівельних потоків українську інфраструктуру. Перш за все експерти пояснюють це тим, що Україна в роки після Революції Гідності спрямовувала свою зовнішню політику виключно на Європу та США, при цьому не надаючи відповідного значення проектам з країнами Сходу, у тому числі й КНР.

Ще одним фактором є нестабільна безпекова ситуація на східному сухопутному кордоні України, що не дозволяє прокласти нові шляхи чи розширити існуючі. Актуальним з 2018 року стало і питання морського сполучення через Чорне море, після кількох нападів Росії на українські військові та цивільні кораблі.

Ще одним важливим фактором є лобювання Росією участі в цій ініціативі Білорусії, яка є останнім союзником РФ в Європі та на яку Володимир Путін покладає надії в питання утворення Союзної держави та встановлення юридичного чи фактичного контролю над нею. Окрім того новий Шовковий шлях, якщо йтиме сушею через Україну, повинен буде проходити через РФ, а Росія, швидше за все, буде блокувати усіма можливими способами розвиток ініціативи, за якої Україна зможе посилитись економічно, оскільки це суперечить експансіоністським планам РФ. На підтвердження цього існують і заяви представників РФ про те, що транспортувати товари через Білорусію вигідніше, ніж через Україну, оскільки так вона проходить менше кордонів.

В той же час КНР планує ще один потенційний канал зв'язку з Європою в обхід Росії, що відповідає ідеї диверсифікації магістралей. Такий канал проходитиме через Казахстан та Туреччину і Грузію через південь Чорного моря до ЄС. Але в той же час він може бути з'єднаний і з українськими портами на Чорному морі, оскільки таким чином простіше і швидше буде транспортувати товари до країн Центрально-Східної Азії. Крім того КНР розвиває відносини з країнами Центральної Азії без участі РФ. Ще одним аргументом

зменшити участь Росії в ініціативі є те, що Росія часто завищує кошториси на інфраструктурні проекти [6].

Те, що Україна все ще залишається, можливо, запасним, але «варіантом» КНР для підключення до нового торговельного шляху є стабільні проведення українсько-китайських форумів стратегічного партнерства «Один пояс, один шлях», останній з яких відбувся 23 травня 2019 року [10]. Оскільки КНР не підтримувала б міжнародний діалог навіть на рівні державних науковців, якби на те не було потреби. Окрім того Китай зацікавлений у загальному розширенні співпраці з Україною, про що свідчить не тільки збільшення товарообігу, а й зростаюча необхідність імпорту сільськогосподарської продукції до Піднебесної. Таким чином Україна та Китай співпрацюють в питанні розвитку аграрної сфери України, за допомогою китайських інвестицій та технологій.

На думку китайських експертів Україні зараз потрібно вирішити ряд питань, окрім українсько-російського збройного конфлікту. Серед них: нормалізація та активізація двостороннього міждержавного діалогу, спрощення процедури інвестування в економіку України, створення платформ для діалогу між інвесторами та виробниками обох держав, приватизації неефективних українських підприємств та надання дотацій вже приватизованим, тощо [6].

Цілком можливо, що активізація діяльності українського уряду в останні роки з питань, наведених вище, спонукала КНР повернутись до розгляду кандидатури України в новому Шовковому шляху. 15 вересня 2019 року Китай та Україна підписали офіційну угоду та план дій, за яким Україна буде включена в транспортну мережу ініціативи. При цьому список проектів в сучасному плані дій досить вузький і містить не набагато ширший перелік питань, ніж був в період з 2010 по 2013 рр. Це пояснюється тим, що українські політики та підприємці не мають досвіду співпраці з країнами Сходу, методи ведення зовнішньої політики яких відрізняються від західних [13]. Але сам факт підписання такої угоди відкриває набагато ширші перспективи, оскільки свідчить про зацікавленість КНР у тому, щоб Україна була учасником ініціативи. Основним питанням зараз залишається те, чи зможе українська сторона вчасно відреагувати і активізувати співпрацю в рамках потенційно найвигіднішого за останні два десятиліття проекту.

Підбиваючи підсумки варто зауважити, що Україна має усі можливості приєднатись до проекту «Пояс і шлях». Цьому сприяють географічне положення, інтереси самої КНР та політичне і економічне становище України, яка потребує нових інвестицій та зо-

внiшньополiтичних партнерiв. В той же час iснує досить потужний супротив Росiї, яка лобiює кандидатуру Бiлорусiї, але i сам Китай зацiкавлений у тому, щоб сухопутнi шляхи проходили через рiзнi держави, мiнiмiзуючи таким чином ризики припинення транспортування продукцiї та ресурсiв у випадку виникнення нестабiльностi в однiй з держав.

Основним питанням залишається неготовнiсть України розвивати вiдносини з державою «не iз Заходу», оскiльки за перiод незалежностi основний вектор зовнiшньої полiтики України був спрямований на Схiд. Для того, щоб змiнити статус-кво необхідно ґрунтовно пiдiйти не тiльки до активiзацiї двостороннiх проектi з Китаєм, але i диверсифiкувати зовнiшню полiтику України, пiдготувати спецiалiстiв, якi зможуть адекватно проводити перемовини з китайською стороною з урахуванням специфiки iнтересiв та методiв дiяльностi партнера. Станом на сьогодні iснує лише широка можливiсть iнтеґрацiї в новий Шовковий шлях, але досвiд показує, що Україна ще не готова використати її повнiстю. Ситуацiю можна змiнити за допомогою низки заходiв у короткостроковiй перспективi, але зараз говорити про їх прiоритетнiсть не доводиться.

Джерела та лiтература:

1. Договiр про дружбу i спiвробiтництво мiж Україною i Китайською Народною Республiкою. *Лiга Закон*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU13143.html

2. Договiрно-правова база мiж Україною та Китаєм. Посольство України в Китайській Народнiй Республiцi та в Монголiї (за сумiсництвом). URL: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/184-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem>

3. Китайский мир. В Пекине на форуме «Один пояс – один путь» была презентована концепция нового глобального мира. Что она сулит Украине? *Страна*. URL: <https://strana.ua/articles/analysis/70849-kitaj.html>

4. Китай занял второе место по товарообороту с Украиной. URL: <https://for-ua.com/article/1153145>

5. Легуенко М. Зачем Китай променял Россию на Украину. URL: <https://www.ridus.ru/news/210619.html>

6. Янь Л. Китайсько-українське спiвробiтництво в рамках iнiцiатииви «Один пояс, один шлях»: сучасний стан i перспективи. URL: <http://sinologist.com.ua/li-yan-kytajsko-ukrayinske-spivrobotnytstvo-v-ramkah-initsiatyvu-odyn-poyas-odyn-shlyah-suchasnyj-standa-perspektyvu/>

7. Обiйти Росiю десятою дорогою: як Україна будує свiй «Шовковий шлях». URL: <https://glavcom.ua/publications/330543-obijti-rosiju-desjatoju-dorogoju-jak-ukrajina-buduje-svij-»shovkovij-shljah»>.html

8. Официальный представитель МИД КНР Цинь Ган ответил на вопрос журналиста относительно ситуации вокруг Украины. *МИД КНР*. http://www.fmprc.gov.cn/rus/xwfw/fyrth/fyrbthdhdw/t_1152246.shtml

9. «Повітряний експрес» до Борисполя заблокований через помилку китайської сторони. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/politics/718039-povitryaniy-ekspres-do-borispolya-zablokovaniy-cherez-pomilku-kitayskoji-storoni.html>

10. Третій українсько-китайський форму стратегічного партнерства «Один пояс, один шлях». Українська асоціація китаєзнавців. URL: <http://sinologist.com.ua/tretij-ukrayinsko-kytajskeyj-forum-strategichnogo-partnerstva-odyn-poyas-odyn-shlyah/>

11. Станис Д. К вопросу об украинско-китайских отношениях. Постсоветские исследования. Т. 2. 2019. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-ukrainsko-kitayskih-otnosheniyah/viewer>

12. Украина хочет помочь Китаю строить Шелковый путь в обход России: карты и подробности. *МінПром*. URL: <https://www.minprom.ua/digest/202357.html>

13. Україна приєдналася до глобальної ініціативи Китаю «Один пояс – один шлях». *Дзеркало тижня*. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-priyednalasya-do-globalnoyi-iniciativi-kitayu-odin-poyas-odin-shlyah-323596_.html

Олександра Януль

Національний університет «Острозька академія»

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УСТАНОВЧИХ ДОГОВОРАХ ЄС

Стаття присвячена розвитку прав людини та громадянина в Європейському Союзі та розширенню повноважень Союзу на дану сферу. Висвітлено положення установчих договорів ЄС, присвячених захисту прав людини та громадянина.

Ключові слова: захист прав людини і громадянина, Європейський Союз, права і свободи людини, установчі договори.

Oleksandra Yanul

EVOLUTION OF HUMAN AND CITIZENS 'RIGHTS IN THE EU'S CONSTITUTIONAL TREATIES

The article is dedicated to exploring the development of human and citizen rights in the European Union and extending the powers of the Union to this area. The provisions of the founding treaties on the protection of human rights and of the citizen are highlighted.

Keywords: protection of human and citizen's rights, European Union, human rights and freedoms, founding agreements.

Європейський Союз ґрунтується на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Проте спочатку організація створювалася як суто економічна, тому ЄС не приділяв досить уваги положенням про права людини в своїх договорах. Питання про захист прав людини перебували поза межами економічної інтеграції, тривалий час не згадувалися в Договорах, і все одно вважалися гарантованими Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року [5, 1].

Дослідження еволюції прав людини і громадянина в установчих договорах ЄС здійснюється, в основному, на основі аналізу положень цих договорів, та порівняння положень, які стосуються теми

дослідження. Проблемою захисту прав людини в ЄС на сучасному етапі займається багато науковців з різних точок світу: як українських, так і зарубіжних. Проте, ЄС і досі немає цілісного механізму захисту прав людини, він більше здійснюється на рівні Ради Європи, членами якої є всі держави-члени ЄС. Тому, питання захисту прав людини в установчих договорах ЄС потребує детального вивчення, для подальшого розвитку і вдосконалення Союзу в галузі прав людини і громадянина, саме в цьому полягає актуальність дослідження цієї теми.

Після Другої світової війни європейський народ потребував захисту, а європейські держави стали на шлях концепції забезпечення захисту прав людини і громадянина. Ідея європейського співробітництва та об'єднання процвітала як результат переконання, що лише завдяки активізації співпраці можна отримати шанс уникнути можливості нових спалахів війни. Подальша політична інтеграція та розширення інтеграції на сферу юстиції привернуло увагу співтовариств до питань прав людини, та показала необхідність включити їх в список головних цілей Євросоюзу та до положень установчих договорів [4].

Все, що досяг Європейський Союз в напрямку захисту прав людини та громадянина здобувалося поступово, і першими позитивними зрушеннями були перші установчі договори ЄС. В Паризькому (1951 р.) і Римському (1957 р.) договорах немає ні слова про права людини, проте там згадується про створення Суду ЄС, як одного з головних органів союзу. Проте Суд ЄС займався більше вирішенням економічних суперечок та переглядом рішень Ради Європейського союзу та Єврокомісії на відповідність з законодавством. Іноді доводилося займатися політичними та соціальними правами, проте Європейський суд не мав кримінальної юрисдикції, що обмежувало його діяльність в сфері прав і свобод людини, але саме це був перший крок на зустріч до розширення повноважень Суду на цю сферу. Аргументація полягала в тому, що інтеграційний процес не досяг такого рівня, коли Європейський Парламент прийняв би статут основних прав, який би забезпечував належний рівень захисту [7, 36; 3].

Початок 1960-х років значною мірою приніс щось зовсім інше. Після завершення Другої світової війни та жорстоких дій, які відбулися під час війни, важливо було покращити захист прав людини. На нормативному рівні це було зроблено шляхом гарантування прав людини в конституціях, деклараціях та статутах з однаковою чи подібною юридичною силою як у конституціях. Найбільший про-

грес був досягнутий у Німеччині. Значна частина нових конституцій Німеччини була присвячена правам людини та основоположним свободам. Цей виклик з боку Конституційного суду Німеччини спонукав Суд змінити позицію щодо прав людини. Ще в 1969 р. Суд визнав, що права людини є частиною закону Співтовариства, хоча вони не містяться в договорах, ні у вторинному законодавстві [4].

Наступним кроком в цьому напрямі було підписання Єдиного Європейського акту (1987 р.). Підписання Акту виросло не тільки з невдоволення членів Європейського Співтовариства у 1980-х роках фактично відсутністю вільної торгівлі між ними, а й тому, що держави-члени хотіли приділити більше уваги соціальній політиці. Саме тому в преамбулі Акту зазначається про бажання держав-членів ЄС сприяти розвитковій демократії, свободи, рівності і справедливості. Цей шлях визнаний конституціями і законами держав-членів, які в свою чергу опираються на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (1950 р.) [4; 6, 25].

Єдиний європейський акт спричинив важливий крок вперед в процесі інтеграції. Президент Європейської Комісії Жак Делор запропонував прийняття Соціальної хартії, яка гарантувала б певний соціальний мінімум, стандарти для кожного європейського працівника. Але це вилилося лише в декілька положень, де держави-члени погоджуються з необхідністю сприяти покращенню умов праці та поліпшенню життєвого рівня працівників, сприяти тісній співпраці між державами-членами в соціальній сфері, особливо у питаннях, що стосуються законодавства про працю та умови праці, підвищення кваліфікації, соціальної безпеки, попередження виробничих нещасних випадків та захворювань, гігієни праці та інше [4; 6, 319].

Кінець 1980-х і початок 1990-х – це час великих геополітичних змін. Руйнування Берлінської стіни знаменує символічний кінець комунізму у Східній Європі. Країни, які колись перебували під впливом Радянського Союзу, розпочали процес трансформації, який включав прийняття демократичної системи, захист прав людини та верховенство права. В цій ситуації, ЄС став організацією, яка гарантувала стабільність та безпеку у нестабільній Європі. Новостворені демократії, що вийшли з-за краху комунізму, кинулися подавати заявки на початок переговорів про приєднання до Спільноти. Це була можливість для Європейського Співтовариства переглянути свою політику в галузі прав людини щодо країн, які розглядалися як потенційні кандидати на членство у Співтоваристві та щодо інших країн, що перебувають по-сусідству. Так само виникла потреба в поліпшенні ситуації з правами людини в державах-членах Співтовари-

ства, оскільки було зареєстровано випадки расизму, дискримінації та ксенофобії [4].

Маастрихтський договір (1993 р.) – це перший договір, де права людини чітко згадуються в положеннях. Тепер ці проблеми не відходять на задній план, а стоять на рівні з економічною і політичною інтеграцією. Власне, захист прав громадян Союзу держави-члени будуть забезпечувати шляхом запровадження громадянства Союзу [11, 3].

Згідно положень договору, кожна особа, яка володіє національністю держави-члена, повинна бути громадянином Союзу. Кожен громадянин має право вибору та бути кандидатом на муніципальних виборах у державі-члені, де він проживає, також він має право на захист дипломатичними чи консульськими органами будь-якої держави-члена. Кожен громадянин Союзу має право подати клопотання до Європейського Парламенту або звернутися до омбудсмена з питань забезпечення захисту власних прав [10,15-16].

Згідно положень Маастрихтського договору, для більшої підтримки своїх громадян, а також громадян третіх країн, які проживають на території союзу, створюється Європейський соціальний фонд. Його головною метою стало поліпшення можливостей працевлаштування працівників на внутрішньому ринку та сприяння підвищенню рівня життя громадян [11, 46].

Також, дії Союзу спрямовані на заохочення мобільності студентів та викладачів, зокрема, сприяючи академічному визнанню дипломів у різних державах Союзу, розвитку обміну інформацією та досвідом з питань, що відносяться до систем освіти держав-членів, заохочення розвитку молодіжних обмінів та обмінів соціально-освітніх інструкторів. А також Спільнота сприяє забезпеченню високого рівня охорони здоров'я людини шляхом активізації співпраці між державами [11, 47].

Поворотним пунктом просування (не лише захисту) основних прав європейським законодавчим органом став Амстердамський договір (1997 р.), і його нова мета – «підтримка та розвиток» Європейського Союзу як простору свободи, безпеки та справедливості. В Амстердамському договорі з'являються положення щодо поліційної та судової співпраці у кримінальних справах в межах Союзу. Завдяки цьому Європейський Суд розширив свою компетенцію на кримінальну юрисдикцію і тепер захист прав людини є одним з головних завдань Суду. Згідно договору та без шкоди для повноважень Європейського Співтовариства, метою Союзу є забезпечити громадянам високий рівень безпеки, шляхом розробки спільних дій держав-чле-

нів у сфері поліцейської та судової співпраці, запобігання та боротьби з расизмом та ксенофобією [5, 8; 8, 16].

Ця мета повинна бути досягнута шляхом боротьби зі злочинністю, організованою, зокрема, тероризмом, торгівлею людьми та злочинами проти дітей, незаконним обігом наркотиків та зброї, корупцією та шахрайством. Вона досягається завдяки тісній співпраці між поліцейськими силами, митними органами та іншими компетентними органами в державах-членах як безпосередньо, так і через Європейську поліцію та завдяки співпраці між судовими та іншими компетентними органами держав-членів [8, 16].

Спільні дії у сфері поліцейської співпраці включають оперативне співробітництво між компетентними органами, у тому числі поліцією, митницею та іншими спеціалізованими службами правоохоронних органів держав-членів стосовно запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень; збирання, зберігання, обробку, аналіз та обмін відповідною інформацією, включаючи інформацію, що зберігається правоохоронними службами, щодо звітів про підозрілі фінансові операції, зокрема через Європол, з дотриманням відповідних положень щодо захисту персональних даних; загальну оцінку конкретних методів розслідування стосовно виявлення тяжких форм організованої злочинності [8, 17].

Спільні дії щодо судового співробітництва у кримінальних справах включають заходи, що стосуються складових елементів злочинних діянь та покарань у галузі організованої злочинності, тероризму та незаконного обігу наркотиків. Союз пропонує своїм громадянам територію свободи, безпеки та справедливості без внутрішніх кордонів, в яких забезпечується вільне переміщення осіб у поєднанні з відповідними заходами щодо контролю зовнішнього кордону, притулку, імміграції та запобігання та боротьби з злочинністю. Також, кожна держава-член застосовує принцип однакової оплати праці робітників-чоловіків і жінок за рівну роботу або роботу однакової вартості. Вводиться принцип рівної оплати без дискримінації за ознакою статі [8, 18].

Ці правові основи дали можливість прийняти перше покоління правил ЄС, що конкретно виражає основні права людини. Однак ідею створення Європейської хартії основних прав, особливо в контексті нових компетенцій ЄС, пов'язаних з ціллю Європейського простору свободи, безпеки та справедливості не було залишено. У розпалі ратифікації Амстердамського договору Союз зіткнувся з проблемою в одній з нових держав-членів – Австрії. Після загальних виборів в Австрії 1999 року крайня права партія Свободи утворила

урядову коаліцію. Побоюючись, що Партія свободи розпалить ксенофобію та расизм, держави-члени запровадили м'які санкції проти Австрії. У розпал усіх цих подій уряд Німеччини, яка головувала в Раді ЄС, запропонував скласти каталог цивільних і політичних прав на європейському рівні. На саміті в Кельні 1999 р. Європейська рада прийняла висновки, які передбачають, що основні права, застосовані на рівні Союзу, повинні бути закріплені в Хартії і тим самим зробити їх більш очевидними [4].

Зокрема, Європейська рада підкреслила, що ця Хартія повинна містити основні права та свободи, а також основні процесуальні права та похідні від конституційних традицій. Хартія також повинна включати основні права, які належать лише громадянам Союзу. У 2000 р., у м. Ніцца було проголошено Хартію основоположних прав Європейського союзу як єдине джерело стандартів захисту прав людини для всіх органів та інститутів. Передбачалося подальше надання їй юридичної сили, шляхом включення її в Ніщський договір, проте сталося інакше і Хартія не мала обов'язковості для держав-членів [5, 8].

В 2007 р. Хартію відредагували та адаптували до сучасного Європейського Союзу та його потреб. Вона все ще не була включена до тексту установчих договорів, але мала таку саму юридичну силу і виступала самостійним джерелом права. Повної юридичної сили Хартія основоположних прав набула з підписанням та набуттям чинності Лісабонського договору, оскільки в його положеннях держави-члени підтвердили свої наміри приєднатися до Хартії [1].

Хартія являє собою права і свободи людини, які зібрані в один документ. В преамбулі документу говориться, що людська особистість – це центр діяльності Союзу і його головним завданням є оберігати гідність, свободу та рівність всіх своїх громадян. Вона складається з семи розділів, шість з яких присвячені різним групам прав людини, а сьома визначає умови та порядок застосування Хартії [2].

Перший розділ присвячений гідності людини, у ньому сказано, що кожна людина має право на життя, на особисту недоторканність, а також в першому розділі говориться про заборону катування та інших тортур. Другий розділ стосується основних свобод людини, тобто у розділі йдеться про повагу до особистого життя, захист відомостей особистого характеру, право на свободу думки, слова, релігії, шлюбу, інформації, право за свободу зібрань та інше. Третій розділ присвячений рівності, тобто ЄС висловлюється за недопущення дискримінації, за рівність в парах, рівноправність чоловіка та жінки, за культурне, релігійне та мовне різноманіття [2].

Четвертий розділ має назву «Солідарність» і висловлює право робітників на отримання інформації та проведення консультаційна рівні підприємства, право на ведення переговорів і колективні дії, право на захист у разі незаконного звільнення, на справедливі та рівні умови праці і т. д. А також є стаття, яка затверджує, що кожна людина має право на профілактичне лікування і медичне обслуговування. Підвищена увага повинна приділятися захисту здоров'я людини при розробці та здійсненні всіх політик та дій Європейського Союзу [2].

Глава п'ята містить статті про права громадян Європейського Союзу. Також говориться, що кожен громадянин або громадянка Європейського Союзу, або будь-яка фізична або юридична особа, яка проживає або має офіційне зареєстроване місцез перебування в одному з держав-членів, має право доступу до документів Європейського парламенту, Ради та Європейської комісії. Громадяни також мають право на подачу петиції, вони вправі звернутися до Омбудсман Європейського Союзу зі скаргою в разі неналежного виконання функцій інститутами або органами Співтовариства. Розділ шість, «Правосуддя», закріплює не стільки права, як гарантії, що права особистості будуть забезпечені, зокрема, в рамках кримінального процесу. В цьому розділі описуються загальні положення, які адресуються інституціям та органам Європейського Союзу [2].

Крім розширення Союзу на схід та нових 12 потенційних членів, на початку 21 століття Туреччина також подала заявку на членство. Заява цієї євроазіатської та мусульманської країни була офіційно прийнята на Європейській раді Гельсінкі, яка відбулася в грудні 1999 року, хоча переговори були відкладені, поки уряд Анкари не виконає критерії приєднання щодо дотримання прав людини та захисту меншин. Очевидно, що проблема курдів була чи не основною перепорою до вступу.

І в зв'язку з розширенням, ЄС потрібно було прийняти деякі поправки до попередніх договорів, удосконалити їх. Ніццький договір (2001 р.) стосується більше економічної та політичної, аніж соціальної сфери. Проте згадується, що кожен громадянин Союзу має право вільно пересуватися та проживати на території держав-членів за умови обмежень та умов, встановлених цим Договором. Ніццький договір складається з доповнень та змін до існуючих договорів, тобто його можна по-справжньому зрозуміти лише тоді, коли він порівнюється з існуючими договорами. [10, 14].

В договорі говориться, що з метою досягнення поставлених цілей, Співтовариство підтримує та доповнює діяльність держав-

членів у таких галузях: поліпшення, зокрема, робочого середовища для захисту здоров'я та безпеки працівників; поліпшення умов праці; соціальне забезпечення та соціальний захист працівників; захист працівників, коли їх трудовий договір розірваний; інформування та консультації працівників; представництво та колективний захист інтересів працівників та роботодавців; рівність між чоловіками та жінками щодо можливостей на ринку праці та режиму праці; боротьба із соціальним відчуженням [10, 17].

Отож, ключовим пунктом у розвитку галузі прав людини і громадянина стало підписання Лісабонського договору (2007 р.). Необхідність перегляду конституційної бази ЄС, особливо з огляду на приєднання десяти нових держав-членів у 2004 році, була підкреслена в декларації, доданій до Договору в Ніцці у 2001 р. Вона зобов'язала ЄС покращити демократію, прозорість та ефективність і визначила процес, за допомогою якого могла б бути створена конституція, яка спрямована на досягнення цих цілей. Проте не всі держави-члени були готові до ратифікації Конституції ЄС, це призвело до «періоду роздумів» та політичного завершення запропонованої Європейської Конституції, який закінчився підписанням та ратифікацією Лісабонського договору [1].

Порівняно з попередніми договорами, саме в Лісабонському договорі найбільше статей, присвячених правам людини і громадянина. Серед них Стаття 1а, яка стверджує, що Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Ці цінності є загальними для держав-членів у суспільстві, в якому є плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками. А Стаття 2 описує, що метою Союзу є сприяння миру, його цінностям та добробуту своїх народів [9, 11].

Конституційний Лісабонський договір встановлює, що Європейський Союз буде боротися із соціальним відчуженням та дискримінацією, а також сприятиме соціальній справедливості та захисту, рівності між жінками та чоловіками, солідарності між поколіннями та захисту прав дитини. Він сприяє економічній, соціальній та територіальній згуртованості та солідарності між державами-членами [9, 11].

У своїх відносинах із ширшим світом Союз підтримує і пропагує свої цінності та інтереси, а також сприяє захисту своїх громадян. Це забезпечує мир, безпеку, сталий розвиток Землі, солідарність та взаємоповагу між народами, вільну та чесну торгівлю, викорінення

бідності та захист прав людини, а також прав дитини, неухильне дотримання та розвитку міжнародного права, включаючи дотримання принципів Статуту ООН [9, 11].

В договорі є окремий розділ під назвою «Положення про демократичні принципи», який включає в себе положення про громадян ЄС та про демократичне життя союзу. Як приклад, що кожен громадянин держави-члена є громадянином Союзу, але це громадянство є додатковим національним громадянством і не замінює його. У всій своїй діяльності Союз дотримується принципу рівності своїх громадян і приділяє однакову увагу з боку своїх установ, органів, відомств та відомств [9, 14].

Кожен громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу. Рішення приймаються максимально відкрито та максимально наближено до громадянина, а станови належними засобами надають громадянам та представникам асоціацій можливість висловлюватись та публічно обмінюватися своїми думками у всіх сферах діяльності Союзу. Інституції підтримують відкритий, прозорий і регулярний діалог з представницькими асоціаціями та громадянським суспільством [9, 15].

Союз має компетенцію здійснювати дії щодо підтримки, координації чи доповнення дій держав-членів в таких сферах, як захист та поліпшення здоров'я людини, освіта, професійна підготовка, молодь та спорт, цивільний захист. Стаття 5b Лісабонського договору запевняє, що ЄС має на меті боротися з дискримінацією за ознакою статі, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації [9, 48].

Громадяни Союзу користуються правами та покладаються на обов'язки, передбачені Договорами. Вони повинні мати, серед іншого: право вільно пересуватися та проживати на території держав-членів; право голосувати та виступати кандидатами на виборах до Європейського Парламенту та на муніципальних виборах у своїй державі-члені проживання на тих самих умовах, що і громадяни цієї держави; право подати клопотання до Європейського парламенту, звернутися до Європейського омбудсмена та до установ і дорадчих органів Союзу будь-якою з мов Договору та отримати відповідь на тій самій мові. Ці права здійснюються відповідно до умов та лімітів, визначених Договорами та заходами, прийнятими згідно з цим. І головне, що кожен має право на захист персональних даних, що стосуються їх [9, 52].

Європейський Союз зобов'язується захищати не тільки права своїх громадян, а й права людини за його межами для зміцнення

міжнародної безпеки. Так, положення договору закріплюють діяльність ЄС в галузі гуманітарної допомоги, та прописують заходи, які проводяться в рамках принципів і цілей зовнішньої дії Союзу. Такі операції мають на меті забезпечити спеціальну допомогу та захист людям у третіх країнах, які стали жертвами природних або техногенних катастроф, з метою задоволення гуманітарних потреб, що виникають внаслідок різних ситуацій. Заходи Союзу та заходи держав-членів доповнюють та посилюють одна одну [9, 95].

Отож, за більш як шість десятиліть Європейський Союз здійснив тривалий розвиток механізму захисту прав людини та громадянина, він перетворився з суто економічного Союзу в політичний та економічний Союз, із громадянами, яким гарантується захист їх прав, свобод та гідності, та з власним каталогом прав людини, яким слугує Хартія основоположних прав людини в ЄС. Нині і надалі продовжується формування самостійного європейського інституту прав людини. Європейський союз також удосконалює механізму захисту прав людини в Союзі, аби він був цілісним та відповідав нинішнім потребам світу.

Джерела та література:

1. Муравйов В. І. Святун О. В. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини в європейському союзі. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. № 117. С 3-16.

2. Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2007. Series C. Vol. 50. № 303. 35 p.

3. Consolidated version of the Treaty establishing the European Atomic Energy Community. *Official Journal of the European Union*. 2016. Series C. Vol. 59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:203:FULL&from=EN>

4. Fundamental Human Rights in the European Union. URL: https://www.researchgate.net/publication/310425873_Fundamental_Human_Rights_in_the_European_Union

5. Fundamental Rights in the European Union. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/554168/EPRS_IDA\(2015\)554168_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/554168/EPRS_IDA(2015)554168_EN.pdf)

6. Single European Act. *Official Journal of the European Union*. 1987. Vol. 1 URL: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf

7. Treaty establishing the European Coal and Steel Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT&from=EN>

8. Treaty of Amsterdam. URL:https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_en.pdf

9. Treaty of Lisbon amending the Treaty of European Union and the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Union*. 2007. Series C. Vol. 50. № 306.271 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

10. Treaty of Nice. Official Journal of the European Communities. 2001. №80. Series C. URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12001C/TXT&from=EN>

11. Treaty on European Union. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

Євгеній Чона

Національний університет «Острзька академія»

РОЗВИТОК ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА РЕСПУБЛІКОЮ БІЛОРУСЬ У ХХІ СТОЛІТТІ

У статті проаналізовано розвиток двосторонніх відносин між Російською Федерацією та Республікою Білорусь після підписання Договору про Створення Союзної держави Росії і Білорусі у 1999 році. Розглянуто конфлікти, які виникали між двома державами та схарактеризовано головні проблеми, що виникли в умовах санкційного тиску на Російську Федерацію, починаючи з 2014 року.

Ключові слова: Російська Федерація, Республіка Білорусь, Союзна Держава, економіка, політика.

Yevhenii Chona

THE DEVELOPMENT OF BILATERAL RELATIONS BETWEEN THE RUSSIAN FEDERATION AND THE REPUBLIC OF BELARUS IN THE XXI CENTURY

The article analyzes the development of bilateral relations between the Russian Federation and the Republic of Belarus after the signing of the Treaty on the Creation of a Union State of Russia and Belarus in 1999. The conflicts that have arisen between the two states and the main problems that have arisen under conditions of sanction pressure on the Russian Federation since 2014 are considered.

Keywords: Russian Federation, Republic of Belarus, Union State, economy, politics.

Актуальність. Після підписання договору про Союз держав, між Російською Федерацією та Республікою Білорусь почався новий етап двосторонніх відносин. На початку ХХІ століття до влади в Росії прийшов Володимир Путін, підходи в зовнішній та внутрішній політиці якого відрізнялись від його попередника Бориса Єльцина. Відповідно, з 2000 року у поглядах президентів Білорусі та

Росії з'явилися суперечності щодо реалізації підписаного договору. Також, відбулась зміна в характері двосторонніх відносин між цими державами, що вилилось у цілу серію конфліктів, здебільшого пов'язаних з торгівлею та умовами постачання російських енергоносіїв в Білорусь та їх транзиту через територію Білорусі до Європи. Не менш важливим є аналіз союзних відносин в умовах санкційного тиску на Росію, починаючи з 2014 року.

Метою статті є вивчення двосторонніх відносин Російської Федерації та Республіки Білорусь у ХХІ столітті в умовах підписаного 8 грудня 1999 року Договору про Створення Союзної держави, а також схарактеризувати конфлікти, що виникали між цими державами після його підписання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика двосторонніх відносин між Росією та Білоруссю є досить актуальною серед російських та білоруських ЗМІ, чому присвячена велика кількість публікацій на теренах цих держав. Болкунець Д.В. досліджував співпрацю РФ та Республіки Білорусь в енергетичній сфері, а також особливості цієї співпраці. Пугачова О.В. розглянула економічний аспект, що стосується білоруського експорту до Росії, а Котілко В.В. визначив проблеми інтеграції Російської Федерації та Республіки Білорусь.

Договір про Союз, який був спільною справою президента Білорусі Олександра Лукашенко та президента Російської Федерації Бориса Єльцина набрав чинності 26 січня 2000 року. Одразу ж, в цей період дві держави зіткнулись із новим викликом. Річ у тім, що у Росії змінилось вище політичне керівництво і новим президентом був обраний Володимир Путін, який розглядав умови Союзного договору по-своєму. Відповідно, процес інтеграції двох держав помітно стримувався.

Крок до відновлення діалогу у цьому питанні у 2002 році зробив президент Білорусі, висунувши ініціативу про те, що союзною державою президенти обох країн будуть керувати по черзі. Президент Росії був категорично проти цієї ініціативи, аргументуючи це тим, що не бажає відновлення СРСР. Але не дивлячись на свою заяву, в серпні того ж року запропонував свій план дій – провести референдум за конституцією Союзної держави, а потім провести вибори до союзного парламенту та обрати союзного президента [3].

Проблема залишилася в підсумку невирішеною. Невирішеним, також, залишалось завдання щодо переходу на єдину валютну систему – російський рубль, що повинно було втілитись у життя 1 січня 2005 року. Ця ідея не реалізована і сьогодні. Головною при-

чиною цього є Олександр Лукашенко, який не хотів зробити Білорусь «суб'єктом» РФ та і взагалі не бачив сенсу від введення єдиної валюти [4].

Річ у тім, що Володимир Путін при формуванні керівних органів союзної держави запропонував враховувати економічну вагу і чисельність населення учасників. Олександр Лукашенко фактично пропонувався варіант входження Білорусі до складу Росії, а йому самому – посаду повноважного представника Президента Російської Федерації в Білоруському федеральному окрузі. У відповідь на це Лукашенко звинуватив Путіна в спробах перетворити Білорусію в «90-й суб'єкт Федерації» (а точніше – в 6-7 нових суб'єктів федерації (за кількістю областей), які втратили б єдність). Реалізація ініціативи президента РФ означала б роздробленість Білорусі, та відповідно повну втрату її державності [4].

Періодичний обмін зауваженнями між двома керівниками тривав довгий час. Сторони не могли знайти спільну точку опори у розв'язанні цього питання та не могли дійти консенсусу. За таких обставин реальні інтеграційні процеси постійно відкладалися [2].

Також, одним із невирішених питань залишалось питання про транзит газу з Росії до Європи через територію Білорусі й відповідно ціна за кубометр російського газу. Ще з радянських часів 100% газу і близько 90% нафти Республіка Білорусь отримує з Росії [1].

Олександр Лукашенко наполягав на тому, щоб ціна на газ в Білорусі дорівнювала тій ціні, що існує на внутрішньому ринку в Росії. За таких умов ціна на газ в Білорусі була б у два рази нижче ринкової. Однак, Росія продовжувала відстоювати свої національні та економічні інтереси. З 1 січня 2007 року з боку Москви виник намір щодо встановлення мита на поставки нафти в усі країни, включаючи Республіку Білорусь. Відповідно, з початку цього року між двома державами виник ще один конфлікт.

Мита на експорт нафти до Білорусі, введені РФ, склали \$180,7 за тону, зробивши тим самим невигідними постачання нафти на білоруські нафтопереробні заводи (НПЗ) у Мозирі та Новополоцьку. Білоруський державний концерн «Белнефтехим» тимчасово зупинив дію контрактів з російськими нафтовими компаніями. У відповідь Білорусь почала відбирати російську нафту з нафтопроводу «Дружба», компенсуючи собі таким чином рахунки за мита. У зв'язку з цим 8 січня 2007 року було зупинене постачання російської нафти в європейські країни по південному відгалуженні нафтопроводу «Дружба» [1].

9 січня 2007 року Володимир Путін доручив російському уряду виробити комплекс заходів щодо Білорусі. Однак, 10 січня 2007 року на фоні цього конфлікту відбулась телефонна розмова Володимира Путіна й Олександра Лукашенка, після якої почалось поступове врегулювання, що стосується і транзиту, і мита. Наступного дня (11 січня 2007 року) «Транснефть» в повному обсязі відновив постачання через нафтопровід «Дружба». 12 січня 2007 року було підписано угоду «про заходи щодо врегулювання торгово-економічного співробітництва в галузі експорту нафти й нафтопродуктів». Російське експортне мито на нафту залишилося, але було суттєво знижене: з \$180 до \$53 за тону нафти у 2007 році [5].

Одночасно була досягнута домовленість про збереження для Росії безкоштовної оренди землі під газопроводом Ямал-Європа і нафтопродуктопроводом «Захід-Транснафтопродукт», а також про збереження незмінними умов для російських військових об'єктів на території Білорусії (станція далекого зв'язку «Вилейка» і РЛС «Барановичі» – російської системи попередження про ракетний напад). Також, було підписано угоду про скасування Білорусією експортних обмежень для російських компаній. 24 березня 2007 року в ході візиту до Білорусі Голови Уряду Росії Михайла Фрадкова на засідання уряду Союзної держави Білорусі та Росії, було підписано цілу низку найважливіших документів, головним серед яких є торговельно-економічна угода між Білоруссю та Росією [4].

Період з 2000 до 2014 року у двосторонніх відносинах Росії та Білорусі почався з певної політичної напруженості, але якщо його схарактеризувати, можна сказати, що надалі він продовжувався під гаслом непорозумінь в паливно-енергетичній сфері зокрема та у торговельній сфері загалом. Адже у 2009 році між цими державами спалахнув новий конфлікт.

Того року, 6 червня, розгорнулася так звана «молочна війна», коли Роспотребнадзор заборонив експорт багатьох видів молочної продукції з Білорусії в Росію через відсутність відповідної документації, хоча більшість білоруських виробників стверджували, що пройшли сертифікацію. Окремі експерти вважали, що «молочна війна» була спланована для переділу білоруської м'ясної та молочної промисловості [17]. 11 червня Володимир Путін заявив, що Росія і Білорусь домовилися у питанні щодо постачання молока.

Цей конфлікт став причиною тому, що Президент Білорусі не взяв участь в сесії ОДКБ у Москві 14 червня, пояснюючи це недоцільністю обговорення питань військово-політичної безпеки під час прямої загрози економічній безпеці країни. До того ж, з боку Біло-

русі прозвучала заява про те, що прийняті організацією рішення, зокрема, про створення Колективних сил оперативного реагування, є недійсними [12].

Також, в ці дні було прийнято рішення в найкоротші терміни ввести елементи митного і прикордонного контролю на кордоні з Росією, у відповідь на такі ж дії з боку Російської Федерації. Офіційною датою завершення так званої «молочної війни» слід вважати 17 червня 2009 року, про що заявив керівник Росспоживнагляду Геннадій Онищенко [10].

У другій половині 2010 року між Білоруссю та Росією розгорівся ще один конфлікт, який на цей раз мав політичне підгрунтя. Річ у тім, що в цей період у Білорусі відбувалась передвиборча кампанія, і можна простежити, що Росія мала певний інтерес у цій ситуації, аргументуючи свою зацікавленість майбутніми виборами президента Республіки Білорусь тим, що Олександр Лукашенко притримується антиросійських настроїв.

По своїй суті, Москва вмішувалась у внутрішню політику союзної республіки, вказуючи не на те, що Росії не вигідна перемога Олександра Лукашенка (аналізуючи всі конфлікти, що трапились після підписання Угоди 1999 року), а на те, що вибори повинні проходити цивілізовано, перш за все за чинним білоруським законодавством, відповідно до норм, встановлених міжнародною практикою. Глава адміністрації президента РФ Сергій Нарішкін висловився, що Росії не все одно, хто буде майбутнім главою держави, адже вибір білоруських громадян визначить майбутнє двосторонніх відносин двох держав [9]. Це ще раз підтверджує той факт, що Олександр Лукашенко не вигідний для Москви не тільки, як лідер окремого суб'єкта на міжнародній арені, а й у площині Союзної держави.

Після того як Російська Федерація анексувала Крим та почала збройну агресію на території України, розпочалась нова, як її можна схарактеризувати, холодна війна, між Заходом та Росією. На фоні погіршень цих стосунків, можна проаналізувати певний спад у двосторонніх відносинах Росії та Білорусі. Тоді як до 2014 року основним плацдармом для загострень відносин між двома державами була торгівля, то з 2014 року основним рушієм є політика. Торговельні війни нікуди не зникли, як і відсутність консенсусу у паливно-енергетичній сфері, але окрім цих проблем, до списку можна додати також і помітне дистанціювання Мінську від боротьби Росії та Західного світу і також проблеми контролю російсько-білоруського кордону, який став темою для обговорень саме з 2014 року. Відпо-

відно, на сучасному етапі, відносини Білорусі та Росії мають неоднозначний характер, і зараз ми спробуємо їх проаналізувати.

Перш ніж вдаватись у конфліктологію, варто звернути увагу на співпрацю Білорусі та Росії в рамках Союзної держави. 26 січня 2020 року відбулась двадцята річниця з початку функціонування угоди про Союзну державу. За цей невеликий проміжок часу в рамках союзної співпраці дві держави досягнули чимало успіхів. Розбудова цих відносин стала можливою завдяки чітко сформованій довірньо-правової бази.

За 20 років, як стверджують аналітики, були створені всі умови для забезпечення рівності прав громадян, проведення спільної оборонної політики, узгодженої зовнішньополітичної взаємодії, реалізації масштабних економічних і науково-технічних проєктів. Між державами відсутній візовий режим, для перетину кордону не потрібно мати жодних міграційних карт: кожен може в'їжджати, виїжджати, перебувати, прямувати транзитом, пересуватися і обирати місце проживання на території будь-якої з двох держав. Також, не потрібно оформляти дозвіл на роботу або патент. До теперішнього часу вирішені практично всі питання, пов'язані із забезпеченням рівних прав громадян Білорусі та Росії на участь у господарській діяльності, на отримання освіти, на обмін житловими приміщеннями та на працевлаштування [6].

Проаналізувавши минулі роки співпраці Білорусі та Росії, можна чітко сказати, що постійним приводом для конфліктів між цими державами є відсутність консенсусу щодо умов поставок російських енергоносіїв до Білорусі. Тоді як на 2018 та 2019 роки були підписані угоди про постачання та транзит нафти і газу, то незадовго до початку 2020 року у сторін виникла проблема з підписанням угоди про постачання цих енергоносіїв з 1 січня 2020 року. Переговори щодо цього перебували у глухому куті, оскільки позиції сторін були різними, і про що публічно і заявляли високопоставлені чиновники з обох країн [7].

Однак 31 грудня Мінськ та Москва все ж змогли домовитись за умови. Не дивлячись на те, що не було підписано жодних контрактів на постачання нафти в Білорусь, сторони обумовили питання щодо закупівлі та транзиту російського газу. Перш за все, об'єм цих поставок залишався на тому ж рівні, що й у 2019 році, і на перших два місяці (січень, лютий) було домовлено ціну на газ [11].

Далі потрібно проаналізувати відносини двох держав умовах протистояння РФ та Заходу. З 2014 року можна простежити помітну лінію дистанціювання Білорусі від РФ. Річ у тім, що Мінськ дотри-

мується нейтралітету у розв'язаних Росією конфліктах з Україною та Заходом. Жодного разу Олександр Лукашенко не підтримав зовнішню політику Російської Федерації щодо України й, на додаток, не виступив спільно з Москвою у її намаганнях відповісти Заходу санкціями.

Така позиція, зазначає в інтерв'ю DW політолог Валерій Карбалеви́ч, є ситуацією шпагату, і вона не подобається Росії. У центрі цього конфлікту є зниження довіри Москви до Мінська, що позначається на різних сферах, погіршуючи російсько-білоруські відносини, а також, відносини Володими́ра Пу́тіна і Олександра Лукашенка. На думку Валерія Карбалеви́ча, не існує мирних шляхів, які б допомогли розв'язати ці проблеми. А примус, який буде проявлятися з допомогою силових дій з боку Росії, зі стовідсотковою ймовірністю призведе до конфлікту. Однак, на думку експерта, конфлікт не переходитиме у гостру фазу до тих пір, поки Білорусь тісно вплетена у всі інтеграційні об'єднання, що були створені з ініціативи Росії [16].

Цілком логічними є і переживання Мінська щодо того, що на території Республіки Білорусь може повторитись російський сценарій подій в Україні 2014 року. Річ у тім, що Білорусь є дещо дистанційованою від Західного світу державою. В разі окупації білоруських територій Російською Федерацією, Мінськ не зможе отримати достатньо фінансової та політичної підтримки з боку західних держав, як це можна спостерігати на прикладі з Україною.

Однією з проблем, що свідчить про певне погіршення двосторонніх відносин між Москвою та Мінськом, є проблема контролю російсько-білоруського кордону. З 1995 року на кордоні між двома державами був скасований прикордонний контроль, але у 2017 році Росія зі свого боку знову відновила прикордонну зону. Наприклад, на відповідних ділянках Псковської, Смоленської й Брянської областей встановили пункти пропуску і попереджувальні знаки. Російська Федерація аргументує ці заходи з такої точки зору, що вони є необхідними для контролю переміщень громадян третіх країн з Білорусі до Росії [13].

Різна міграційна політика Москви та Мінська змусила вдатись до перегляду раніше встановлених правил перетину кордону. Наприклад, тепер здійснюються перевірки паспортів громадян Білорусі в російських аеропортах, а також Росією введений контроль на сухопутному кордоні між країнами. Це викликано тим, що Мінськ дозволив безвізовий в'їзд на 5 днів (з 2018 року кількість днів перебування збільшили до 30) громадянам 80 країн, з якими у РФ діє візовий режим [7].

Крім цього, на думку політолога та доцента МГІМО Кирила Коктиша, на такі дії Росії вплинула ситуація в Україні та ввезення з Білорусі санкційних товарів, вироблених в Європі. Аналізуючи ситуацію на міжнародній арені, політолог називає те, що відбувається «частиною комерційної війни». На його думку, наявний інструментарій контролю довіри не зміцнює, і необхідно виробляти новий. У Білорусі ж прийняті Росією заходи вважають проявом недовіри. Формування загального стоп-листа (для осіб, яким заборонений в'їзд), за висловом Кирила Коктиша, дозволить Москві і Мінську впритул наблизитися до введення спільних візових правил щодо третіх країн, що, можливо, і стане розв'язанням цієї проблеми на тривалий період часу [8].

Відповідно, конфлікти на торговельному ґрунті теж нікуди не зникли. За 7 років (починаючи з 2014) між двома державами виникли дві конфронтації: у 2014 році Росія ввела заборону на постачання м'ясних продуктів з Білорусі, аргументуючи це тим, що реекспорт товарів з Європейського Союзу до Російської Федерації є незаконним. Своєю чергою, 3 грудня 2014 року митні органи Білорусії без пояснень перекрили транзит електроніки в Росію із Калінінградської області [16]. Іншою конфронтацією між двома союзниками державами стала так звана реінкарнація «молочної війни» у 2016 році. З 7 грудня 2016 року Россільгоспнагляд заборонив постачання в Росію молочної продукції з п'яти білоруських підприємств (раніше їм пропонували добровільно обмежити експорт своїх товарів); тоді ж введений і фітосанітарний режим на транзит рослинної продукції через Білорусь в Росію з інших держав. Головним завданням для Москви у цьому контексті залишається недопущення ввезення в Росію продуктів, на які поширюється дія продовольчого ембарго [14]. У квітні 2017 року Россільгоспнагляд перевірів 18 білоруських підприємств, після чого з 19 травня того ж року заборонив постачання в Росію білоруської продукції, що стосується вершкового масла, сухого молока і сиру [15].

Всі суперечки, які виникають між двома державами, можна схарактеризувати як досить затяжний конфлікт, адже зовнішня політика Білорусі та Росії щодо один одного має синусоїдний характер, що особливо простежується у сфері торгівлі, постачання й транзиту російських енергоносіїв. Якщо ж узагальнити ці відносини у політичній сфері, то починаючи з 2014 року, взаємини цих суб'єктів стали ще більш напруженими. Такими, де Російська Федерація та Білорусь ще не випрацювали компромісних рішень, які могли б зіграти на користь обох держав.

Джерела та література:

1. Болкунец Д.В. Состояние и особенности российско-белорусского энергетического сотрудничества : посібник. Москва : Вестник РУДН, 2014.

2. Веревкина Ю.И. Интеграционные тенденции в белорусско-российских отношениях: посібник. Курск : Издавництво КГУ, 2010. 124 с.

3. Котилко В. В. Россия и Белоруссия: проблемы интеграции: монографія. Минск : Издавництво МГУ, 2004. 64 с.

4. Паньковский А. Беларусь – Россия: от братства к союзничеству: підручник. Мінськ : Беларуский ежегодник. 2016. 80 с.

5. Пугачева О.В. Основные результаты, проблемы и перспективы развития экспорта Республики Беларусь: монографія. Мінск : Потребительская кооперация, 2011. 124 с.

6. 20 лет назад, 8 декабря 1999 года, был подписан Договор о создании Союзного государства. Союз Беларусь/Россия. *RG*. URL: <https://rg.ru/2019/12/08/20-let-nazad-by-l-podpisan-dogovor-o-sozdanii-soiuznogo-gosudarstva.html> (дата звернення 15.02.2020)

7. 4 главных проблемы белорусско-российских отношений. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/ru/4-главных-проблемы-беллорусско-российских-отношений/a-44238024>

8. Все оттенки интеграции. Союз Беларусь/Россия. *RG*. URL: <https://rg.ru/2017/08/30/politolog-kirill-koktysh-prokommentiroval-vzaimootnosheniia-rf-i-belorussii.html>

9. Глава администрации президента РФ рассказал белорусским журналистам все об их стране и лидере. *News.ru*. URL: <https://www.newsru.com/russia/13oct2010/naryshkin.html><https://www.newsru.com/russia/13oct2010/naryshkin.html>

10. Госпогранкомитет и ГТК Беларуси готовы вести на границе с Россией элементы таможенного и пограничного контроля. *TUT.BY* : веб-сайт. URL: <https://news.tut.by/politics/139887.html>

11. Москва и Минск согласовали поставки газа в Беларусь до 2021 года. *Delfi* : веб-сайт. URL: <https://rus.delfi.ee/daily/business/moskva-i-minsk-soglasovali-postavki-gaza-v-belarus-do-2021-goda?id=88534459>

12. Принятые решения вопреки позиции государства-члена ОДКБ нелегитимны. *TUT.BY*. URL: <https://news.tut.by/politics/139907.html>

13. Пограничная зона у границы с Белоруссией вводится из-за граждан третьих стран. *Газета.ru*. URL: <https://www.gazeta.ru/army/2017/02/01/10504535.shtml>

14. Россельхознадзор запретил ввоз молочной продукции 5 белорусских предприятий. *НТВ*. URL: <https://www.ntv.ru/novosti/1579580/>

15. Россельхознадзор ограничил поставки молочной продукции из Белоруссии. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20170519/1494619135.html>

16. Торговые войны, контроль на границе и позиция Беларуси в противостоянии России и Запада. *Facenews*. URL: <https://www.facenews.ua/news/2018/410668/>

17. Эксперт: «молочная война» с Беларусью была тщательно спланирована в РФ. *TUT.BY*. URL: <https://news.tut.by/economics/139966.html>
<https://news.tut.by/economics/139966.html>

Роман Войтюк

Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Сучасна міграційна криза в Європейському союзі стала викликом для кожної з країн-учасниць, зокрема й для країн Вишеградської четвірки, міграційна політика яких є певною альтернативою політиці більшості країн ЄС. В статті висвітлено особливості формування міграційної політики країн Вишеградської групи.

Ключові слова: *Вишеградська група, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Європа, міграційна криза, біженці, мігранти.*

Roman Wojtyuk

FEATURES OF MIGRATION POLICY FORMATION THE COUNTRIES OF THE VISEGRAD GROUP

The current migration crisis in the European Union has become a challenge for each of the participating countries, including Visegrad countries, whose migration policy is an alternative to the most EU countries. The article highlights the peculiarities of the migration policy of the Visegrad Group countries, both for grouping and for each country separately.

Keywords: *Visegrad Group, Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Europe, migration crisis, refugees, migrants.*

Міграційні процеси в сучасному світі є однією з найхарактерніших ознак часу, завдяки сучасним засобам сполучення вони стали виявом мобільності соціальних та етнокультурних груп населення різних країн. Вони здатні помітно вплинути на суспільні відносини та саме суспільство різних країн світу. Характер і наслідки цих процесів, значною мірою формуються завдяки міграційній політиці, що має певну ідеологію, структуру і мотивацію. Як міграційна політика, так її наслідки відрізняються у різних країнах. Особливе значення міграційна політика набуває в умовах, коли загальні, вже звичні тенденції розвитку міграційних процесів в окремих регіонах

досить суттєво і за відносно короткий час, змінюють свій характер на кризовий. Сьогодення в Європі й характеризується саме такою кризою, яка примусила європейські країни шукати ефективну міграційну політику для її регулювання.

Метою статті є з'ясування чинників, що визначали особливості формування міграційної політики країн Вишеградської групи в умовах подолання наслідків міграційної кризи 2015 року.

Завдання дослідження: з'ясувати внутрішні та зовнішні чинники формування міграційної політики в країнах Вишеградської групи; окреслити головні політичні сили, що вплинули на вибір моделі подолання наслідків міграційної кризи та запобігання негативних проявів сучасних міграційних процесів; визначити спільні та відмінні риси міграційної політики країн вишеградської групи.

Проблема міграцій, їх причин і наслідків давно привернула пильну увагу дослідників, які всебічно досліджували міграційні процеси від їх зародження до сучасного стану. Значний дослідницький інтерес викликала міграційна криза в Європі, в межах якої розглядалась міграційна політика, переважно, країн ЄС. Окремі аспекти, зокрема: А. Солодько та А. Фітісова, розглянули міграційну політику ЄС виходячи з аналізу статистики міграційних процесів в умовах кризи [6]; Д. Беседа, міграційну кризу в ЄС досліджував з безпекових позицій [1]; Е. Ленглі досліджував деякі аспекти вмотивованості напрямів міграційних потоків [3]; К. Мельникова аналізувала наслідки прийняття квотової політики в ЄС [4], тощо. Проте майже не досліджувалась міграційна політика країн регіону Центрально-Східної Європи у зв'язку з міграційною кризою та політикою щодо подолання її наслідків. Що для України як країни-сусідки і країни міграційного донора має значний інтерес.

Ефективне застосування принципів відповідальності і солідарності залишається спільною метою Ради Європи в питаннях міграції. Країни Вишеградської групи частково підтримавши принцип солідарності, натомість запропонували так званий принцип «гнучкої солідарності» стверджуючи, що це дозволило б країнам вибирати, яким чином вони хочуть долучитись до подолання причин та наслідків європейської міграційної кризи [2]. Окрім одностайної підтримки «гнучкої солідарності», країни Вишеградської групи активно виступають за співпрацю з третіми країнами за допомогою міграційних договорів, таких як угоди з Туреччиною про захист зовнішніх кордонів ЄС.

Причиною формування окремішньої міграційної політики країн Вишеградської групи, послужив вплив економічних, соціальних,

демографічних, політичних, етнічних, освітніх, моральних, психологічних, екологічних та інших чинників. Це пов'язано перш за все з тим, що проблеми імміграції в країнах Вишеграду активізувалися відразу після того, як було сформоване дане формування у 1991 році. У ці країни почали надходити як тимчасові, так і довгострокові іммігранти і на відміну від «старих країн» Європи, звиклих до мігрантів, для «нових» це стало певним викликом. Незабаром імміграційні процеси в регіоні почали зустрічатися з рядом труднощів основними з яких є:

1) Наявність серйозних недоліків в статистиці імміграції, на основі яких достовірна інформація міграційних та інтеграційних реалій губилася та часто не відповідала дійсності, це означало що бази даних і робота між відповідними міністерствами і відомствами не були гармонізовані;

2) Існувала передумова негативних демографічних і соціально-економічних тенденцій і для іммігрантів у країнах їх походження, і для населення країни Вишеградської групи на тлі ситуації в Західній Європі;

3) Концентрація міграційних потоків у столичні або просто великі міста, або інші значно урбанізовані регіони, що в свою чергу створювало ускладнення з розміщенням мігрантів та їхньою інтеграцією в суспільство країни реципієнта, так як столиці та великі міста переживають труднощі з розміщенням та зайнятістю навіть власних громадян;

4) Сприйняття населенням країн Вишеградської групи імміграції як чинника, що носить деструктивний характер в соціально-економічних процесах [12].

Поряд зі спільними для Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини чинниками, що визначили особливості формування міграційної політики Вишеградської четвірки, як окремого угруповання, існують чинники, які відображають особливості кожної з країн-учасниць.

Словаччина, з моменту утворення незалежної держави в 1993 році і після її вступу в ЄС в 2004 році, прийняла і підтримувала досить сувору, стримуючу політику в сфері міграції та притулку, виступаючи проти будь-якої пропозиції про подальшу її гармонізацію та ініціатив щодо розподілу мігрантів між усіма країнами ЄС. Незважаючи на свою тривалу історію перебування в багатонаціональному середовищі та наявності значних угорських і ромських меншин, країна дотримується платформи «культурної однорідності», підтриманої певним політичним консенсусом щодо цієї проблеми.

Після того, як міграція перетворилась на центральну проблему ЄС, вона стала об'єктом внутрішньополітичного дискурсу Словаччини. Уряд, в якому домінує лівоцентристська партія «Курс – соціальна демократія» (словац. Smer – sociálna demokracia, Smer-SD), рішуче сформулював проблему в контексті проблеми безпеки і культурної несумісності в основному мусульманських мігрантів. Цю позицію було посилено після загальних виборів. Лідер «Курсу» Роберт Фіцо виграв свій третій мандат, хоча і не без втрати абсолютного парламентського контролю. Незважаючи на те, що уряд Словаччини можна характеризувати як проєвропейський, він не соромиться говорити про «диктат ЄС», як тільки на горизонті з'явилася перспектива примусового розселення біженців за принципом квот. Між тим, боротьба проти розселення мігрантів за квотами, які нав'язувалися Європейським Союзом, дійшла до позову в Європейський суд, де Словаччина за підтримки Угорщини добилася можливості не приймати квоти ЄС на біженців, на цілком законних умовах. На початку 2016 року прем'єр-міністр Словаччини Роберт Фіцо заявив, що хоче запобігти створенню єдиної мусульманської громади в країні. Це було заявлено в розпал виборчої кампанії, коли міграційна криза зайняла центральне місце в країні, де практично немає мігрантів і біженців. Але напередодні, опитування 2015 року показало різке зростання числа людей, які вважають міграцію однією з найважливіших проблем, що стоять перед країною і ЄС в цілому.

Міграція також стала однією з домінуючих політичних тем для Чехії. Громадські дебати з питань міграції радикалізувалися, і в останні роки спостерігається посилення антиімміграційних рухів. Європейська система притулку не працює належним чином, що створює передумови для так званих євро – скептичних настроїв у риторичі чеських політиків та партій. Прикладом таких партіє є «Свобода та пряма демократія» жорстка євроскептична, антиімміграційна права політична партія Чехії. Партія займає 22 місця в Чеській палаті депутатів та очолюється підприємцем чесько-японсько-корейського походження Томіо Окамурою [7]. Партій із подібною риторикою та програмою дій існує багато, і більшість з них, як і «Свобода та пряма демократія», що була заснована 5 травня 2015 року, створено на хвилі актуалізації питання міграційної кризи в ЄС, а саме 2014 – 2016 роках.

Подібна ситуація характерна і для інших країн Вишеградської четвірки. Проте, не всі антимігрантські партії створені в останні роки на ділі реалізують свою риторичу та передвиборні програми, радше подібні партії «осідлавши» тенденцію антимігрантських та єв-

роскептичних настроїв в країнах Вишеградської групи, просто бажать максимізувати свій вплив у владних структурах країни, за рахунок нібито антиміграційної позиції, яка знаходить підтримку в громадян країн Вишеградської групи.

Чеська Республіка підтримує словацьку концепцію «ефективної солідарності», але разом з цим вона бере більш активну участь в діяльності «Європейського бюро з надання притулку» і «Європейської агенції прикордонної та берегової охорони». Так наприклад Чехія є однією з найактивніших країн Вишеградської групи щодо надання своїх військових та поліцейських загонів у розпорядження іншим країнам, таких наприклад як Греція та Італія, які найбільше потерпають від міграційного тиску через особливості свого географічного розташування. Загони чеської армії та поліції в сусідніх країнах сприяють посиленню прикордонного контролю, допомагаючи таким чином країнам-реципієнтам біженців, а також сприяють переміщенню біженців до цільової країни міграції, забезпечуючи таким чином нормалізацію міграційних потоків на території ЄС [9].

Угорщина стала першою країною, що встановила паркан на кордонах з країнами – потенційними джерелами біженців з Близького Сходу та Африки, щоб тримати мігрантів далеко від кордонів країни. Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан із самого початку відхилив механізм квот, виступаючи за жорсткий захист зовнішніх кордонів ЄС. До сьогодні Угорщина є країною, яка характеризується найжорсткішою міграційною політикою, щодо біженців. Міграційна політика Угорщини викликає багато суперечок на міжнародній арені, оскільки цілі такої політики багато кому залишаються незрозумілими. Стосовно цього, колишній міністр закордонних справ Угорщини Геза Єшенській зауважив – «Реакція угорського уряду на кризу з біженцями була мотивована внутрішньополітичними цілями, в основному – його бажанням зміцнити свою владу шляхом штучної підтримки атмосфери занепокоєння» [8]. Така позиція багато в чому співпадає з позицією багатьох західноєвропейських лідерів, мовляв, Угорський уряд шляхом створення штучного занепокоєння серед населення щодо перспективи міграційних потоків на територію країни пропагує антимігрантські настрої і таким чином посилює свій вплив та зберігає популярність в країні. З іншого боку, Шандор Галлай, директор із досліджень в Інституті досліджень міграції стверджує, що заходи уряду засновані на ціннісних політичних мотиваціях уряду Угорщини. «Уряд Орбана підтримує ідею етнічно однорідного суспільства, яке відповідає бажанням угорців та знаходить підтримку серед населення, він хоче вирішувати демо-

графічні проблеми за допомогою сімейної політики, а не імміграції», – сказав Галлай [14]. Тобто угорський уряд не відмовляється від відповідальності у вирішенні міграційного тиску на ЄС, а бачить вирішення міграційної кризи в створенні «гарячих точок» за межами Шенгенської зони, а не в розподілі осіб, які шукають притулку, між державами-членами. Також Угорщина вважає, що акти солідарності не можуть бути обмежені механізмом переселення.

Обидві версії щодо мотивації міграційної політики Угорщини мають право на життя, так як правляча партія очолювана Віктором Орбаном «Fidesz» змогла подолати спад популярності саме за рахунок антимигрантської політики на початковому етапі міграційної кризи в ЄС, хоча євроскептичне та антимигрантсько налаштоване угорське суспільство навряд чи потребувало інформаційної обробки, та залякування мігрантами, задля посилення впливу діючого уряду. Політика уряду Угорщини викликала ксенофобські настрої в суспільстві завдяки постійним антиіммігрантським кампаніям і криміналізації прохачів притулку. Згідно соціологічного опитування проведеного в Угорщині в 2016 році 98% респондентів висловились проти європейських квот на розподіл біженців. Отже, угорський уряд своєю міграційною політикою значною мірою відображає інтереси громадян, і відповідно діє за їх підтримки [10]. Сьогодні Угорщина залишається транзитною країною для біженців, роль якої полягає в створенні безпечного коридору через свою територію в інші країни Європи, які частіше за все і є кінцевою метою біженців.

Польща також є одним з головних супротивників перерозподілу біженців між державами-членами, і на сьогоднішній день вона не прийняла жодного біженця з Греції або Італії, які найбільше потерпають від міграційного тиску. Хоча питання міграції не займає центральне місце в обговореннях в Польщі, так як наприклад в Угорщині, польський уряд знову і знову заявляє про свою незгоду з тим, що його змушують приймати в країну осіб, які шукають притулку. Коли мова заходить про європейську кризу з біженцями, правляча партія Польщі «Право і справедливість» (пол. Prawo i Sprawiedliwość, PiS) вирізняється яскравою антимигрантською риторикою. Але при цьому ж стрімко зростаюча економіка держави вимагає надходження трудових мігрантів з інших країн.

Незважаючи на офіційні попередження, щоб мігранти трималися подалі від Польщі, іноземців приваблює швидко зростаюча економіка. Більшість з них – українці, для яких той факт, що в Польщі мова і культура схожі на їхні власні, є бонусом. Значно менше серед трудових мігрантів білорусів, молдаван, росіян та ще менше мігрантів

з азійських країн. Певне знайомство українців з польською культурою, а для мешканців Західної України, навіть певна культурна близькість, створюють привабливі умови для трудової еміграції з України. Як сказав Василь Сетрін український бізнесмен, який нині проживає та працює в Польщі – «Якщо ви талановитий, то в Польщі ви можете добитися успіху» [13].

В умовах зростаючої потреби у робочій силі, і небажанні приймати мігрантів з Азії та Африки, змушує польський уряд, створює найвигідніші умови для трудової міграції з України, з подальшою можливістю інтеграції в польське суспільство. Антимігрантська риторика допомогла прийти до влади «PiS» в 2015 р. і отримати більшість в парламенті. А на виборах 2019 р. повторили свій успіх з майже 44% голосів, вона також представляє Польщу в Європарламенті [11].

Правляча партія «PiS» і є тим самим урядом, який сприяє трудовій міграції українців та інших східноєвропейських мігрантів, задля забезпечення подальшого розвитку польської економіки, та при цьому виступає за категоричну відмову від біженців з Близького Сходу та Африки. Хоча не всі біженці з Близького Сходу тікають до Європи виключно з меркантильними цілями отримувати соціальну допомогу та ставати тягарем для економіки, багато з них готові віддавати борг приймаючому суспільству, шляхом влаштування на роботу, та сплати податків державі-реципієнту. У цьому випадку набувають значення релігійні та культурні особливості мігрантів. Польське суспільство максимально негативно налаштовано проти мусульманських мігрантів, вбачаючи в них загрозу своїй національній ідентичності, культурним та релігійним цінностям, натомість зворотне ставлення до українців та вихідців з інших країн Східної Європи, – вбачає в них спорідненість, культурну та релігійну близькість.

Не останню роль в цьому грає інформаційна обробка польського суспільства, ЗМІ часто висвітлюють мігрантів з Близького Сходу як терористів та «джихадистів», обговорення тем міграційної кризи в Європі часто виставляє мігрантів як загрозу безпеці та порядку не лише в Польщі, але й в Європі в цілому, і як ми можемо бачити не безпідставно. Подібна риторика характерна не лише для польських ЗМІ, наприклад лідер правлячої партії «PiS» Ярослав Качинський висловився з приводу мігрантів так – «біженці завозять всіляких паразитів, які не є небезпечними в їх власних країнах, але можуть виявитися небезпечними для місцевого населення» [5]. Багато хто вбачає в цьому висловлюванні пряме ототожнення мігрантів і паразитів: мігрантів розглядають не як джерело паразитів, а як саме паразитів,

які прибувають в Європу та стають тягарем для європейського суспільства та економіки країн-реципієнтів біженців. Слід зазначити, що подібна риторика характерна для всіх антимигрантських політичних діячів в країнах Вишеградської групи.

На критику Євросоюзу, щодо неприйняття Польщею мігрантів з Близького Сходу та Африки часто можна почути відповідь, що мігранти в Варшаві, а в Брюсселі біженці, акцентуючи таким чином увагу на тому, що Польща поважає діюче європейське законодавство, та приймає до себе саме мігрантів. Незалежно від цілі їхнього прибуття в Польщі вони будуть перебувати на законних підставах, в той час як такі країни як Бельгія, Німеччина та Франція приймають біженців без дотримання необхідних для цього процедур, що в свою чергу загрожує труднощами як для приймаючої сторони так і для самих мігрантів.

Євроскептичний уряд Польщі не хоче приймати біженців, але при цьому максимально сприяє трудовій міграції з країн Східної Європи. Лідери Чеської Республіки, обіцяють і надалі тримати кордони закритими для біженців, натомість за прикладом Польщі, захоплюють трудову міграцію з України. В Угорщині прем'єр-міністр Віктор Орбан прагне зберегти «етнічну однорідність». Словаччина є єдиною Вишеградською державою, в якій на даний час править соціал-демократ, але навіть номінально центрист Петер Пеллегріні намагався пов'язати тероризм з біженцями і релігією.

Країни «Четвірки» мають суперечності в різних питаннях, але вони дотримуються аналогічної міграційної політики. В першу чергу лідери Вишеградської групи виступають проти квот біженців, схвалених багатьма іншими державами-членами ЄС. Кожна з країн Вишеградської групи здійснює власні кроки, щодо провадження міграційної політики, відштовхуючись від власних інтересів та геополітичних цілей, але платформа на якій базується спільна для країн міграційна політика ідеологічно об'єднана і підтримує спільні позиції чотирьох країн в центрально-східноєвропейському регіоні.

Наслідки сучасної міграційної кризи в Європі наглядно демонструють результати проваджуваної міграційної політики у різних країнах Європи. Міграційна політика Вишеградської групи з самого початку характеризувалась як альтернатива політиці більшості країн ЄС, і як можна бачити з плином часу така політика виявилася більш ефективною. На відміну від західноєвропейських країн, які зі самого початку сприяли прийому біженців як до своїх країн так і до Європи в цілому, в країнах Вишеградської групи простежується більш стабільна соціально-економічна ситуація. Триває розвиток

економіки, збільшуються темпи росту ВВП, за рахунок залучення трудових мігрантів зі Східної Європи вдалося досягти прийнятно-го рівня безробіття, тобто нижче 5% у всіх країнах Вишеградської групи.

Успіхи, яких добилися країни Вишеградської групи завдяки своїй міграційній політиці стали прикладом для наслідування низки країн Східної та Центральної Європи, і навіть ті країни Західної Європи, що характеризуються як ультра-рецептивні щодо розподілу біженців, на сучасному етапі приходять до тих ідей, які були закладені в міграційній політиці країн Вишеградської групи з самого початку міграційної кризи, тобто можна сказати, що країнам Вишеградської групи вдається приблизити уряди європейських країн до принципу «гнучкої солідарності», який враховує соціально-економічні та суспільно-політичні особливості країни в її можливостях щодо подолання міграційних викликів.

Джерела та література:

1. Беседа Д. Міграційна криза в ЄС та її вплив на безпекову ситуацію в Україні URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/12/58.pdf>
2. Коваль О. «Гнучка солідарність» замість жорстких квот». 01.11.2016. ZN,UA. URL: <https://dt.ua/international/gnuchka-solidarnist-zamist-zhorstkih-kvot-vishegradska-chetvirka-zaproponovala-sviy-variant-podolannya-migraciyanoi-krizi-v-yes-.html>
3. Ленглі Е. Чому біженці так прагнуть до Німеччини? URL: <http://dw.com/uk/a-18693203>.
4. Мельникова К. Криза солідарності. Країни ЄС посварилися через квоти на прийняття мігрантів. *Закон і Бізнес*. URL: <http://zib.com.ua/ua/117121-kraini-es-posvarilisya-cherez-kvoti-na-migrantiv.html>
5. Польща голосує на парламентських виборах. 25.11.2015. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151025_poland_elections_sa
6. Солодько А., Фітісова А. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. 4 березня 2016. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky>
7. Eliška Malínská. Okamura a Fiala skončili v hnutí Úsvit, zakládají novou stranu. 05.04.2015. *iROZHLAS*. URL: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/okamura-a-fiala-skoncili-v-hnuti-usvit-zakladaji-novou-stranu_201505052145_mvdydrova
8. Géza Jeszenszky. Hungarian review. URL: http://www.hungarianreview.com/author/geza_jeszenszky
9. Gwendolyn Albert. Czech police and soldiers practice protecting borders in case migration wave rises. 03.10.2015. *romea.cz*. URL: <http://www.romea.cz>

cz/en/news/czech/czech-police-and-soldiers-practice-protecting-borders-in-case-migration-wave-rises

10. Hungarian central statistical office. URL: <http://www.ksh.hu/?lang=en>

11. Jan Cienski. Poland's PiS smashes opposition in European election vote. 05.26.2019. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/poland-law-and-justice-pis-jaroslaw-kaczynski-wins-european-election/>

12. Kszysztof Bialoblocki The features of immigration processes in the countries of the Visegrad group. pdf. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_54/fail/anot_eng/Bjaloblotski.pdf

13. Makana Eyre. Poland's two-faced immigration strategy. 06.13.2019. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/poland-two-faced-immigration-strategy-ukraine-migrants/>

14. Orbán calls «ethnic homogeneity» a key to success. 01.03.2017. *Euroactiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/orban-calls-ethnic-homogeneity-a-key-to-success/>

Анастасія Сторожук

Хмельницький національний університет

СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

З кожним днем правляча ланка розвинутих країн все більшої уваги починає приділяти питанням освіти і науки. Європейський Союз не винятком у цьому питанні, на сьогоднішній день все більше йде мова про необхідність розробки і дотримання спільних принципів освітньої політики для усіх країн ЄС. Отож, на даному етапі завданням освіти в ЄС є сприяння розвитку громадянської свідомості, що базується на таких цінностях, як солідарність, демократія, рівноправність і взаємоповага. Важливими елементами освіти є повага до культурної та етнічної ідентичності і, водночас, боротьба з різними формами шовінізму та ксенофобії. Саме тому базовим елементом освітньої політики є вивчення іноземних мов і отримання знань про інші країни. Крім того, важливе місце займає саме транснаціональна співпраця між окремими системами освіти. Отож, в даній статті пропонуємо детальніше розглянути в яких основних напрямках спрямовується політика Європейського Союзу у сфері освіти.

***Ключові слова:** Європейський Союз (ЄС), освіта, політика, «Освіта та професійної підготовка 2020».*

Anastasia Storozhuk

THE ESTABLISHMENT OF MODERN POLICY OF EUROPEAN UNION CONCERNING THE IMPROVEMENT OF HIGHER EDUCATION

Every day, the governments of the most developed countries increasingly pay attention to the areas of education and science. The European Union is not an exception concerning this question; there is a growing need to develop and adhere to common educational policy and principles for all EU countries. At this stage, therefore, the key task of EU education is to promote the development of civic consciousness, based on values such as solidarity,

democracy, equality and mutual respect. Important elements of education are respect for cultural and ethnic identity and, at the same time, the fight against various forms of chauvinism and xenophobia. That is why the basic element of educational policy is learning foreign languages and gaining knowledge in other countries. In addition, transnational cooperation between individual education systems is important. Therefore, in this article I want to analyze what are the main directions of the European Union's education policy.

Keywords: *European Union (EU), education, policy, Education and Training 2020.*

Важливість дослідження освітньої політики ЄС обумовлюється передусім безпосереднім сусідством України і ЄС та зростанням зацікавленості українського суспільства до можливостей та перспектив реалізації євроінтеграційних прагнень України безпосередньо через освітню сферу та запровадження Болонського процесу в Україні. Останнє розширення ЄС та підписання Угоди про асоціацію України з ЄС створило принципово нову ситуацію на Європейському континенті та наблизило кордони ЄС безпосередньо до кордонів України, що впливає як на відносини між Україною та ЄС, так і на розвиток України загалом. Динамічний процес поглиблення європейської інтеграції, її функціонального розширення на нові та більш глибокі сфери співробітництва з поступовим залученням постійно зростаючих за інтенсивністю та складністю форм наднаціонального управління не оминає питання освіти та покликаний сприяти формуванню Європейського освітнього простору із залученням як держав-членів ЄС, так і його сусідів.

Метою статті є з'ясування політико-теоретичних закономірностей та інституційних механізмів формування та реалізації освітньої політики ЄС в процесі європейської інтеграції.

Питання європейської інтеграції та функціонування Європейського Союзу цікавлять багатьох українських та закордонних дослідників. Цьому питанню було присвячено низку праць науковців, політиків, політологів та правників з питань європейської інтеграції, спільних політик та функціонування Європейського Союзу: Н. Антонюк, М. Мальська, В. Волес, М. Гердеген, І. Грицяк, Д. Дайнен, В. Копійка, Т. Шинкаренко та деякі інші. Особливості формування та реалізації власне освітньої політики ЄС згадані автори досліджують здебільшого у контексті становлення Болонського процесу або кризь призму соціальної полі-

тики ЄС. Аналіз програмних освітніх документів, що реалізуються в Європейському Союзі здійснюється О. Краєвською.

Перш за все, варто зазначити, що до підписання Маастрихтського договору 1992 року, питання освіти не вирішувалося на європейському рівні. У Договорі про створення ЄЕС, підписаному в Римі 25 березня 1957 р., не порушено питань освіти; у ньому визначено лише засади спільного ринку. В окремих статтях було згадано про важливість професійної підготовки кадрів, однак до 1992 року освіта не розглядалася як пріоритетний напрям співпраці для країн Європи.

Однак вже Маастрихтським меморандумом освітній сектор був законодавчо включений до спільної стратегії. Важливо зауважити, що зазначена стратегія характеризувалася відмовою від уніфікації освітніх політик країн-членів – за законодавством ЄС організація та зміст освіти є їхньою власною прерогативою, а Європейська Комісія (орган, який і до нині займається питаннями освіти в Європейському Союзі) могла лише доповнювати і підтримувати діяльність держав-учасниць ЄС [1].

Надалі розвиток освітньої політики в Європейському Союзі почав набирати нових обертів. Вже в 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено й ухвалено Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи [2]. Цю конвенцію на той момент підписали 43 країни більшість з яких сформулювали згодом принципи Болонської декларації [4].

Лісабонська конвенція поставила за мету створення умов, за яких більша кількість людей, скориставшись усіма цінностями й здобутками національних систем освіти і науки, зможе бути мобільною на європейському ринку праці. І вже 25 травня 1998 р. міністри освіти Франції, Італії, Великої Британії та Німеччини підписали Сорбонську декларацію «Про гармонізацію європейської системи вищої освіти», завдання якої – створення відкритого європейського простору вищої освіти, який має стати більш конкурентоспроможним на світовому ринку освітніх послуг. Основна ідея цих документів – двоступенева структура вищої освіти, використання системи накопичення та трансферу кредитів (ECTS), міжнародне визнання бакалавра фахівцем з вищою освітою, що надає особі кваліфікацію і право продовжувати навчання за програмами магістра [5].

Трохи згодом, вже 19 червня 1999 р. міністри освіти 29 європейських країн підписали Болонську декларацію, яка започаткувала так званий «Болонський процес», який на сьогоднішній день охопив не лише Європу, але й сусідні їй держави [2]. Цим самим було розпо-

чату активну розробку нових, важливих програмних документів, які були покликанні реформувати та задати нові тенденції освітній політиці країн Європейського Союзу. Серед цих програм варто перш за все відмітити “Глобалізація освіти і навчання”, Меморандум про навчання впродовж усього життя, “Комюніке з реалізації європейського простору довготривалого навчання”, “План дій розвитку мобільності” (грудень, 2000), “План дій е-навчання” (травень, 2001) та “План дій розвитку навчання і мобільності” (січень, 2002) [1].

Більше того в 2002 році було ухвалено «План розвитку європейської освіти», головними завданнями якого були:

- підвищення конкурентоспроможності країн ЄС. Країни ЄС повинні мати найвищий показник у світі у сфері освіти та навчання;

- взаємопов’язаність системи освіти і навчання в Європі. Європейська освіта повинна бути взаємопов’язана настільки, щоб давати змогу громадянам вільно пересуватися й отримувати кращу освіту в будь-якій точці ЄС;

- застосування освіти будь-де в ЄС. Тобто можливість застосування отриманої освіти будь-де в Європейському Союзі незалежно від того, де її одержано – взаємне визнання дипломів;

- європейці будь-якого віку повинні мати доступ до тривалого навчання [3].

Зазначенні завдання залишаються актуальними для Європейського Союзу і на сьогодні, розвиток освіти, її реформування є сталими процесами, які потребують постійної розробки та доповнення. На сучасному ж етапі Європейською Комісією було розроблено нову програму «Освіта та професійної підготовка 2020» (Education and Training 2020) [6], в рамках якої і здійснюється європейська освітня політика. Загалом ця програма надає можливості європейським країнам можливості для побудови кращої практики освітньої політики, сприяє поширенню знань та просуванню реформ освітньої політики на національному та регіональному рівнях.

В основу програми закладено підхід до навчання протягом усього життя «Lifelong Learning» [3], саме тому він стосується результатів від раннього дитинства до професійної та вищої освіти дорослих і призначений для охоплення навчання у всіх контекстах: формальному, неформальному та неофіційному.

«Освіта та професійної підготовка 2020» (Education and Training 2020) має на мені досягнення чотирьох цілей загальних для усіх країн-учасниць ЄС [6]:

- 1) Втілити програму навчання впродовж всього життя в реальність;

2) Підвищити якість та ефективність навчання та професійної підготовки

3) Сприяти справедливості, соціальній згуртованості та активному громадянству

4) Підвищувати творчий, інноваційний та підприємницький розвиток громадян на всіх рівнях освіти та підготовки.

Крім того програмою закладенні чіткі цілі, досягнути які країни ЄС мають до 2020 року:

1) Зниження відсотку неграмотного населення у віці 15 років до 15%

2) Щонайменше 95% дітей повинні навчатися з раннього віку

3) Відсоток осіб, які покинули навчання або професійну підготовку у віці 18-24 років, повинен бути меншим 10%

4) Щонайменше 40% громадян 30-34 років повинні мати вищу освіту.

5) Принаймні 15% дорослого населення повинні бути залученими в освітній процес

6) Хоча б 20% випускників вищих навчальних закладів і 6% населення у віці 18-34 років із певною професійною кваліфікацією повинні провести час навчаючись за кордоном

7) Частка працевлаштованих випускників (у віці 20-34 років, з розрахунком на наявність закінченої освіти 1-3 роки тому) має становити 82% [6].

Серед плюсів таких програм потрібно виділити чіткість намічених цілей. Крім того даною програмою також визначені ряд методів та засобів для досягнення заданих цілей серед яких, як найважливіші варто відмітити програму державного інвестування через програму «Еразмус +» та постійний моніторинг заданих цілей через систему «Європейський семестр» (European Semester) [7] і також залучення інвестицій зі сторони акціонерів, бізнесів та соціальних організацій.

Отже, очевидним є той факт, що система освіти та підготовки є важливою частиною Європейської політики. Європейський союз визнає, що знання, які ведуть до розвитку інновацій, є найбільшою цінністю, а надто в умовах глобалізації і зростання конкуренції в усіх галузях економіки. Високоякісні початкова, середня, професійна та вища освіта ще ніколи не були настільки важливими, але в сучасному світі самої лише базової освіти недостатньо. Знання і вміння працівників потребують постійного вдосконалення, щоб належним чином відповідати на всі виклики суспільства, яке постійно розвивається.

Джерела та література:

1. Європейський Союз – Україна: співробітництво у сфері вищої освіти. URL:http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/eu_educational_brochure5_uk.pdf.

2. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2011. Випуск 28. С.53-65. URL: http://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/VLNU_Mv_2011_28_7.pdf.

3. Council resolution of 27 June 2002 on lifelong learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2002:163:0001:0003:EN:PDF>.

4. European Commission. COMMISSION WORKING DOCUMENT on recent developments in European high educations systems. / European Commission. – 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52011SC1063&from=EN>.

5. European Higher Education Area and Bologna Process. *Official page*. URL: <http://www.ehea.info/>.

6. European Policy Cooperation (ET 2020 framework). URL: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_en.

7. European Semester. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester_en

Вікторія Іванова

Хмельницький національний університет

ПРАКТИЧНІ ЗУСИЛЛЯ СЛОВЕНСЬКОЇ ЕЛІТИ В БОРОТЬБИ ЗА УНЕЗАЛЕЖНЕННЯ ВІД СЕРБІЇ

У статті проаналізовано передумови, що сприяли мирному відокремленню Словенії від Югославії. Особливу увагу приділено політичній трансформації в Словенії 80-х років з огляду на важливість цього чинника у мирному вирішенні кризи.

Ключові слова: Словенія, Югославія, політика, відокремлення, криза, демократія, незалежність.

Victoria Ivanova

PRACTICAL EXERCISES OF THE SLOVENIAN ELITE IN THE FIGHT AGAINST SERBIA'S INDEPENDENCE

The article analyzes the conditions that contributed to the peaceful separation of Slovenia from Yugoslavia. Particular attention is paid to the political transformation in Slovenia in the 1980s as an important factor in the peaceful resolution of the crisis

Keywords: Slovenia, Yugoslavia, policy, separation crisis, democracy, independence.

1989 рік ознаменував собою початок завершення «холодної війни». Падіння Берлінського муру та возз'єднання двох частин однієї Німеччини, означало кінець існування біполярного світу. Розпад соціалістичного табору став одним з наслідків цієї події, що в своєму чергою призвело до падіння мультинаціональних держав та утворення на їх розвалинах нових і суверенних. Прикладом такого падіння був розпад Югославії і проголошення незалежності однієї з її частин – Словенії. Словенія здобула свою незалежність мирним шляхом, але не можна сказати, що він був простим.

Метою статті є з'ясування чинників, що обумовили мирне й доволі швидке розв'язання проблеми виходу Словенії зі складу СФРЮ.

У 1980-1990 рр. країни Центрально-Східної Європи зіткнулися з необхідністю зміни політичної системи, оскільки соціалізм вже не задовольняв потреби населення. До кризи комунізму додалися погіршення економічної ситуації в регіоні, екологічні та соціальні проблеми, а також загальне бажання народів до змін, яке підсилювалося західними країнами [2]. Сукупність цих факторів призвела до формування опозиційних рухів всередині республік. Тож наприкінці 80-х рр. XX ст. на теренах Словенської республіки виникає опозиційний рух, що значно відрізнявся від подібних рухів інших республіканських країн, проте це не стало на заваді його успішному функціонуванню в процесі докорінної зміни політичної системи.

На початок трансформаційних процесів Словенія в складі Югославії була найбільш економічно розвинутою республікою. «На неї припадало 17% ВВП і 30% експорту у валюті. Зовнішній борг становив 1.9 млрд дол. (1991) і не був важелем впливу на економіку як в інших центрально-європейських країнах» [10]. Такий стан речей давав словенцям зрозуміти, що вихід з федерації не зумовить глибокої економічної кризи, яка була б пов'язана з потребою у формуванні нової економічної політики.

Однак не лише економічні передумови змусили словенців задуматися про вихід з Югославської федерації. Вагомою причиною стали також політичні передумови. Після смерті Тіто громадянське суспільство Словенії почало активно розвиватися. Станом на середину 80-х рр. комуністична партія Югославії, включаючи підпорядкований їй Союз комуністів Словенії, вже не могли запропонувати нові способи існування Югославії, як багатонаціональної держави. Югославська політична криза підсилювалася також гегемоністськими прагненнями Сербії та спробами трансформувати Югославію в жорстко централізовану державу [8]. У відповідь на такі сербські амбіції, Словенія висунула свої умови: встановлення справжньої демократії, політичний плюралізм та вільні вибори. Разом з тим в Словенії почали з'являтися перші опозиційні рухи, які спершу виникали під гаслами міжнародного порозуміння, а пізніше змінювали напрям своєї діяльності в політичну сферу, і йшли на відкриту конфронтацію з чинним режимом. Але діяльність таких груп та організацій була обмежена тим, що словенці не мали досвіду роботи в підпіллі, не мали самого досвіду діяльності в опозиції. «Проте саме рухи за мир, організації проти використання ядерної зброї, зуміли вивести людей на мітинги та демонстрації, а, пізніше стали джерелом для формування потужної опозиції» [8]. Критична необхідність

в нових реформах виникла у 1986 році, коли ліберали СКС витіснили лівих з керівних посад.

У 1989 році було внесено ряд поправок до словенської Конституції, зокрема про виключне право народу Словенії розпоряджатися своїм ВВП, керувати збройними силами на території своєї республіки, а також важливим моментом було те, що роль комуністичної партії як провідної була переглянута, тим самим відкривши доступ до демократичних змін та можливість відокремлення від Югославії. Внесені поправки значно активізували суспільно-політичне життя в Словенії, а також фактично започаткували її процес виходу з СФРЮ [13].

Варто зазначити, що комуністи Словенії підтримували вимоги опозиції, а не влаштовували репресії проти представників опозиції. Тож станом на кінець 1989 року в Словенії існував політичний плюралізм, що дозволило повноцінно функціонувати демократичним партіям, які згодом об'єдналися в єдину партію ДЕМОС – Демократичну опозицію Словенії. Початком офіційної діяльності опозиції вважається 27 грудня 1989 року, день коли уряд Словенії прийняв виборчий закон. «Опозиція представила декларацію про самовизначення Словенії, де, серед іншого, взяла на себе зобов'язання провести плебісцит» [6]. Головною особливістю словенської опозиції було те, що її діяльність орієнтувалася на побудову незалежної держави, а не на повалення комуністичного режиму.

1990 рік став знаковим для Югославії: вперше у всіх республіках проводилися демократичні багатопартійні вибори. За результатами проведених виборів, комуністи лишилися при владі лише в Сербії. Що стосується Словенії, то тут перемогу здобула опозиція, з результатом в 54% голосів виборців. 46% голосів розподілилися між трьома спадкоємицями попередньої системи: Комуністичною партією Словенії, Ліберально-демократичною партією та Соціалістичною партією. Ці три партії також проголосили курс на становлення ринкової економіки та розбудову демократії [10]. На відкритті першої сесії нового парламенту зазначалося, що в результаті проведених демократичних виборів, Словенія стала на шлях змін, який був найспокійнішим, мирним та головне законним серед усіх країн центрально-східної Європи.

Прийшовши до влади та змінивши політичну систему, коаліція почала впроваджувати в життя ідею про створення незалежної Словенії. Проте такі прагнення не підтримувалися суб'єктами федерації та їх лідерами, де демократизація йшла повільнішими темпами. Єдиною підтримкою для Словенії стала Хорватія.

У листопаді 1990 року урядом Словенії було прийнято рішення про проведення загальнонаціонального плебісциту щодо незалежності Словенії. І вже 23 грудня він відбувся і відзначився високою явкою громадян. Понад 88% проголосували за проголошення незалежності Словенії. Попри тиск і попередження Белграда, Європейського союзу, США, а також громадяни Словенії наполягали на виконанні рішення плебісциту. Тож 25 червня 1991 року парламентом Словенії було прийнято декларацію про незалежність [10]. Однак Югославія була не готова так просто відпустити найбільш економічно розвинену країну з федерації. Тож уряд Югославії намагався усіляко блокувати процес відокремлення, залучивши югославську армію. Підрозділи Югославської Національної Армії (ЮНА), почали займати прикордонні пункти на кордонах Словенії, з метою ізолювати її від зовнішнього світу та втримати в межах федерації. Уряд Словенії визнав югославську армію ворожою. Почалася так звана «Десятиденна війна».

Озброєний конфлікт в Словенії умовно можна розділити на два етапи: перший – з 26 червня по 1 липня, другий – з 2 по 4 липня 1991 року. По своїй суті він вилився в конфлікт між союзним Центром і безпосередньо республікою. Короткочасність бойових дій пояснюється неузгодженість в рядах Федерального командування, невисокою бойовою готовністю частин ЮНА, які були надіслані до Словенії [3]. Вже за два дні боротьби, опір словенців дав перші результати. Міжнародна спільнота також було стурбовано таким розвитком подій, адже це могло привести до нового збройного конфлікту на континенті. Тож західні держави запропонували свій план вирішення конфлікту – Декларацію Бріоні.

Основними положеннями плану було негайне припинення вогню, виведення югославської армії, замороження дії Декларації про незалежність Словенії терміном на 3 місяці, сторони також зобов'язувалися не порушувати вже наявні домовленості. Бріонська угода передбачала, що Словенія залишає за собою контроль своєї території, а також зовнішніх кордонів, залишки югославської армії мали покинути свої позиції на словенських кордонах та повернутися в казарми, Словенія зобов'язувалася звільнити з-під своєї блокади союзи югославської армії, всі військовополонені мали бути звільнені протягом трьох місяців [7].

Протягом цього тримісячного мораторію Словенія була визнана незалежною Хорватією, Литвою, Латвією, Естонією та Грузією. 8 жовтня закінчився термін дії Бріонської угоди, а Словенія та Югославія так і не змогли укласти нові домовленості про подальше спі-

віснування. Але міжнародна спільнота констатувала факт розпаду Югославії. Перед Словенією постало нове завдання: домогтися міжнародного визнання своєї незалежності. А стабілізаційними факторами розвитку нової держави мали стати гомогенний етнічний склад та конфесійна єдність.

Прийнята 23 грудня 1991 р., Конституція проголосила Словенію правовою і соціально-справедливою державою, закріпила парламентську форму правління, розділила законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, гарантувала демократичні свободи і права. Вона передбачала прямі вибори президента, який наділявся символічними повноваженнями; наявність нижньої (90 депутатів) палати парламенту (Державних зборів) та верхньої (40 депутатів) палати (Державної ради); виконавчу владу, яка обирається парламентом і Конституційний Суд, що включає дев'ять суддів і сформований за німецьким зразком [10].

Джерела та література:

1. Бондаренко В. Прагнути бути найкращими. URL: https://dt.ua/POLITICS/pragnuti_buti_naykraschimi.html
2. Брусиловська О. Ідеологічна трансформація країн Південно-Східної Європи: наростання націоналістичної хвилі? URL: bitstream/123456789/14005/1/130-138.pdf
3. Валецький О. Начало распада СФРЮ. Война в Словении. URL: http://ruskline.ru/analitika/2013/06/05/nachalo_raspada_sfryu_vojna_v_slovenii
4. Дейнега В. Конфлікти в Словенії, Хорватії та Косово: маловідомі історії про найкривавіші Югославські війни. URL: https://24tv.ua/istoriya_pro_motoroshni_yugoslavski_viyuni_n140459
5. Десятидневная война (Отделение Словении). URL: <http://www.coldwar.ru/conflicts/yugoslaviya/slovenia.php>
6. Князев Ю. К. Словения: через реформы к государству благосостояния. Ю. Князев. *Новая и новейшая история*. 2002. № 6. С. 37–56
7. Мальшина К.В. Завершення «холодної війни» та європейська інтеграція Словенії. URL: http://sites.znu.edu.ua/eurointegration/Zbirka/13_mal_shina.pdf
8. Меркотан К. Багатопартійність як чинник трансформації політичної еліти в Центрально-Східній Європі. *Політичний менеджмент*. 2007. (Спецвипуск). С. 55–68.
9. Храмчихин А. Правда и мифы о войне в Югославии. URL: http://nvo.ng.ru/wars/2019-01-31/1_1032_true.html

10. Чміль І.І. Коаліція «ДЕМОС» як чинник трансформації політичної системи Словенії. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2015/260-248-14.pdf>

11. Чміль І.І. Становлення, функціонування і трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи). URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/08/dis_chmil.pdf

12. Штурм Л. Право на незалежність: Словенія. URL: <https://plomin.club/the-right-to-independence-slovenia/>

13. Brezovsek M. Slovenian democratic evolution and praxis. URL: <http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/slovenian-democratic-evolution-and-praxis.pdf?sfvrsn=0.>»

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 7

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 10,11. Наклад 100 прим. Зам. № 18–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свиначук Р. В.
Тел. (+38096) 649 20 20, e-mail: 35800@ukr.net.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.